

№2 наурыз
м а р т 2024 (44)

ZIAT

Редактор бағаны

Еліміздің Тұңғыш Президенті Н.Ә. Назарбаев «Қазақстан жолы - 2050»: бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» Жолдауында: «Біз үшін болашағымызға бағдар ететін, ұлтты ұйыстырып, ұлы мақсаттарға жетелейтін идея бар. Ол – Мәңгілік Ел идеясы» деп, халқымызды алда күтіп тұрған асқар асуларды, төтенше маңызды мақсат-міндеттерді атап көрсетіп берген еді. Осы Жолдауда Қазақстан Республикасындағы білім беру мәселесін айрықша атап көрсетіп (Қазақстан жолы – 2050. 4 бағыт. БІЛІМ ЖӘНЕ КӘСІБИ МАШЫҚ - ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНІҢ, КАДР ДАЯРЛАУ МЕН ҚАЙТА ДАЯРЛАУДЫҢ НЕГІЗГІ БАҒДАРЫ/Біздің жұмыстарымыздың білім беру саласындағы басымдықтары), бұл салаға жаңашылдық енгізіп, түрліше реформалауды баса айтып көрсеткен.

Кез-келген мемлекеттің болашағы оның білім және ғылым деңгейінің қаншалықты дамуына тікелей байланысты. «Ел болам десең - бесігінді түзе» деп ұлы Мұхаң айтқандай, осы күні өсіп-жетіліп келе жатқан жас жеткіншектерге, оқушылар мен студенттерге білім берудің соңы тәсілдерін қолданып, олардың қоғамда толық азамат болып қалыптасуына ықпал ете білу керектігі күн тәртібінен түспеген мәселе.

Осы орайда «ZIAT» ғылыми-әдістемелік орталығы» ЖШС 2016 жылдың мамыр айынан бастап шығаратын «ZIAT» ғылыми-әдістемелік журналы білім беру және ғылым кеңістігіндегі инновациялық жаңалықтарды және педагогтар, студенттер, оқушылар мен мектепке дейінгі жастағы бүлдіршіндердің ғылыми-танымдық еңбектерін жариялап отырмақ. Журналдың негізгі міндеті: оқушылар, студенттер және ұстаздардың түрлі тақырып бойынша жазған еңбектерін көпшілік назарына ұсыну, мұғалімдерге білікті педагог ретінде қалыптасуға жәрдемдесу, ғылымдағы әр деңгейдің арасында қарым-қатынасты нығайтуға әрекет ету. Журнал мектепке дейінгі мекемелерден бастап жоғары оқу орындарына дейінгі аралықтағы мәселелерді қамтиды.

№2 (44) март 2024

Құрылтайшы/Учредитель
"ZIAT" Ғылыми-әдістемелік орталығы
Научно-методический центр "ZIAT"

"ZIAT" журналы 2016 жылы 25 мамырда
Қазақстан Республикасы Мәдениет және
Ақпарат министрлігінде тіркеліп,
№16000-Ж куәлігі берілген.
Журнал "ZIAT"
зарегистрирован 25 мая 2016г
в министерстве Культуры и информации
Республики Казахстан и выдано
свидетельство №16000-Ж.
ISSN: 2617-1937

Журнал Қазақстан Республикасының
мерзімді баспасөз тізіміне енгізілген.
МББ индексі 74926.
Журнал включен в список
периодических изданий
Республики Казахстан.
Индекс ППИ 74926.

Шығу жиілігі: Жылына 6 рет шығады
Мақалалар қазақ, орыс, ағылшын
тілдерінде басылады.
Периодичность:
Выходит 6 раз в год,
материалы публикуются на
казахском, русском, английском языках.

Адрес редакции:

010000

г.Нур-Султан,
ул. Иманова 50

Е-mail:

ziat.journal@mail.ru

Сайт:

www.centeroir.kz

Журналды редакциядан
сатып алуға болады.
Жазыламын деушілер
жоғарыдағы мекен-жайға
хабарласа алады.

Таралымы/Тираж
1000

Редактор/ редактор:

Сергазина А.К.

Редактор орынбасары/Зам.редактора

Идрисов Б.Ш.

Беттеуші-дизайнер/Дизайн, верстка

Кимашева Г.Е.

Редакциялық алқа/Редакционный совет:

Жұманова Б.Қ. – "ZIAT" ҒӘО-ғы" ЖШС директоры

Урынбасарова Э.А. – п.ғ.д., профессор

Орынбаев А. А. – п.ғ.к.,

ҚР білім беру ісінің құрметті қызметкері,

ҚазҰЖҒА корреспондент-мүшесі

Төреқұлова Д. М. – э.ғ.д., профессор,

АҚЖҒЖ проректоры

Төреқұлова Ә. Н. – PhD докторы,

"ZIAT" ҒӘО-ғы" ЖШС ғылыми қызметкері

Үмбетпаева С. К. – жоғары категориялы ұстаз,

РФ-ның еңбек сіңірген қызметкері, Ресей құрметті ұстазы

Баймағамбет О.А. – педагог-әдіскер

Жуманова Б.К. – директор ТОО "НМЦ "ZIAT"

Урунбасарова Э.А. – д.п.н., профессор

Орынбаев А. А. – к.п.н.,

Почетный работник образования РК,

член-корреспондент КазНАЕН РК

Турекулова Д.М. – д.э.н., профессор,

проректор по АдУН Esil University

Турекулова А.Н. - доктор PhD,

научный сотрудник ТОО "НМЦ "ZIAT"

Үмбетпаева С.К. – учитель высшей категории,

Заслуженный работник РФ, Почетный учитель России

Баймағамбет О.А. – педагог - методист

МАЗМҰНЫ - СОДЕРЖАНИЕ

Педагогикалық тәжірибе/Педагогический опыт

Калиева А.А. В мире доброты и дружбы.....5

Ғылыми ізденістер/Научное обозрение

- Абдраимов Р.О., Еркулова Г.С.** HR бренді: жұмыс берушінің имиджін құру және жетілдіру стратегиялары.....9
- Алпысбай Б.Н.** Ақмола облысының "Кварцитовых холма" құрамында алтын бар кендерді ашу және өндіру кезінде қолданылатын технологияның негізгі параметрлерін жүйелі зерттеу.....12
- Алтынбек Е.А.** К вопросу об экспроприации собственности иностранных инвесторов.....16
- Амангелді А., Судоплатов С.В.** Получение слабого неравенства Юнга в лоренцовом пространстве.....20
- Балдаева Г.К., Орымбаева А.Э.** Роль робототехники в школе.....23
- Герасимов Б.П., Калакова Г.К.** Использование операционных систем на базе ядра GNU/Linux в образовательном процессе.....27
- Давыдов А.В., Мукаева К.Н., Калакова Г.К.** Использование игр: как интегрировать игровые элементы в урок информатики для улучшения понимания материала.....29
- Дарибаев М.Ж.** Ақсақал кен орындарында бұрғылау-жару жұмыстарын жетілдіру.....32
- Дәулет А.М., Тукенова Л.А., Байсалова Г.Ж., Белгібаева Д.С.** Мұғалім мен оқушының көзқарасы негізінде химиялық оқудағы қиындықтарды анықтау.....36
- Дуйсенбаева А.Ж., Еркулова Г.С.** Өнеркәсіптік кәсіпорынды стратегиялық басқару процесін жетілдіру.....41
- Жанбаев А.М., Еркулова Г.С.** Человеческие ресурсы в Казахстане – ключевой фактор успешного развития.....43
- Жолбаева П.Н.** Цифровая трансформация бизнеса.....47
- Исаев А.К.** Халықаралық гуманитарлық құқық нормаларын орындау жөніндегі шаралар.....53
- Ишутина И.Р.** Интернет технологии в современном мире их становление и перспективы развития.....57

МАЗМҰНЫ - СОДЕРЖАНИЕ

Кенсаба А.Қ., Алжанкулова С.А. Қылмыскерлерді ұстап беру аясындағы мемлекетаралық ынтымақтастық.....	62
Кенес Б. Көрсеткіштік теңдеулерді шешу әдістері.....	66
Кенес Б. Теңдеулерді графикалық әдіспен шешуге арналған әдіс-тәсілдер.....	73
Қаупбаева М.Д., Сарсембайқызы Н. Биология пәнін оқытуда цифрлық (3D) технологияларды пайдалану.....	80
Ма Ш., Еркулова Г.С. Проблемы корпоративного управления в Казахстане.....	85
Оразай Д.С., Карпенко А.П., Калакова Г.К. Внедрение нейронных сетей в систему образования.....	90
Рамазанова Б.Ж., Еркулова Г.С. Лучшие инструменты управления для повышения эффективности в организации.....	93
Родионов Е.М., Калакова Г.К. Появление и развитие информатики от начала и до наших дней.....	96
Рүстембаева А.Б. Исполнительного производства в свете международных стандартов.....	98
Рүстембаева А.Б. Повышение эффективности казахстанского исполнительного производства в свете международных стандартов и опыта зарубежных стран....	102
Сисекенова А.М., Сагынтаева А.Б., Каирова А.Т. Биология сабағын оқыту үрдісінде 8 сынып оқушыларының адамгершілік тәрбиесін қалыптастыру әдістері.....	107
Усманова А.К. Алаш ардақтысы-Бақтыгерей Ахметұлы Құлманов.....	111
Халмуратов Т.У., Курганбаев М.Д., Калакова Г.К. Использование 3D - технологий в школьной учебной деятельности.....	117

«В мире доброты и дружбы»

(Организованная деятельность в старшей группе 4-5 лет)

Калиева Айнагуль Абаевна

Воспитатель, педагог-модератор

ВКО, г. Усть-Каменогорск,

КГКП Детский сад-ясли № 45 «Болашақ»

отдела образования по городу Усть-Каменогорску

управления образования ВКО

Задачи: Формировать чувство любви и уважения к Родине. Прививать нравственные основы личности, представление о дружбе, воспитывать культуру общения, дружеские взаимоотношения; побуждать детей к добрым поступкам.

Методические приемы: беседа, объяснение, рассматривание картинок хороших и плохих поступков, чтение сказок о добре, пословиц о дружбе.

Билингвальный компонент: Друг - жолдас, достық - дружба

Предварительная работа: беседа и чтение художественной литературы о дружбе, о друзьях, символики Республики Казахстан.

Оборудование: проектор, клубок шерсти, колонка, конверты, символики - флаг, герб (А4), 2шт кластер (А3), 2 шт клей, картинки сюжетные добрых и плохих поступков, бшт мнемотаблицы - пословицы, 2 головных платка для игры, шаблон-цветы и шанырак (А3)

Ход занятия: *В кругу дети. Поздороваемся с гостями на 2х языках. Делимся на пары*

Добрый день, мой милый друг (рукопожатие).

Посмотри-ка ты вокруг (поворачиваем головы из стороны в сторону).

Здесь есть ты (кладем правую руку на плечо соседа).

Здесь есть я (кладем правую руку себе на грудь).

Будем вместе жить, друзья (хлопаем в ладоши),

Мы единая семья (показывают сердце пальцами)

Дидактическая игра «Клубок дружбы».

Воспитатель: Я предлагаю поиграть. Будем передавать друг другу клубок, при этом говорить комплимент своему другу.

Посмотрите, ниточка связала нас, и дружба наша стала ещё крепче. Наша игра не просто называлась «Клубок дружбы». Именно о дружбе, о добрых поступках мы поговорим.

Садятся на стулья

На экране - репортер

Репортер: Здравствуйте, ребята! Я репортер с канала «Казахстан +», ответьте на вопросы о вашей Родине

-В какой Республике вы живете? *Мы живем в Республике Казахстан*

-Назовите столицу Казахстана? *Столица нашего Казахстана - Астана*

-Назовите символы РК? *Герб, Флаг, Гимн*

-В каком городе вы живете? *Мы живем в городе Усть-Каменогорск*

-Назовите людей разных национальностей, которые живут в Казахстане
это казахи, русские, украинцы, узбеки, белорусы, корейцы и другие нации.

Репортер: Спасибо, за правильные ответы! До свидания!

Воспитатель: Все они живут в мире и согласии, как одна семья. Казахстан в чем-то похож на наш детский сад, где все дружат друг с другом, вместе играют, поют и танцуют.

-Как вы думаете, кто такой друг?

Дети: Друг – это тот, кто никогда не обидит, всегда поможет, пожалеет, поддержит в трудной ситуации. Поделится игрушками, сладостями.

Билингвальный компонент: Друг - жолдас

Воспитатель: Ребята, кто из вас знает, что такое дружба?

Дети: Дружба – это когда ты дружишь с добрым человеком, который совершает добрые поступки

Билингвальный компонент: достық - дружба

Воспитатель: А с чего начинается дружба? чтобы узнать какой должен быть настоящий друг, мы сейчас узнаем. Я буду задавать вам вопросы, а вы, если согласны хлопаете, а если не согласны - топаете.

Фон - Песня «Дружба начинается с улыбки»

Дидактическая игра Дружба начинается...».

- Дружба начинается, если улыбнешься кому-то? хлопают

- Дружба начинается, если сломаешь чужую игрушку? топают

- Дружба начинается, если защищаешь кого-то?

- Дружба начинается, если делишься игрушками?

- Дружба начинается, если обзываешься?

- Дружба начинается, если говоришь вежливые слова?

- Дружба начинается, если сможешь завязать шарф?

- Дружба начинается, если толкаешься?

- Дружба начинается, если угостишь конфетой?

- Дружба начинается, если плюешься жвачкой?

- Дружба начинается, если вместе рассматриваешь книжку?

- Дружба начинается, если пожалеешь того, кто грустит?

Шапокляк на экране

Шапокляк: Ха-ха-ха. Смотрю, вы дружно живете? Разговор ведете о добрых поступках. Фууу, какие неприятные слова, да и что они означают. Вот у меня нет друзей, значит и у вас не будет. Хочу...всех жителей Казахстана рассорить, обидеть и пусть всегда будет царить зло.

Воспитатель: Здравствуйте дорогая Шапокляк! Что ты, не делай этого! Разве ты не знаешь, друзья нужны каждому человеку, без них никак. А давай договоримся, мы тебя научим дружить, добрым поступкам и вы, будете жить в мире со всеми.

Шапокляк: Неужели, вы настолько добрые, что готовы прийти на помощь? Даже интересно, как вы это сделаете. Ха-ха-ха. Тогда попробуйте выполнить мои задания. А взамен... подумаю... стать доброй и вежливой, а не справитесь, тогда все жители Казахстана и вы, группа «Балдаурен» всегда будете в ссоре. Ха-ха-ха.

Воспитатель: Хорошо Шапокляк! Ребята, вы готовы выполнить задания? (ответы детей), поделитесь на команды по вашим эмблемам на груди

Деление на 2 команды (по 5 детей)

у кого ладошка — пожмите руку

у кого сердечко — обнимет друга

Воспитатель: у вас на столах лежат разноцветные конверты с заданиями. Начнем с синего конверта

1 задание Дидактическая игра «Найди символику Казахстана»

Задача: Найти государственные символы рассказать о них

1 команда - «Найди и опиши флаг Казахстана»

На экране флаг

Спикер у экрана *Государственный флаг имеет прямоугольную форму голубого цвета, в центре флага солнце с лучами, под которым - парящий орел. У древка - орнамент. Голубой цвет на флаге означает, спокойствия, мира и единства.*

2 команда - «Найди и опиши герб Казахстана»

На экране герб

Спикер у экрана *Государственный Герб имеет форму круга и представляет собой изображение шанырака. Справа и слева от шанырака расположены изображения мифических крылатых коней. В верхней части расположена звезда, а в нижней части - надпись "Қазақстан".*

2 задание Дидактическая игра «Оцени поступок» (красный конверт)

Задача: Разложи и наклейте картинки с поступками. Объясни почему.

Спикер у доски 1 команда - «Найди добрые поступки»

Создайте кластер добрых дел

2 команда - «Найди плохие поступки» Создайте кластер как нельзя делать

3 задание

Дидактическая игра «Пословицы о дружбе» (желтый конверт)

Задача: рассказывают по таблице пословицы

На экране мнемотаблица Спикер у экрана

1 команда - Нет друга, ищи, а нашел береги! (русская народная)

-Дружба не гриб, в лесу не найдешь

-Друзей много – шире дорога (казахская народная)

- Көп достар, кең жол

2 команда – На дружбе мир держится (казахская народная)

Бейбітшілік достықта сақталады

-Дерево держится корнями, человек друзьями! (русская народная)

-Крепкую дружбу и водой не разольешь

На экране Шапокляк (слушает)

Воспитатель: Ребята, умнички! Отлично справились с заданиями! У каждого народа есть свои пословицы, которые учат уважению, дружбе, любви к родине.

А теперь покажем Шапокляк, как мы дружно и весело живем под единым шаныраком

Музыкальная игра «Под единым шаныраком» (вкл казахская и русская песни)

Задача: Дети становятся в круг, звучит мелодия – ребята идут по кругу, выполняя танцевальные движения. Как только музыка останавливается – дети бегут к лежащим на полу платкам (их 2 штуки), и поднимают за концы над головой, так получается «Шанырак»

Шапокляк: Ну хорошо, убедили меня! Вы действительно живете дружно, счастливо, помогаете друг другу. Я поняла, что дорогою добра идти лучше, чем путем зла, и постараюсь никогда не делать людям плохо. Сейчас пойду, и с крыской Лариской своей помирюсь. Ведь даже чай пить одному, если честно, скучно. Спасибо вам ребята! До свидания!

Рефлексия

Дидактическая игра «Добрые пожелания» (вкл песня детей Казахстана) **Воспитатель:** Как вы знаете, ребята, шанырак – символ нашего общего дома. Давайте украсим цветами с нашими добрыми пожеланиями. Пока играет музыка, раскрасьте цветы и пока рисуете, подумайте, что хотите пожелать нашей дружной стране

- *Желаю процветания*
- *желаю добра*
- *желаю тепла*
- *желаю мира*
- *желаю свободы*
- *желаю любви*
- *желаю здоровья*
- *желаю успехов*
- *желаю независимость*
- *желаю дружбы*

HR бренді: жұмыс берушінің имиджін құру және жетілдіру стратегиялары

Абдраимов Рамазан Орынбайұлы

2 курс магистранты

Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті

Ғылыми жетекші:

э.ғ.к., профессор м. а. Еркулова Гульмира Сериковна

Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті

Аннотация: Мақалада қазіргі бизнес ортасында жұмыс берушінің тартымды имиджін қалыптастыру және оңтайландыру әдістерін зерттеуге және сипаттауға арналған. Мақалада жоғары білікті қызметкерлерді сәтті тарту және ұстап тұру, сондай-ақ компанияның еңбек нарығындағы жалпы бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін күшті HR брендин құрудың маңыздылығы талданады.

HR брендин құру мен жақсартудың негізгі стратегиялары, соның ішінде компанияның бірегей құндылық ұсыныстарын анықтау, тиімді коммуникациялық тәсілдер және бастамалардың сәттілігін бағалау қарастырылады. HR стратегияларын қызметкерлердің күтуіне бейімдеу үшін әлеуметтік медиа және деректерді талдау сияқты заманауи құралдарды пайдалануға баса назар аударылады.

Ключевые слова: HR бренді, жұмыс берушінің имиджі, рекрутинг, корпоративтік бедел, әлеуметтік медиа.

"HR brand: strategies for creating and improving the employer's image"

Abdraimov Ramazan Orynbaiuly

Scientific adviser: Erkulova Gulmira Serikovna

Abstract: the article is devoted to the study and description of methods for the formation and optimization of an attractive image of the employer in the modern business environment. The article analyzes the importance of creating a strong HR brand in order to successfully attract and retain highly qualified employees, as well as increase the overall competitiveness of the company in the labor market.

Key strategies for building and improving the HR brand are considered, including identifying the company's unique value offerings, effective communication approaches, and evaluating the success of initiatives. The emphasis is on using modern tools such as social media and data analysis to adapt HR strategies to employee expectations.

Key words: HR brand, employer image, recruitment, corporate reputation, social media.

HR бренді-әлеуетті және қазіргі қызметкерлер арасында жұмыс берушінің оң қабылдауын қалыптастыруға бағытталған стратегиялар мен тәжірибелер жиынтығы. Мұндай брендтің негізгі элементтерінің бірі-жұмыс берушіні бәсекелестерден ерекшелендіретін және оны үміткерлер үшін тартымды ететін бірегей құндылық ұсынысы (БҚҰ). Бірегей құндылық ұсыныстарына еңбек жағдайлары, мансаптық мүмкіндіктер, әлеуметтік кепілдіктер және басқа да артықшылықтар кіруі мүмкін.

Корпоративтік мәдениет күшті HR брендин құруда іргелі рөл атқарады. Ұйымдар қызметкерлер өздерін құнды және ынталы сезінетін инклюзивті және қолдау ортасын құруға ұмтылуы керек. Таланттарды тарту және сақтау көбінесе корпоративтік мәдениеттің әлеуетті және белсенді қызметкерлердің үміттері мен құндылықтарына қаншалықты сәйкес келетініне байланысты.

Әлеуметтік медиа және онлайн платформалар сияқты заманауи құралдар HR брендин қалыптастыру процесін айтарлықтай жеңілдетеді. Ұйымдар оларды компанияда жұмыс істеудің құндылықтарын, мәдениетін және артықшылықтарын көрсету үшін пайдалана алады. Жұмыс ортасы мен қызметкерлердің жетістіктеріне қатысты мазмұнды жариялау HR брендин нығайтады және жаңа үміткерлерді тартады. [1].

HR - де деректерді талдауды қолдану ұйымдарға қызметкерлердің үміттері мен қажеттіліктерін жақсы түсінуге мүмкіндік береді. Бұл оңтайлы нәтижеге қол жеткізу үшін HR брендинг стратегияларын түзетуге ықпал етеді. Сонымен қатар, қызметкерлер мен үміткерлерден кері байланыс жинау және талдау ұйымның күшті және әлсіз жақтарын анықтауға және қажетті өзгерістер енгізуге көмектеседі.

HR брендинің өнімділігін бағалау қызметкерлердің қанағаттану деңгейі, ұстау және айналым пайызы және жалдау процестерінің тиімділігі сияқты әртүрлі көрсеткіштерді пайдалануды қамтиды. Осы көрсеткіштерді талдау HR брендинг стратегиясының сәттілігін анықтауға көмектеседі.

Қызметкерлер мен үміткерлер арасындағы сауалнамалар мен зерттеулер HR брендин бағалаудың маңызды құралы болып табылады. Олар жұмыс берушінің қабылдауы және оның еңбек нарығындағы беделі туралы құнды ақпарат алуға мүмкіндік береді. Нәтижелерді талдау ұйымдарға HR брендин оңтайландыру бойынша негізделген шешімдер қабылдауға көмектеседі. [2].

HR брендин қалыптастыру және оңтайландыру-бұл қызметкерлердің өзгеретін қажеттіліктері мен үміттеріне сәйкес стратегияларды үнемі бақылауды және бейімдеуді қажет ететін кешенді процесс. Тиімді HR бренді корпоративтік беделді арттырады және еңбек нарығында жалпы бәсекеге қабілеттілікке ықпал етеді.

Жұмыс берушінің имиджін жақсарту үшін ұйымдар әлеуетті және қазіргі қызметкерлер арасында Компанияның оң қабылдауын қалыптастыруға ықпал ететін бірқатар стратегиялар мен бастамаларды енгізе алады:

Тартымды құндылық ұсынысын (ТҚҰ) әзірлеу: компаниялар еңбек жағдайлары, мансаптық мүмкіндіктер, жұмыс пен өмір арасындағы тепе-теңдік

және әлеуметтік кепілдіктер сияқты бірегей артықшылықтарын атап өтуі керек. Бұл неғұрлым тартымды HR брендин қалыптастыруға көмектеседі.

Оқыту мен дамытуға инвестициялар: қызметкерлерге оқыту, біліктілікті арттыру және дағдыларды дамыту үшін мүмкіндіктер беру олардың ұйымға деген адалдығын нығайтуға және жұмыс берушінің имиджін жақсартуға ықпал етеді. [3].

Ашық коммуникация және ашықтық: қызметкерлермен ашық диалогты сақтау, Компания жаңалықтары туралы үнемі хабардар болу және шешім қабылдаудағы ашықтық қызметкерлердің сенімін нығайтады және адалдығын арттырады.

Қызметкерлердің әл-ауқатын қолдау: компаниялар өз қызметкерлерінің физикалық, психикалық және эмоционалдық әл-ауқатына назар аудара отырып, жұмыс берушінің имиджін жақсарты алады. Денсаулық пен әл-ауқатты қолдау бағдарламаларын ұсыну тартымды жұмыс орнын жасайды.

Кері байланыс және тану: кері байланыс жүйесін құру және қызметкерлердің жетістіктерін тану қызметкерлерді ынталандыруға және қанағаттандыруға көмектеседі. Бұл сонымен қатар жұмыс берушінің оң имиджін қалыптастыруға ықпал етеді.

Әлеуметтік және экологиялық бастамаларға белсенді қатысу: Әлеуметтік және экологиялық бастамаларға белсенді қатысатын компаниялар жауапты жұмыс беруші ретіндегі беделін жақсарты алады. Мұндай күш-жігер тұрақтылық пен әлеуметтік жауапкершілікті бағалайтын үміткерлерді тартады.

Инклюзивтілік және әртүрлілік: инклюзивті және әртүрлі жұмыс ортасын қолдау компанияларға таланттардың кең ауқымын тартуға және жұмыс берушінің құрмет айырмашылықтары ретінде оң имидж жасауға мүмкіндік береді. [4].

Жалдау процесін жақсарту: жалдау процесін оңтайландыру және үміткерлерге бірінші байланыстан бастап жұмысқа қабылдауға дейін оң тәжірибе беру Жұмыс берушінің имиджін айтарлықтай жақсарты алады.

Әлеуметтік медианың белсенді қатысуы: HR брендин ілгерілету және компанияның құндылықтарын көрсету үшін әлеуметтік медианы пайдалану талантты қызметкерлерді тартуға және сақтауға көмектеседі.

HR брендинг стратегияларын бағалау және бейімдеу: қызметкерлердің қанағаттану және ұстап қалу деңгейі сияқты көрсеткіштерді үнемі талдау ұйымға өз стратегияларының тиімділігін бағалауға және HR брендин оңтайландыру үшін қажетті өзгерістер енгізуге көмектеседі.

Осы стратегиялар мен бастамаларды қолдану ұйымға жұмыс берушінің имиджін жақсартуға және әлеуетті және қазіргі қызметкерлер үшін өзінің тартымдылығын арттыруға мүмкіндік береді. [5].

Қорытындылай келе, HR брендин құру және оңтайландыру қазіргі ұйымның бәсекеге қабілетті ортадағы табысының негізгі факторлары болып табылады. Тиімді HR бренді жоғары білікті қызметкерлерді тартуға және сақтауға, корпоративтік беделді жақсартуға және еңбек нарығында жалпы бәсекеге қабілеттілікті арттыруға мүмкіндік береді.

Тартымды құндылық ұсынысын әзірлеу, инклюзивті және әртүрлі жұмыс ортасын қолдау және әлеуметтік және экологиялық бастамаларға белсенді қатысу сияқты жұмыс берушінің имиджін жақсарту стратегияларын енгізетін ұйымдар оң HR брендин сәтті қалыптастыра алады.

Сонымен қатар, әлеуметтік медиа және деректерді талдау сияқты заманауи құралдарды пайдалану ұйымдарға өз стратегияларын қызметкерлердің өзгертін қажеттіліктері мен үміттеріне бейімдеуге көмектеседі.

HR брендинің тиімділігін үнемі талдау және бағалау ұйымдарға қажетті өзгерістер енгізуге және күш-жігерін оңтайландыруға мүмкіндік береді. Осылайша, күшті HR брендин дамытуға инвестиция салатын компаниялар ең жақсы таланттарды тарту және сақтау және еңбек нарығындағы позициясын нығайтуда айтарлықтай артықшылықтарға ие болады.

Список литературы:

1. Аакер Д. А. Создание сильных HR брендов / Д. А. Аакер. М.: Гребенников, 2018. 440 с.
2. Анатомия бренда 2 / В.Перция [и др.]. Киев.: Диалектика, 2016 г. 240с.
3. Бэрроу С. Бренд работодателя. Лучшее из бренд-менеджмента - в работу с кадрами / С. Бэрроу, Р.Мосли. М.: Группа ИДТ, 2017. 200 с.
4. Грошев И.В. Системный бренд-менеджмент: учебник/ И.В. Грошев, А.А. Краснослободцев. М.: Юнити-Дана, 2018 г. 655 с.
5. Капферер Ж-Н. Бренд навсегда: создание, развитие, поддержка ценности бренда / Жан-Ноэль Капферер; пер. с англ. Е. В. Виноградовой; под. общ. ред. В. Н. Домнина. М.: Вершина, 2017. 448 с.

Ақмола облысының "Кварцитовых холма" құрамында алтын бар кендерді ашу және өндіру кезінде қолданылатын технологияның негізгі параметрлерін жүйелі зерттеу

Алпысбай Бекнур Нурбекулы

Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университетінің

2 курс магистранты

Андатпа: Ақмола облысының "Кварцитовые горки" құрамында алтын бар кендерді ашу және өндіру технологиясының негізгі параметрлерін негіздеуге арналған диссертация өте өзекті, өйткені ол пайдалы қазылымдарды өндірудің тиімді және тұрақты тәжірибесіне ықпал ететін ресурстарды өндірудің маңызды аспектілерін қарастырады. Бұл өндіріс процестерін оңтайландыру, қоршаған ортаға әсерді азайту және алтын кен орнының экономикалық әлеуетін арттыру туралы құнды ақпарат бере алады.

Ақмола облысының "Кварцитовые горки" құрамында алтын бар кендерді ашу және өндіру технологиясының негізгі параметрлерін негіздеуге арналған диссертация өте өзекті, өйткені ол пайдалы қазылымдарды өндірудің тиімді және тұрақты тәжірибесіне ықпал ететін ресурстарды өндірудің маңызды аспектілерін қарастырады. Бұл өндіріс процестерін оңтайландыру, қоршаған ортаға әсерді азайту және алтын кен орнының экономикалық әлеуетін арттыру туралы құнды ақпарат бере алады.

Сонымен қатар, диссертацияның өзектілігі оның Ақмола облысындағы алтын ресурстарын ашу есебінен өңірлік дамуға, экономикалық өсуге және жұмыс орындарын құруға әлеуетті ықпалына таралады. Ол сондай-ақ қауымдастықтың нормативтік стандарттары мен үміттеріне сәйкес келетін жауапты тау-кен тәжірибесін қамтамасыз ететін экологиялық мәселелерге қатысты болуы мүмкін. Сонымен қатар, зерттеу тау-кен өнеркәсібіне кеңірек әсер етуі мүмкін, ұқсас геологиялық жағдайларда тау-кен технологиясын жетілдіруге үлгі болады.

АЛТЫН КЕН ОРЫНДАРЫН ЖЕРАСТЫ ҚАЗУДАҒЫ ПЕРСПЕКТИВАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ

Қазіргі уақытта алтын өндіретін кеніштерді пайдалану проблемалары қорлардағы бағалы металдардың құрамының айтарлықтай төмендеуімен және кен денелерінің морфологиясының өзгергіштігі, кен орындарының қалдықтары мен қапталдарындағы қорларды ашу және өндіру жұмыстарының күрделілігі, қолданыстағы кен қазбаларын қолдау қажеттілігі және т. б. салдарынан өндірілген кенді құнсыздануы айтарлықтай мөлшерімен байланысты. [7]. Бұл мәселелерді шешу Ресейде алтын өндіруді қолдау және кеңейту бағытындағы өзекті ғылыми-техникалық міндет болып табылады. Әрбір кен орнының өзіндік ерекшеліктері бар және іс жүзінде бірегей болғандықтан, осы міндеттерді нақты мысалдармен шешуді қарастырған жөн.

Осылайша, жұмыстың мақсаты Ресейдің солтүстік-шығысында орналасқан (Магадан облысының "Ветренское" және "Джульетта" кен орындарының мысалында) желі алтын кен орындарын жерасты қазу тиімді және қауіпсіз технологияларын іздеу болып табылады.

Тау-кен жұмыстары бір мезгілде үш қабатта 150 м биіктік айырмашылығымен орындалады. Жоғарғы деңгейжиектерден алынған кен 665 м негізгі шоғырлану деңгейжиегіне және №11 штольна бойынша Paus UNI 50-2 жерасты автосамосвалдарымен жер бетіне шығарылады. Жер бетінде кен Komatsu WA420 тиегішімен БелАЗ-7548 автосамосвалына тиеледі және АӨФ кен қоймасына жеткізіледі.

"Ветренское" кен орны үшін тұрақты барлау кондицияларын қайта бағалау нәтижесінде есептеу блогындағы алтынның ең аз мөлшері (2,5 есе) азайып, бірқатар кен денелерінің қорлары баланстан тыс қордан баланстық қорларға ауыстырылды. Бұл қорлардың жартысына жуығы бұрын пайдаланылған жоғарғы бөлігінде (деңгейжиек 803м жоғары орналасқан); екінші жартысы – кен орнының төменгі пайдаланылған бөлігінде (деңгейжиек 803м төмен), оның бір бөлігі жұмыс деңгейкөкжиегінен 665 м төмен

орналасқан. Кен денелерінің орналасуы кен орнының жоғарғы және төменгі бөліктерін бір-біріне тәуелсіз өндіруге мүмкіндік береді [8].

РҒА УФ ТКИ кен орнының жаңа аумақтарын пайдалануға тарту қажеттілігіне сүйене отырып, жоғарғы және төменгі бөліктердің қорларын қауіпсіз өндіру қамтамасыз етуді ескере отырып, ұтымды тәртіп айқындалды және ашудың қолданыстағы схемасы жаңғыртылды.

Бірінші кезекте кен орнының төменгі бөлігінің қазуға дайын қорларын жоғарғы бөліктің ашылатын қазбаларын қатар жүргізген кезде алу, одан әрі жоғарғы бөліктің қорларын төмендемелі тәртібімен алуды жүзеге асыру орынды екені анықталды, бұл қазбаларды дәйекті түрде өтуге және желдету схемасын жеңілдетуге мүмкіндік береді.

1-нұсқа 615 м деңгейжиектегі № 11 жұмыс істеп тұрған штольнядан 8° бұрышпен көліктік еңісті, 8° бұрышпен 665/615 м көлбеу съезді, 615 м деңгейжиекте жеткізу штрегін және қапталдағы кіреберістерді үңгілеуді көздейді. Төменгі қабатты өндіру кезінде өндірілген кен Paus UNI 50-2 автосамосвалдарымен 665 м деңгейжиекте көліктік еңіспен тасымалданады және одан әрі №11 штольня бойынша жер бетіне беріледі, онда БелАЗ-7548 автосамосвалына қайта тиеледі және АӨФ кен қоймасына жеткізіледі.

2-нұсқа №12 жаңа штольня салуды көздейді, оның сағасы АӨФ жанында орналасқан, 8° бұрышта 665/615 м көлбеу съезд, 615 м деңгейжиекте жеткізу штрегі, қапталдағы ЖЖК және екі күрделі кенқұдық. Төменгі қабатты өндеу кезінде өндірілген кен Paus UNI 50-2 автосамосвалдарымен №12 штольня бойынша АӨФ кен қоймасына тікелей тасымалданады. Бұл опция тасымалдау ұзындығын шамамен 700-750 м азайтуға, кеннің жер үсті тасымалын және оның шамадан тыс жүктелу процесін болдырмауға мүмкіндік береді.

Қабатты ашуға арналған күрделі шығындарды және кенді АӨФ-ке дейін тасымалдауға арналған пайдалану шығындарын [8] қосу арқылы алынатын шартты дисконтталған шығындардың ең төменгі критерийі бойынша нұсқаларды екі шарт үшін есептелген салыстыру: біріншісі-тек бекітілген баланстық қорларды есепке алу, екіншісі – бекітілген және болжамды қорлардың сомасы (2,5 еседен астам) 1-нұсқаның үңгілеудің салыстырмалы көлемі мен мерзімдерінде артықшылықтары бар екенін көрсетті: көліктік еңісті жүргізуге арналған үлкен шығындар тау-кен массасының едәуір көлемін, оның ішінде геологиялық барлау жұмыстарынан тасымалдауға жұмсалатын аз шығындармен ақталады.

Қабатаралық штректерден кенді уата отырып, қабатаралық-үңгірлік қазу жүйесі

Қазу жүйесі өте тұрақты, тұрақты және орташа тұрақтылықтағы тау жыныстарында $\alpha = 65-85^\circ$ құлау бұрыштары бар қалыңдығы 2,5-8 м кен денелерін өндіру үшін көзделеді. Тау қысымын басқару өндірілген кеңістіктің толық құлауымен жүзеге асырылады. Ұңғымалар БП-100н бұрғылау станоктарының көмегімен бұрғыланады. Тиеу-жеткізу машиналары кенді блокты кенқұдыққа дейін шығару және жеткізу кезінде немесе самосвалдарды тиеу кезінде қолданылады.

Осы қазу жүйесі бойынша орташа есептік техникалық-экономикалық көрсеткіштерді анықтау үшін жобада орташа қалыңдығы 3,1 м кен учаскелерін өндіру үшін қазу жүйесінің конструкциясы қабылданды және әзірленді.

Блоктың және қазу жүйесінің негізгі параметрлері:

- ұзындығы-90-100м;
- блоктың биіктігі-60м;
- ені кен денесінің қалыңдығына тең;
- үңгіраралық кентіректердің ені-5-6м;
- төбенің қалыңдығы-4-5м.

Қорытындылай келе, біздің зерттеуіміз Ақмола облысындағы "Кварцитовые холмы" алтын кен орнын ашу осы диссертацияның келесі кезеңдері үшін берік негіз қалады. Егжей-тегжейлі геологиялық зерттеулер мен талдау кен орнының құрылымы туралы негізгі ақпаратты алуға мүмкіндік берді, бұл бізге ашу және өндіру процестері туралы негізделген шешімдер қабылдауға мүмкіндік берді. Алға қарай жылжып, озық интеграция арқылы түбегейлі жақсартуға қол жеткізуге болады ТЖМ-ны қашықтан басқару пультімен пайдалану тау-кен жұмыстарының қауіпсіздігін арттырып қана қоймай, сонымен қатар үңгілеу жұмыстарының көлемін азайтуға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Государственный доклад «О состоянии и использовании минерально-сырьевых ресурсов Российской Федерации в 2018 году». Министерство природных ресурсов и экологии Российской Федерации. М., 2019. 426 с.

2. Струков К.И., Рыльникова М.В., Никифорова И.Л. Концепция развития горного предприятия на завершающей стадии освоения золоторудного месторождения // Горная промышленность. 2018. № 2 (138). С. 46-48.

3. АО «Южуралзолото группа компаний» - 20 лет: развитие технологий освоения месторождений золотоносных руд на рудниках / К.И. Струков, Р.В. Бергер, В.В. Федосеев, М.В. Рыльникова // Горная промышленность. 2017. № 3 (133). С. 12-15.

4. Павлов А.М. Совершенствование технологии подземной разработки жильных месторождений золота: монография. Иркутск: ИздвоИрГТУ, 2013. 128с.

5. Hassan S.A., Greberg J., Schunnesson H. Transitional phase for small steeply dipping ore bodies from open pit to underground mining: a case study from Scandinavian mining industry // Proceedings of MPES 2012. 2012. P. 291-299.

6. Ulrich S., Trench A., Hagemann S. Grade-cost relationships within Australian underground gold mines – A 2014–2017 empirical study and potential value implications // Resources Policy. 2019. V. 61. P. 29 – 48.

7. Струков К.И. Проблемы и перспективы освоения золоторудных месторождений России // Известия Тульского государственного университета. Науки о Земле. 2020. Вып. 1. С. 5 – 21.

8. Соколов И.В., Антипин Ю.Г., Никитин И.В. Моделирование и оптимизация способа и схемы вскрытия подкарьерных запасов крутопадающих рудных месторождений // Горный информационно-аналитический бюллетень. 2014. №6. С. 190 – 196.

9. Технология разработки золоторудных месторождений // В.П. Неганов [и др.] / под ред. В.П. Неганова. М.: Недра, 1995. 182 с.

10. Секисов Г.В., Нигай Е.В., Соболев А.А. Перспективность освоения малых и весьма малых золоторудных месторождений в Восточно-Российском регионе // Горный информационно-аналитический бюллетень. 2007. №12. С. 66 – 74.

К вопросу об экспроприации собственности иностранных инвесторов

Алтынбек Елдар Арманулы

*магистрант 2 курса специальности «Юриспруденция»
научно-педагогического направления
Университет Конаева, Алматы*

Меры экспроприации самым тесным образом связаны с правом собственности иностранных инвесторов, поскольку наряду с предоставлением гарантий права собственности иностранным инвесторам могут иметь место случаи изъятия их собственности, в связи, с чем иностранные инвесторы нуждаются в предоставлении надлежащих правовых гарантий.

С одной стороны, экспроприация собственности иностранных лиц носит публично-правовой характер, поэтому является предметом регулирования международного публичного права, с другой стороны, экспроприация также является институтом международного частного права, поскольку затрагивает права иностранных физических и юридических лиц в сфере их частной собственности.

Следует отметить, что наряду с понятием «экспроприация» в юридической доктрине, национальном законодательстве и международных соглашениях также употребляется термин «национализация».

Так, по мнению Ю.А. Дорофеевой, «в международном частном праве идет речь о регулировании отношений гражданско-правового характера» [1, с. 59]. В связи с этим по аналогии с гражданским правом к системе международного частного права он относит в том числе право собственности в международном частном праве (сюда же относится и вопрос об экстерриториальном действии национализации).

Представляется, что данное утверждение актуально и в настоящее время. В качестве аргументов в пользу этого можно привести нормы ст. 246 и 249 Гражданского кодекса РК, в которых изложены вопросы, касающиеся

национализации. В соответствии же с п. 7 ст. 3 ГК РК правила, установленные гражданским законодательством, применяются к отношениям с участием иностранных граждан, лиц без гражданства и иностранных юридических лиц, если иное не предусмотрено законом [2].

Таким образом, исходя из содержания указанных норм ГК РК, можно сделать вывод о том, что вопросы национализации собственности иностранных лиц, регулируемые международным публичным правом, также являются предметом регулирования международного частного права.

В юридической доктрине и в законодательстве существуют различные определения национализации.

«Национализация (фр., англ. nationalization) - общая мера государства по осуществлению социально-экономических изменений, в силу которой имущество, находящееся в частной собственности, передается в собственность государства (за выкуп или без выкупа); одно из оснований прекращения права собственности» [3, с. 142].

По мнению И.З. Фахрутдинова, «национализация — в самом общем смысле – означает принудительное отчуждение имущества, находящегося в частной собственности, в собственность государства» [4, с. 51].

В юридическом энциклопедическом словаре имеется следующее определение экспроприации, характеризующее данную меру как реквизицию либо конфискацию. «Экспроприация (лат. expropriation – лишение собственности) – проводимое государством принудительное безвозмездное или возмездное отчуждение имущества. Экспроприация с выплатой компенсации называется реквизицией, а без выплаты – конфискацией» [5].

Также выделяют непрямую (косвенную) экспроприацию. Одним из определений непрямой (косвенной) экспроприации является следующее: «Под непрямой (косвенной) экспроприацией обобщенно понимаются регулятивные меры принимающего государства, которые не имеют целью лишение лица активов, но в реальности вызывают именно такой эффект».

Существует определение, отличающее «прямую экспроприацию» от «непрямой (косвенной) экспроприации»: прямая экспроприация происходит, когда инвестиция национализируется или прямо экспроприируется посредством принятия официального правового акта или прямого изъятия имущества; непрямая экспроприация происходит, когда меры или серии мер принимающего иностранные инвестиции государства имеют эквивалент прямой экспроприации, без официального правового акта или прямого изъятия имущества.

Представляется, что общей проблемой, присущей институту национализации в международном частном праве, является возможность злоупотребления со стороны государств-реципиентов своими суверенными правами, что неизбежно создает угрозу нарушений принципов и условий этого вида принудительного изъятия собственности. Национализация (экспроприация) сама по себе является риском для иностранных инвесторов, о чем, в частности, сказано в ст. 11 Сеульской конвенции 1985 г. [6]. Это

объясняется тем, что компенсировать собственникам полную стоимость национализируемого имущества и возместить убытки государства не всегда могут и, более того, не всегда желают. В том же случае, если государство-реципиент решит, ссылаясь на свои права как суверена [7, с. 108], безосновательно и в нарушение установленного порядка изымать собственность иностранных инвесторов, воспрепятствовать этому будет чрезвычайно сложно.

Ранее упоминавшиеся примеры национализаций, проведенных в прошлом веке в Советской России, на Кубе, в государствах Азии и Африки, являются наглядным тому свидетельством. В целях противодействия таким злоупотреблениям были разработаны различные правовые средства защиты иностранных инвестиций. К ним можно отнести: механизм страхования инвестиций, создание площадок для урегулирования инвестиционных споров между государствами и иностранными инвесторами (например, МЦУИС), закрепление в заключаемых договорах и внутреннем законодательстве различных защитных оговорок о выплате компенсации и др.

Тем не менее, риски всё же имеют место и могут особенно ярко проявляться в чрезвычайных ситуациях, например во время эпидемий или войн, когда государства для защиты населения вынуждены принимать различные меры принуждения в общественных интересах (для пользы общества в целом, а не отдельных индивидов). Применительно к экспроприации собственности еще Венецианов обращал внимание на то, что вопрос об «общепольности» ее цели является политическим, а не юридическим, а значит, риски злоупотреблений со стороны государства при таких обстоятельствах многократно возрастают [8, с. 29]. Соответственно, чтобы не допускать подобных ситуаций, требуются совместные усилия всего мирового сообщества, поскольку ввиду глобализации и постепенно нарастающей интеграции экономик отдельных государств, только скоординированные и согласованные действия позволят избежать злоупотреблений, экономических убытков и возможных нарушений прав человека в целом и прав иностранных инвесторов в частности.

Другой проблемой, но уже применительно к институту национализации (экспроприации) собственности в Казахстане, как представляется, является несовершенство законодательного регулирования в этой сфере, которое проявляется в нескольких аспектах.

Во-первых, это отсутствие четкого определения понятий национализации и экспроприации, их определение как синонимов или же, напротив, дифференциация. В Казахстане терминология национализации (экспроприации) частной собственности государством имеет ярко выраженную специфику, проявляющуюся в наличии двух понятий, которые с определенной долей условности, как мы выяснили ранее, по сути, означают одно и то же. Как следствие, на практике это необходимо указывать в положениях двусторонних инвестиционных договоров во избежание трудностей в понимании и неверного толкования.

Применительно к доктрине наличие двух этих понятий в казахстанском праве вызывает споры у исследователей относительно их соотношения и определения. Как представляется, целесообразно отразить данную специфику в положениях ГК РК, закрепить понятия «национализация» и «экспроприация», определить их или же просто соотнести друг с другом. Подобные меры смогут уточнить положения законодательства и прояснить содержание этого института в казахстанском праве.

В настоящее время происходит процесс экономической интеграции отдельных стран, постепенно наращивается торговый оборот и развивается трансграничная инвестиционная деятельность. В этих условиях важно помнить о необходимости защиты прав иностранных инвесторов, не допускать злоупотреблений со стороны государств в отношении их имущества и стремиться создать лучшие из возможных условий для привлечения новых иностранных инвестиций, обеспечить стабильность и предсказуемость деятельности для инвесторов.

Исследовав институт экспроприации собственности иностранных инвесторов и изучив различные его аспекты, мы пришли к следующим выводам.

Во-первых, в казахстанском праве понятия «национализация» и «экспроприация» можно с определенной долей условности считать синонимичными и определять их как возмездное принудительное изъятие частной собственности государством, когда этого требуют государственные (публичные, общественные) нужды.

Во-вторых, в международном частном праве можно выделить несколько основных подходов к регулированию экспроприации собственности иностранных инвесторов: теория международного минимального стандарта, теория национального режима, а также социалистическая доктрина (последняя из перечисленных является наименее распространенной и поддерживаемой).

В-третьих, для казахстанского законодательства характерно комплексное регулирование экспроприации собственности иностранных инвесторов. Притом что положения законов и международных договоров, в целом, подробно регулируют процедуру и основания такого способа изъятия частной собственности, необходимо выделить некоторые, как представляется, проблемные аспекты, среди которых: отсутствие ясности в определении и соотношении понятий «национализация» и «экспроприация», а также незакрепление в законе детального регулирования экспроприации собственности иностранных инвесторов и выплаты им компенсации.

Наконец, еще одной, более общей проблемой экспроприации в международном частном праве является угроза (а теперь и ее реальное воплощение) злоупотреблений со стороны государств – реципиентов инвестиций при изъятии имущества у инвесторов. Для предотвращения этой проблемы необходимы согласованные усилия как отдельных государств, так и мирового сообщества в целом. Это позволит минимизировать риски иностранных инвесторов, предоставить им необходимые гарантии и обеспечить

защиту их прав при экспроприации их собственности. Если же национализация будет использоваться как инструмент внешнеполитического давления, то это негативно отразится на возможности экономического сотрудничества, создаст угрозу возникновения ситуации, при которой сила (экономическое развитие и политическое влияние отдельно взятой страны или группы стран) является определяющим фактором, а существующие договоренности между странами не обеспечиваются и не гарантируются.

Список литературы

1. Дорофеева Ю.А. Национализация и экспроприация как основание принудительного прекращения права частной собственности государством // Власть Закона. – 2016. – № 2 (26). – С. 59–73.
2. Гражданский кодекс Республики Казахстан от 27 декабря 1994 г. // https://adilet.zan.kz/rus/docs/K940001000_
3. Данельян А. А. Национализация в современном международном праве // Закон. – 2014. – № 4. – С. 142-151.
4. Фархутдинов И. З. Инвестиционное право: учеб. и практикум для вузов. – М.: Юрайт, 2021. – 273 с
5. Юридический энциклопедический словарь // <https://uridicheskii-enciklop-slovar>
6. Сеульская конвенция об учреждении многостороннего агентства по гарантиям инвестиций от 11 октября 1985 г. // <https://normativ.kontur.ru/document>
7. Соловова Ю.В Законная и незаконная экспроприация: влияние их разграничения на стандарт компенсации // Хозяйство и право. – 2012. – № 4. – С. 106–112.
8. Венецианов М.В. Экспроприация с точки зрения гражданского права / М. В. Венецианов. – Казань: Тип. Императ. ун-та, 1891. – 114 с

Получение слабого неравенства Юнга в лоренцовом пространстве

Амангелді Азизұлы

Магистрант 2 курса (ММат-22н) Торайгыров университет

Научный руководитель:

Судоплатов Сергей Владимирович

Аннотация: В данной статье рассматривается получение слабого неравенства в функциональном пространстве Лоренца. Для этого применены методы расширения функции, позволяющие работать в более широких пространствах, а также интерполирование по теореме Кальдерона. Исследование представляет собой значимый вклад в область функционального

анализа и теории неравенств, а полученные результаты имеют потенциальные приложения в различных областях математики и физики.

Ключевые слова: оператор свертки, нормированные пространства, неравенство Юнга, теорема Кальдерона.

Определение Для $0 < p < \infty$, определим *слабое лебегово пространство* $L_{p\infty}$ как множество μ -измеримых функций таких, что

$$\|f\|_{L_{p\infty}} = \inf \left\{ C > 0: d_f(\alpha) \leq \frac{C^p}{\alpha^p} \text{ для всех } \alpha > 0 \right\} \\ = \sup \left\{ \gamma d_f(\gamma)^{\frac{1}{p}}: \gamma > 0 \right\}$$

есть конечное число. *Слабое лебегово пространство есть пространство Лоренца для случая $q = \infty$ и оно значительно шире обычного пространства Лебега.* [1]

Теорема (Кальдерон) Пусть T – полулинейный оператор, где $r_0 < r_1$ и $p_0 \neq p_1$ и $T: L_{r_1} \rightarrow L_{p_1}$ с нормой $B_i, (i = 0,1)$. Тогда существует константа C такая, что

$$\|Tf\|_{p,q} \leq C B_0^{1-\theta} B_1^\theta \|f\|_{r,q}$$

для всех $f \in L_{p,q}$ из области определения оператора T , где $1 \leq q \leq \infty$,

$$\frac{1}{p} = \frac{1-\theta}{p_0} + \frac{\theta}{p_1}, \frac{1}{r} = \frac{1-\theta}{r_0} + \frac{\theta}{r_1} \text{ и } 0 \leq \theta \leq 1.$$

Теорема (Слабое неравенство Юнга) Пусть $1 < p < q \leq \infty, \frac{1}{r} + 1 = \frac{1}{p} + \frac{1}{q}$ и

$$J = f * g = \int_F g(x-y)f(y)dy$$

имеет место следующее неравенство Юнга:

$$\|f * g\|_{L_q} \leq c_{p,q,r} \|g\|_{L_{r\infty}} \|f\|_{L_p},$$

где $c_{p,q,r}$ - константа, зависящая только от указанных параметров. [2]

Доказательство. Продолжим функции f и g до R^n и представим $|f * g|$ в виде

$$|f * g| = (|f|^p |g|^r)^{\frac{1}{q}} |g|^{1-\frac{r}{q}} |f|^{1-\frac{p}{q}}$$

применим для оценки интеграла $|J|$ неравенство Гельдера для трех функций при $p_1 = q, p_2 = p', p_3 = \frac{p}{1-p}$ ($\sum \frac{1}{p_i} = 1$). Тогда получим

$$|J(x)| \leq \left(\int_F |f(y)|^p |g(x-y)|^r dy \right)^{\frac{1}{q}} \|g\|_r^{1-\frac{r}{q}} \|f\|_p^{1-\frac{p}{q}}.$$

Взяв с обеих сторон неравенства норму по L_q будем иметь

$$\|J(x)\|_q \leq \left(\int_F |f(y)|^p dy \int_F |g(x-y)|^r dx \right)^{\frac{1}{q}} \|g\|_r^{1-\frac{r}{q}} \|f\|_p^{1-\frac{p}{q}} \leq \|g\|_r \|f\|_p. \#$$

Зафиксировав параметр p , подберем p_i, q_i ($i = 0,1$) подберем таким образом, чтобы выполнялось равенство $\frac{1}{q_i} + 1 = \frac{1}{p} + \frac{1}{r_i}$. Тогда из неравенства будет следовать, что оператор $J = f * g$ ограниченно действует из L_{r_i} в L_{q_i} ($i = 0,1$) с нормами $B_1 = B_0 = \|f\|_p$, так как $L_{r_{i1}} \subset L_{r_i}$ и $L_{q_i} \subset L_{q_{i\infty}}$, по теореме Кальдерона получим

$$\|J\|_{q\infty} \leq C(\|f\|_p^{1-\theta} \|f\|_p^\theta) \|g\|_{r\infty} = C \|f\|_p \|g\|_{r\infty},$$

где $\frac{1}{q} = \frac{1-\theta}{q_0} + \frac{\theta}{q_1}, \frac{1}{r} = \frac{1-\theta}{r_0} + \frac{\theta}{r_1}, 0 \leq \theta \leq 1$. Таким образом мы показали, что оператор J ограниченно действует из L_{p_1} в $L_{q\infty}$ с нормой не превосходящей $C \|g\|_{r\infty}$, где C – константа, зависящая только от p, q и размерности пространства и параметры связаны соотношением $\frac{1}{q} + 1 = \frac{1}{p} + \frac{1}{r}$. Теперь фиксируем r и p_i, q_i подберем так, чтобы они удовлетворяли условию неравенства Юнга. Тогда, вновь интерполируя по теореме Кальдерона, получим

$$\|g * f\|_{L_q} \leq c_{p,q,r} \|g\|_{L_{r\infty}} \|f\|_{L_p} \quad \forall t \geq 1.$$

Список литературы

1. Grafakos L. Classic Fourier analysis. // Springer – 2004.
2. Lorentz G.G. Some new functional spaces. // Ann. of Math. – 1950. – Vol. 51. P. 37– 55.

Роль робототехники в школе

Балдаева Гульшат Кенжехановна

Орымбаева Альбина Эдиковна

Методисты ГУ «Отдел образования Костанайского района»

Управления образования акимата Костанайской области

Педагогическая технология играет решающую роль в качестве освоения умений и навыков, составляющих ИКТ-компетенции. Среди наиболее актуальных направлений, предлагаемых для освоения – робототехника, которая предоставляет возможности в разработке инновационных идей, развитии критического и аналитического мышления, формировании навыков проектирования и моделирования. Активное использование конструкторов Lego Mindstorms в школах позволяет в инновационной форме обучать программированию, моделированию, реализовывать проектные методики и выявлять склонности обучающихся к научно-исследовательской деятельности на ранних этапах.

Популярной и активно развивающейся моделью при проектировании занятий в современной педагогике является STEM (S – science, естественные науки; T – technology, технологии; E- engineering, инженерное искусство; M – mathematic, математика) – это образовательный подход, который интегрирует науку, технологию, технику и математику в целостную систему обучения, основанную на реальном применении [5]. Робототехника – перспективное направление для обучения навыкам XXI века. Робототехника интегрируется в несколько учебных предметов, именно поэтому обучающиеся могут применять свои знания в области науки, техники, математики и компьютерного программирования, опираясь на единую образовательную метапредметную связь. Воспитательная значимость проектирования роботов заключается в том, что обучающиеся испытывают положительные эмоции, работают вместе командой, формируют и развивают собственные коммуникативные навыки взаимодействия. Робототехника раскрывает и развивает творческий потенциал, коммуникативные способности, навыки взаимодействия, самостоятельность и логическое мышление [3]. Сегодня многие школы оснащены современными компьютерами, мультимедийными проекторами, интерактивными панелями и имеют доступ к сети Интернет. На уроках учащиеся управляют виртуальными программами, проводят виртуальные опыты и эксперименты, с помощью интерактивной панели и интернета, а введение элементов робототехники на уроке, позволит на практике получать знания, заинтересовать учащихся, разнообразить учебную деятельность, повысить мотивацию к изучению предмета и увеличению качества званий [1].

Изучение основ робототехники очень перспективно, оно направлено на приобретение знаний, привлечение и стимулирование интереса к современным

технологиям, программирования и моделирования, способствующие жизненному и профессиональному самоопределению [2].

Одним из важных результатов освоения умений и навыков по робототехнике и программированию, конечно же, является участие в различных соревнованиях, конкурсах и конференциях. Соревнования по робототехнике, программированию и инновационным технологиям развивают не только навыки технического творчества, но и лидерские качества, умение представить свой проект, помогает увидеть опыт других и применить на практике. Участие в соревнованиях даёт бесценный опыт и самую лучшую мотивацию.

Существуют перспективы дальнейшего развития данного направления, ведь возможности и формы изучения робототехники не исчерпаны. Обществу всегда важно развивать науку и идти в ногу со временем.

В современном обществе идет внедрение роботов в нашу жизнь людей, очень многие процессы сейчас заменяются роботами [4]. Сферы применения роботов различны: медицина, строительство, геодезия, метеорология и т.д. Очень многие процессы в жизни, человек уже и не мыслит без робототехнических устройств. Поэтому, внедрение робототехники в учебный процесс и внеурочное время приобретают все большую значимость и актуальность. Основное необходимое оборудование при обучении робототехники - это конструкторы LEGO Mindstorm.

В процессе занятий идет работа над развитием интеллекта воображения, мелкой моторики, творческих задатков, развитие диалогической и монологической речи, расширение словарного запаса. Особое внимание уделяется развитию логического и пространственного мышления. Учащиеся учатся работать с предложенными инструкциями, формируются умения сотрудничать с партнером, работать в коллективе. Результатом всей деятельности будет повышение интереса и мотивации учащихся к учению, развитие инженерного мышления, умения моделировать и исследовать процессы, повышение интереса к техническим наукам. Робототехника может стать средством мотивации для поступления на технические специальности в высших учебных заведениях.

Стоит отметить, что важным направлением дополнительного образования является профориентация обучающихся, которая предполагает изучение способностей и интересов детей по вопросам выбора будущей профессии, с целью построения дальнейшего образовательного маршрута выпускников школы. Благодаря образовательной робототехнике при переходе на ступень профессионального образования, будущие выпускники школы, как правило, уже сделали свой профессиональный выбор. Внедрение робототехники в образовательном процессе позволяет подростку не просто развивать в себе технические наклонности, но и на этом этапе происходит понимание сути будущей профессии.

Для развития науки и высокотехнологичных отраслей в нашей стране необходима подготовка высококвалифицированных специалистов в области

информационно-коммуникационных технологий, инженерной и естественнонаучной направленности. Предположительно, к 2025 году высокий уровень подготовки в сфере информационных технологий будет необходимым условием трудоустройства на большинство вакансий [5]. В связи с этим одним из важнейших направлений деятельности государства является повышение ИКТ-компетентности специалистов и информационной грамотности населения.

Высокопрофессиональные специалисты, обладающие знаниями в этой области, чрезвычайно востребованы. Готовить таких специалистов, с учетом постоянного роста объемов информации, необходимо со школьной скамьи. Уникальность образовательной робототехники заключается в возможности объединить конструирование и программирование в одно целое, что способствует интегрированию преподавания информатики, математики, физики, черчения, естественных наук с развитием инженерного мышления, через техническое творчество. Техническое творчество — мощный инструмент синтеза знаний, закладывающий прочные основы системного мышления.

Основная задача современного образования - создать среду, для раскрытия собственного потенциала. Новая роль педагога состоит в том, чтобы организовать и оборудовать соответствующую образовательную среду и побуждать и направлять к познанию и деятельности [7]. Современное поколение, вырастающее в постоянно прогрессирующей информационной среде при умелом внедрении и использовании потенциала данного направления робототехники могут удовлетворить потребности не только в плане образовательно-прикладных моментов, но и приобретения изобретательских качеств, развития эвристических способностей. Робототехника в образовании, решает не только диапазон инновационных образовательных задач, но и способствует совершенствованию личности в процессе творческой реализации. Сегодня на научно-практических конференциях рассматриваются проекты создания простейших роботов, состоящих из набора сопрягаемых деталей и электронных блоков, до программирования робототехнических систем. Такие проекты находят применение и внедрение в различных областях инженерной деятельности (от «Умных светофоров» и «Умных домов» до «Программируемых отапливаемых теплиц», «Автопилот» и других изобретений, приносящих ощутимую практическую пользу обществу). В настоящее время осуществляется достаточно мощная поддержка развития направления робототехники, интегрированная с различными средами программирования

Таким образом, освоение различных сторон робототехники в условиях современной школы позволяет сделать ее образовательное пространство направленным на формирование важнейших в настоящее время компетенций и качеств как обучающихся, так и педагогов, что позволяет в полной мере реализоваться основным принципам личностно-ориентированного, компетентностного и инновационного подходов в образовании.

В настоящее время государством осуществляется достаточно мощная поддержка для развития данного направления в школах. С каждым годом

растет количество школ, обеспеченных необходимым оборудованием и кабинетами робототехники, STEM кабинетами, смарт центров и дополнительным образованием, проводится системная работа по повышению квалификации учителей информатики по развитию робототехники, 3D-принтингу и программированию. Это и многое другое осуществляется в рамках государственной программе «Цифровой Казахстан». Также в целях развития инженерных компетенций ТОО "Arman Engineering" совместно с общественным фондом "Казастан Халына" и фондом "Развития инженерного образования" проводят национальный благотворительный проект "Болашак инженерлер" для сельских школ республики. В рамках проекта на безвозмездной основе школы области получают робототехнические конструкторы с программным обеспечением. Поэтому с каждым годом число желающих заниматься робототехникой стремительно увеличивается, как и число юных инженеров. В таких кабинетах, раскрыв первый набор робототехники, дети впервые знакомятся с увлекательным миром техники, с искоркой в глазах собирают, программируют, подключив к ноутбуку, и управляют роботами. Наша задача не дать потухнут данной искорке, а разжечь костер. Соответственно, те дети, которые увлекаются робототехникой и конструированием сейчас-будущие инженеры, которые будут востребованы в различных сферах жизнедеятельности.

Библиографический список

1. Ершов М.Г. Роль образовательной робототехники в формировании инженерного мышления школьников [1].
2. Захарова И.Г. Информационные технологии в образовании: учебное пособие [2]. — М., 2003. — 183 с.
3. Изучение элементов робототехники в базовом курсе информатики [3].
4. Ушаков А.А. Робототехника в средней школе – практика и перспективы [4].
5. Гайсина, И. Р. Развитие робототехники в школе / И. Р. Гайсина. — Текст: непосредственный // Педагогическое мастерство: материалы II Междунар. науч. конф. (г. Москва, декабрь 2012 г.). — Москва: Буки-Веди, 2012. — С. 105-107. [5]
6. Жантасова Ж.З. Имитация работы робота-погрузчика на базе конструктора LEGO Mindstorms EV3 / Ж.З. Жантасова, А.К. Садакбаева // Материали за 11-а международна научна конференция, «Ключовивъпроси в съвременната наука». – София. «Бял ГРАД- БГ». 2015.
7. Развитие робототехники и робототехнологий в Республике Казахстан на 2011- 2013 годы. Государственная программа.

Использование операционных систем на базе ядра GNU/Linux в образовательном процессе

Герасимов Богдан Павлович

*студент Педагогического института имени У. Султангазина,
кафедра физики, математики и цифровых технологий
по специальности Подготовка учителей информатики, г. Костанай.*

Научный руководитель:

*Калакова Гульсим Кабдуллоевна
преподаватель кафедры физики, математики и цифровых технологий
Педагогического института имени У. Султангазина, г. Костанай*

В статье затрагивается тема операционных систем на базе ядра GNU/Linux и их использования в образовательном процессе. Данная статья описывает преимущества и возможности представленных операционных систем в сфере образования и практического использования. Объясняет причины использования ОС на базе ядра GNU/Linux и приводит статистику по росту популярности данного программного обеспечения на мировом рынке.

Мақалада GNU/Linux ядросына негізделген операциялық жүйелер тақырыбы және оларды білім беру процесінде қолдану қарастырылады. Бұл мақалада білім беру және практикалық қолдану саласындағы ұсынылған операциялық жүйелердің артықшылықтары мен мүмкіндіктері сипатталған. GNU/Linux ядросына негізделген ОЖ-ны пайдалану себептерін түсіндіреді және әлемдік нарықта осы бағдарламалық жасақтаманың танымалдылығының артуы туралы статистиканы келтіреді.

The article touches on the topic of operating systems based on the GNU/Linux kernel and their use in the educational process. This article describes the advantages and possibilities of the presented operating systems in the field of education and practical use. Explains the reasons for using an OS based on the GNU/Linux kernel and provides statistics on the growing popularity of this software on the world market.

В мире современного образования, где технологии играют все более важную роль, выбор операционной системы для использования в учебных целях имеет ключевое значение. Одним из наиболее мощных и гибких вариантов для этой цели являются операционные системы (ОС) на базе ядра GNU/Linux. GNU/Linux становится все более популярным выбором для учебных учреждений по всему миру по ряду причин. Одним из главных преимуществ GNU/Linux является его открытый исходный код и свободная лицензия. Это означает, что любой может изучать, изменять и распространять его без ограничений. Благодаря этому образовательные учреждения могут беспрепятственно получить доступ к бесплатным программам и инструментам,

которые можно адаптировать под конкретные потребности учащихся и преподавателей. GNU/Linux предоставляет огромную гибкость и настраиваемость, что делает его идеальным для удовлетворения разнообразных потребностей образования. Существует множество различных дистрибутивов GNU/Linux, каждый из которых может быть настроен под конкретные задачи и учебные программы. Например, дистрибутивы Ubuntu, Fedora и Alt Linux отлично подходят для использования в образовании благодаря своей простоте использования и обширной документации. Описанные операционные системы предлагают огромный выбор программного обеспечения для образовательных целей. От офисных приложений, таких как LibreOffice, до научных программ и сред разработки, таких как Veusz, Kig и Python, дистрибутивы Linux предоставляют полный спектр инструментов для учебного процесса. Кроме того, многие из этих программ свободно распространяются, что позволяет сэкономить средства на лицензионных соглашениях. Linux известен своей высокой стабильностью и безопасностью. Это особенно важно в образовательной среде, где защита личных данных учеников и конфиденциальность информации играют ключевую роль. Операционная система обеспечивает надежную защиту от вирусов и вредоносных программ, что позволяет сосредоточиться на обучении, а не на борьбе с угрозами безопасности. GNU/Linux и открытое программное обеспечение основаны на идее сотрудничества и обмена знаниями в рамках сообщества. Для учебных учреждений это означает доступ к обширной базе знаний, форумам поддержки и руководствам, которые помогут как преподавателям, так и учащимся быстро разобраться с операционной системой и решить любые возникающие проблемы. Согласно данным StatCounter, самой распространенной ОС для персональных компьютеров является Windows с показателем 72,17% по состоянию на февраль 2024 года. В этом же году доля ОС с ядром GNU/Linux составила 4,03%. Для сравнения, все версии Windows к 31 декабря 2017 года установлены на 88,5% персональных компьютеров в мире. Доля GNU/Linux составила лишь 2,1%. Это означает, что Linux не перестает развиваться и с каждым годом будет становиться популярнее. Использование операционных систем на базе ядра GNU/Linux в образовательном процессе представляет собой мощный и эффективный инструмент, который помогает создать учебную среду, стимулирующую творчество, гибкость и самостоятельность учащихся. Открытость, гибкость, безопасность и поддержка сообщества делают дистрибутивы Linux идеальным выбором для образования в XXI веке.

Список литературы:

<https://pingvinus.ru/programs/scientific-education>

<https://gs.statcounter.com/os-market-share/desktop-tablet/worldwide/#monthly-202402-202402-bar>

<https://www.basealt.ru/alt-education>

<https://habr.com/>

Использование игр: как интегрировать игровые элементы в урок информатики для улучшения понимания материала

Давыдов Алексей Владимирович

студент Педагогического института имени У.Султангазина,

г. Костанай, специальность Информатика, Робототехника и проектирование;

Мукаева Камилла Нагашваевна

студентка Педагогического института имени У.Султангазина,

г. Костанай, специальность Информатика, Робототехника и проектирование

Научный руководитель:

Калакова Гульсим Кабдуллоевна

преподаватель кафедры физики, математики и цифровых технологий

Педагогического института имени У.Султангазина, г. Костанай

Введение. Современное образование ставит перед собой задачу не только передать знания, но и вовлечь учеников в учебный процесс, стимулируя их интерес и мотивацию к обучению. Одним из эффективных способов достижения этой цели является интеграция игровых элементов в уроки, особенно в предметах, требующих абстрактного мышления, таких как информатика. В этой статье мы рассмотрим, как использование игр может помочь улучшить понимание материала на уроках информатики. В этой статье мы рассмотрим различные подходы к интеграции игровых элементов, примеры их успешного применения, а также практические советы для преподавателей, желающих внедрить игровые методики в свои уроки.

Кіріспе. Заманауи білім беру өз алдына тек білімді жеткізіп қана қоймай, сонымен қатар оқушыларды оқу процесіне тарту, олардың қызығушылығы мен оқуға деген ынтасын ояту міндетін қойып отыр. Бұл мақсатқа жетудің тиімді жолдарының бірі ойын элементтерін сабақтарға, әсіресе информатика сияқты абстрактілі ойлауды қажет ететін пәндерге біріктіру болып табылады. Бұл мақалада біз ойындарды пайдалану информатика сабақтарында түсінуді жақсартуға қалай көмектесетінін қарастырамыз. Бұл мақалада біз ойын элементтерін біріктірудің әртүрлі тәсілдерін, оларды сәтті пайдалану мысалдарын, сондай-ақ ойын әдістерін сабақтарына енгізгісі келетін мұғалімдерге арналған практикалық кеңестерді қарастырамыз.

Introduction. Modern education sets itself the task of not only transmitting knowledge, but also involving students in the educational process, stimulating their interest and motivation to learn. One effective way to achieve this goal is to integrate game elements into lessons, especially in subjects that require abstract thinking such as computer science. In this article, we'll look at how using games can help improve

understanding in computer science classes. In this article, we will look at various approaches to integrating game elements, examples of their successful use, as well as practical tips for teachers who want to introduce game techniques into their lessons.

Интеграция игровых элементов в уроки информатики становится всё более эффективным методом улучшения понимания учебного материала. В мире используется различные подходы к этому процессу, включая использование различных игровых движков, которые способствуют более глубокому изучению языков программирования и пониманию структуры алгоритмов. Игровые движки для педагога и учителя является новым инструментом, который поможет привлечь внимание учащихся и повысить их интерес к предмету информатики.

На данный момент новое поколение детей все больше увлекается и интересуется различными играми, которые могут попросту съедать время ребенка и не давать ему какой-либо новый материал. Так же есть такие дети, которые тоже увлекаются видеоиграми, но делают они это на благо изучения языков программирования и построение в будущем успешной жизни. Рассмотрим разные способы обучения детей. В некоторых странах Европы активно используется изучение предметов и развитие логики при помощи Minecraft Education.

Использование Minecraft Education для изучения программирования предоставляет уникальные возможности для учащихся. Можно использовать блочное программирование, например, через интеграцию с инструментами типа Scratch или Blockly. Ученики могут создавать и адаптировать скрипты, используя специальных интерфейсов под названием «Агент» (см. рис. 1) которому можно с помощью знаний дать какой-либо код для управления действиями и событиями в игре.

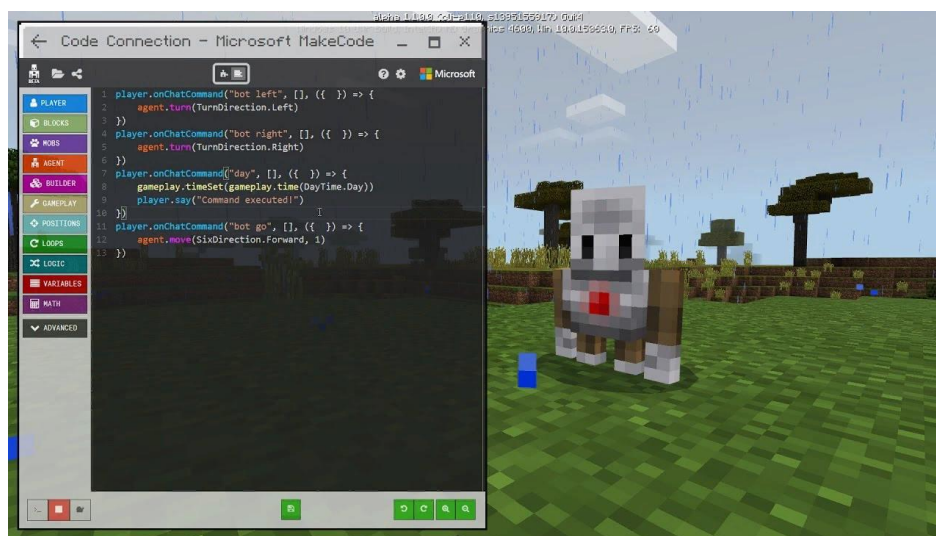

Рисунок 1 – Интерфейс «Агент»

Дети изучают основы программирования, создавая свои собственные команды и функции на языке Java. Это поможет им понять концепции

алгоритмов и структур данных. С помощью инструментов, таких как Minecraft Modding API, они в силах создавать собственные модификации к игре, используя язык программирования Java. Это позволяет им применить свои знания программирования на практике и расширить возможности игры. Учащийся могут создавать автоматизированные системы и механизмы в игре, используя командные блоки и язык команд Minecraft. Это поможет им освоить основы программирования и логики. Учителя в состоянии организовывать коллаборативные проекты, где ученики будут работать вместе над созданием игровых сценариев, разработкой модов, создание скриптов или решением программных задач.

Использование робототехнических наборов, таких как Arduino, ученики могут программировать роботов для выполнения различных задач и соревнований, что обеспечивает практическое применение навыков программирования.

Arduino предоставляет платформу для создания интерактивных электронных проектов, включая робототехнические конструкции. Плата Arduino обычно сочетается с различными датчиками, моторами и другими компонентами для создания роботов. С помощью Arduino IDE (см. рис 2) и языка программирования C/C++, ученики могут создавать программы для управления роботами. Они могут программировать роботов для выполнения различных задач, таких как измерение и регулировка температуры, управление движением робота по заданному маршруту, взаимодействие с окружающей средой и многое другое.

```
Blink
/*
 * Blink
 * Turns on an LED on for one second, then off for one second, repeatedly.
 *
 * This example code is in the public domain.
 */
// Pin 13 has an LED connected on most Arduino boards.
// give it a name:
int led = 13;

// the setup routine runs once when you press reset:
void setup() {
  // initialize the digital pin as an output.
  pinMode(led, OUTPUT);
}

// the loop routine runs over and over again forever:
void loop() {
  digitalWrite(led, HIGH); // turn the LED on (HIGH is the voltage level)
  delay(1000);             // wait for a second
  digitalWrite(led, LOW);  // turn the LED off by making the voltage LOW
  delay(1000);             // wait for a second
}
```

Рисунок 2 – Среда разработки Arduino

Arduino также поддерживает использование различных библиотек и расширений, что позволяет ученикам расширять функциональность своих проектов и внедрять более сложные алгоритмы и управляющие системы.

Интеграция игровых элементов в уроки информатики представляет собой мощный инструмент для улучшения образовательного процесса и мотивации учеников. В ходе нашего обсуждения мы рассмотрели различные способы

использования игровых движков для более глубокого изучения языков программирования и алгоритмического мышления. Отмечено, что эти подходы не только делают учебу более увлекательной, но и способствуют развитию креативности, сотрудничества и проблемного мышления у учащихся.

Ақсақал кен орындарында бұрғылау-жару жұмыстарын жетілдіру

Дарибаев Мұқасан Жеңісұлы

Ақтөбе қаласы Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университетінің

2 курс магистранты

Андатпа: Бұл мақалада Ақсақал кен орнында бұрғылау-жару жұмыстарын жетілдіру стратегиясы мен егжей-тегжейлі талдау ұсынылған. Ол геологиялық жағдайлар, жабдықты таңдау, жарылғыш заттарды жобалау және қауіпсіздік хаттамалары сияқты бұрғылау жұмыстарының тиімділігіне әсер ететін әртүрлі факторларды қарастырады. Ұсынылған тәсіл өнімділікті оңтайландыруға, шығындарды азайтуға және инновациялық әдістер мен технологиялар арқылы қоршаған ортаға әсерді азайтуға бағытталған.

Түйінді сөздер: жарылыс жұмыстары, бұрғылау-жару жұмыстары, тау жыныстары.

Бүгінгі таңда тау-кен өндірісінің негізгі проблемаларының бірі-тау-кен сілемінің бұзылуы. Тау жыныстарының жарылыспен бұзылуының жоғары сапасы барлық тау - кен өндірісінің тиімділігін және тау-кен өндіру кәсіпорындарының жұмыс нәтижелерін пайдаланатын барлық өнеркәсіптің одан әрі мүмкіндіктерін анықтайды.

Қазіргі уақытта жарылыс жұмыстары тау жыныстарын сілемнен бөлудің басым әдісі болып табылады. [1]

Тау-кен массасын ұсақтау сапасы оны өндеудің барлық кейінгі процестерінің тиімділігін анықтайды, сондықтан БЖЖ параметрлерін есептеудің ең сенімді әдісін құру тау жыныстарын бұзу ғылымының негізгі міндеттерінің бірі болып табылады.

Көлденең қазбаларды үңгілеу кезінде бұрғылау-жару жұмыстарына жарылыстан және оны сапалы ұсақтаудан кейін тау жыныстарының қажетті құлауын қамтамасыз ету, қазбалардың жоғары тұрақтылығы және оларды жобаға сәйкес контурлау бөлігінде жоғары талаптар қойылады.

Берілген талаптарды орындау бұрғылау кезінде тау-кен массасының оңтайлы бөлінуін және ұсақталу сапасын қамтамасыз ететін бұрғылау-жару жұмыстарының параметрлерін есептеу әдістерін әзірлеу арқылы мүмкін болады. Бұрғылау-жару жұмыстарын орындаудың қолданыстағы технологиялары әрдайым тау жыныстарының қажетті ұсақталуын қамтамасыз

ете бермейді, бұл үлкен көлемнің шығуына немесе тау жыныстарының қайта ұнтақталуына әкеледі. Бұл құбылыстарды тудыратын бірнеше себептер болуы мүмкін: осы тау жыныстары үшін жарылғыш зат түрін дұрыс таңдамау, ЖЗ-ны шамадан тыс немесе аз тұтыну, теспелердің орналасу торының параметрлерін таңдаудағы қателік және т.б. [2].

Қолданыстағы есептеу әдістері ЖЗ-ның меншікті шығыны, жарылыс кезінде пайда болатын ЖЗ зарядының айналасындағы жарықтар аймағының диаметрі, габариттердің шығымы және ұсақ-түйек сияқты параметрлерді анықтауға негізделген.

Осы әдістемені тексеру және бейімдеу мақсатында мақала авторлары Ақсақал жерасты кенішінде эксперименттік жұмыстар жүргізді.

"Ақсақал" кен орнының кен денелері тұрақты жыныстарда орналасқан қалыңдығы аз кварцты желілермен ұсынылған, тек көлбеу және тік құлаған желілердың түйіскен жерлерінде әлсіреген учаскелер байқалады, бұл учаскелерде тау жыныстары мен кендердің тұрақтылығы орташа.

Желілердің қалыңдығы аз және 0,4 м-ден 8,0 м-ге дейін, орташа қалыңдығы шамамен 1,6 м.

Кен орнында ең жақсы техникалық-экономикалық көрсеткіштерге келесі қазу жүйелер арқылы қол жеткізіледі:

- жарылыс күшімен кеннің дүмнен шығарылуымен қабатаралық-үңгірлі қазу жүйесі;

- "Алимак" кешенін қолдана отырып, жарылыс күшімен кенді жеткізумен қабатты-үңгірлі қазу жүйесі

Теспелердің ең көп таралған диаметрі 45 мм. Қазбаларды бұрғылау кезінде теспелерді бұрғылау Boomer-282, Boomer T-1D қондырғыларымен жүзеге асырылады. Қолданылатын ЖЗ-6ЖВ Аммониті, Ø45 ММ патрондалған, аммонал 200, патрондалған АС-8 гранулиті; ЖЗ меншікті шығыны 3,71-ден 4,31 кг/м³ аралығында өзгереді.

Айта кету керек, БЖЖ төлқұжаттарының көпшілігі қазбалардың көлденең қимасының өзгеруінің айтарлықтай ауқымына қарамастан, бірдей теспелер жиынтығын пайдалануды қамтиды. Мысалы, 48 және 64 м² қимасы бар қазбалар үшін төлқұжаттар бірдей дерлік қабылданады, бұл кәсіпорында БЖЖ параметрлерін есептеудің бірыңғай әдістемелік тәсілінің жоқтығын көрсетеді.

2024 жылы бұрғылау-жару жұмыстарының тиімділігін арттыру мақсатында жұмыстар кешені жүргізілді. Бастапқы кезеңде әдістеме әзірленді, оның негізінде жұмыста сипатталған әдістеме негізделді [4]. Есептеу нәтижелерін талдау барысында $f = 1 - 8$ беріктігі тау жыныстары үшін сілемдегі жарықтар аймағын есептеу формуласы практикалық мәліметтерге сәйкес келмейтін шамадан тыс мәндерді беретіні анықталды. Осы дәлсіздіктерді жою үшін бағалау жұмыстары жүргізілді, олардың нәтижелері бойынша әдістеме түзетілді.

Эксперимент жүргізу үшін бастапқы деректер:

1. Қазбаның қимасы 10,9 м²

2. Тау жыныстарының беріктігі $f = 11-14$;
3. Теспе диаметрі 45 мм;
4. Теспе ұзындығы 3 м;
5. Қолданылатын ЖЗ түрі: гранулит АС-8;
6. ЖЗ детонация жылдамдығы $D = 3000$ м/с;
7. Зарядтың ЖЗ тығыздығы $\rho = 1200$ кг/м³;
8. Қысу беріктігінің шегі $\sigma_{сж} = f \cdot 10^7$ Па;
9. Кесуге беріктік шегі $\tau_{ср} = \sigma_{сж} \cdot 0,1$ Па;
10. Құрылымдық әлсіреу коэффициенті $K_{сгр} = 0,3$.

Есептеуде жоғарыда келтірілген деректерді қолдана отырып, $f = 10-14$ әр түрлі тау жыныстарының беріктігі үшін мәндер жыйынтығын алдық [3]:

$$R_{тр} = 0,2102 d \rho^{0,75} D^{1,5} \sigma_{сж}^{-0,25} \tau_{ср}^{-0,5} k_c^{-0,5}$$

Мұнда d - теспе диаметрі, м; ρ - зарядтың ЖЗ тығыздығы, кг/м³; D - ЖЗ детонация жылдамдығы, м/с; $\sigma_{сж}$ - қысу беріктігінің шегі, Па; $\tau_{ср}$ - кесуге беріктік шегі, Па; $K_{сгр}$ - құрылымдық әлсіреу коэффициенті.

Жарықшақтар аймағының өлшемдерінің беріктік коэффициентіне тәуелділігін есептеу нәтижелері 1 кестеде көрсетілген

Кесте-1.Әдістеме бойынша есептеу кезінде жарықшақтық аймағының мөлшерінің беріктік коэффициентіне тәуелділігі.

f	10	11	12	13	14
R _{тр} , м	1,82	1,7	1,59	1,5	1,42

Бұдан әрі қазбаны үңгілеу үшін бұрғылау – жару жұмыстарының паспортын әзірлеу жиынтықтар бойынша (контурлау, көмекші, үңгілік) теспелер санын және олардың арасындағы қашықтықты-бұрыннан бар әдіснамаға сәйкес дәйекті есептеумен жүргізіледі [4].

Қатардағы теспелер арасындағы қашықтық:

$$a_B = (1,06 f^{-0,4}) \frac{d}{0,032} \sqrt{\frac{P}{380}}$$

Мұндағы: P -ЖЗ жұмыс қабілеттілігі; 380-эталондық ЖЗ жұмыс қабілеттілігі.

БЖЖ параметрлерін есептеудің түзетілген әдістемесі табиғи жағдайда практикалық сынақтардан өтті. Қолданыстағы төлқұжат пен ұсынылған деректерді салыстыру нәтижелері 2 кестеде келтірілген.

Кесте-2. БЖЖ паспорттарының параметрлерін салыстыру

Көрсеткіштер	Бақылау мысалы	Болжалды мысал
Теспелердің жалпы саны, дана.	32	29
Үңгілік теспелердің саны, дана	8	8
Көмекші теспелердің саны, дана	6	6
Контурлау теспелердің саны, дана.	18	15
ЖЗ шығыны: Гранулит АС8	120,0	105,5
Аммонит №6ЖВ	8,0	7,75
Теспеметрлер саны, м	123,2	
Теспені пайдалану коэффициенті	0,9	0,9
Цикл аралығына үңгубеттің ілгерілету, м	3,42	3,61
Тау сілемінің бөлінуі, м ³	85,5	90,25
Тау массасының 1 м ³ үшін ЖЗ шығыны:		
Гранулит АС-8	1,441	1,170
Аммонит №6-ЖВ	0,093	0,085
ЭД, шт.	0,023	0,022
ДШ	0,117	0,222

Зерттеулер көрсеткендей, БЖЖ параметрлерін есептеу осы жыныстардың ерекшеліктерін ескере отырып, ЖЗ зарядының айналасында пайда болатын жарықтар аймағының шамасы негізінде жасалуы мүмкін.

Жүргізілген жарылыстардың нәтижелері ұсынылған әдістеменің тиімділігін көрсетті, бұл бұрғылау көлемінің де, ЖЗ шығынының да төмендеуімен расталады.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Покровский Н.М. Технология строительства подземных сооружений и шахт. Ч. 1: Технология сооружения горизонтальных горных выработок и тоннелей. М., 1977.

2. Кутузов Б.Н. Разрушение горных пород взрывом: учебник для вузов: 3-е изд., перераб. и доп. М., 1992. 516 с.

3. Таранов П.Я., Гуздь А.Г. Разрушение горных пород взрывом: учебник: 3-е изд., перераб. и доп. М., 1976. 253 с.

4. Кутузов Б.Н. Андриевский А.П. Новая теория и новые технологии разрушения горных пород удлиненными зарядами взрывчатых веществ. Новосибирск, 2002

Мұғалім мен оқушының көзқарасы негізінде химиялық оқудағы қиындықтарды анықтау

Дәулет Айшабибі Мейірбекқызы

Тукенова Лаззат Аманкелдиевна

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Университетінің магистранттары

Ғылыми жетекшілері:

х.ғ.к, доцент Байсалова Галия Жумамуратовна

х.ғ.к, профессор м.а., Белгібаева Дана Сапарғалиқызы

Андатпа: Білім берудің мақсаты – ғылыми сауаттылық дағдыларына ие қоғам құру. Бұл мақсатқа жету үшін дағдыларды қолдайтын құзыреттіліктерді оқыту және дамыту қажет. Бұл зерттеу мұғалімдер мен жоғары сынып оқушыларының химияны оқытудағы проблемаларының перспективаларын анықтаудағы алдын ала зерттеу болып табылады және зерттеуде қолданылатын әдіс – сауалнама әдісі. Респонденттердің құрамында Алматы қаласындағы орта мектептің 10 мұғалімі мен 22 оқушысы болды. Сауалнама нәтижелеріне қарағанда, білім алушылардың проблемалық көзқарастары, химияны оқуға деген қызығушылықтары мен ынталары әлі де төмен және бұл зерттеу жұмысы барысында авторлар химияны оқытудағы үш негізгі мәселеге назар аударады, яғни материалдың күрделілік деңгейі, күнделікті өмірде химияны оқыту мен оқу контекстік моделін таңдау оқу үрдісінде әрдайым орындала бермейді. Білім қашанда даму уақытына қарай дамып отырады, мұғалімдерден ғылыми зерттеулерді үнемі жаңартып отыру талап етіледі. Тәжірибелі мұғалімдердің қиындықтары оқушыларда оқудың тууын тудырмау және химияны қиын сабақ деген көзқарасқа әкелді.

Кілт сөздер: Химиялық сауаттылық, химияны оқыту

Кіріспе. Ғылым мен техниканың дамуы бүгінде өмірдің әртүрлі салаларына, соның ішінде білімге де әсер етуде. Жаһандық әлемге үлес қоса отырып, күнделікті өмірде болып жатқан құбылыстарды түсіндіру үшін ғылыми ақпаратты түсіну және өңдеу мүмкіндігі болуы керек. 19-20 ғасырларда мектептің жаратылыстану пәнін оқыту мақсаты білім алушылардың ғылыми сауаттылығын қалыптастыру болып табылады. Зерттеулерге сәйкес, ғылыми сауаттылық ғылымның мазмұнымен/концепцияларымен жоғары деңгейде байланысты[1]. Көпөлшемді ғылыми сауаттылық, ғылыми білімді түсіну ғана емес, одан да көп.

Сауаттылық анықтамасы ғылыми сауаттылық анықтамасынан алынған химиялық зат және екі негізгі шеңберді анықтауға болады, атап айтқанда PISA (Халықаралық білім алушыларды бағалау бағдарламасы) 1997 жылы және Шварц және басқалар ғалымдар арасындағы келісім негізінде құрылған.

Функционалды сауатты адам әлеуметтік, мәдени, саяси және экономикалық қызметтерге белсене араласады, яғни жаңа дәуірдің заман ағымына, жасына қарамай ілесіп отырады, мамандығына, жасына қарамай үнемі білімін жетілдіріп отырады. Қазақстан Республикасының жалпы білім беретін мектептерінің басты мақсаты зияткерлік, дене және рухани тұрғысынан дамыған азаматын қалыптастыру, оның әлемде әлеуметтік бейімделуі болып табылады[2].

Дағдылы ғылыми сауаттылық – бұл құбылысты түсіну және түсіндіру дағдысы, тілдік дағдыларды қолдана отырып, оқу, жазу және ақпараттарды көпшілікке жеткізу және идеяларды жеткізу, ғылыми білімді қолдану, күнделікті өмірдегі мәселелерді шешу үшін пайымдау және шешім қабылдау дағдылары, әлеуметтік өмір ғылым тарихында ғылыми сауаттылықтың пайда болуы[3].

Химиялық сауаттылық - ол дәстүрлі дағдымен химиялық тілінің негізін оқу, заттардың массасын табу, ерітіндідегі заттың массалық үлесін, зат мөлшерін анықтауға байланысты есептеулерді орындаумен қатар оқушылардың теориялық білімдерін, химия тілінің негізін, логикалық ойлау элементтерін меңгеру [4]. Химиялық сауаттылық білім алушылардың күнделікті өмірдегі ақпаратты, білім мен фактілерді түсіну қабілетіне, сондай-ақ алған білімін күнделікті өмірде қолдана білуіне қатысты. Жеке адамның ғылымдағы білім мен дағдылардағы жетістігі әрі қарай және олардың болашақта алдыңғы қатарлы технологияларды пайдалануға дайын болуына әсер етеді[5]. Осылайша, жеке адамның ғылым туралы түсінігін дамыту үшін әрбір жеке химиялық сауаттылықты дамытуға болады. Сауаттылық химиялық заттар мен дисверсификаси үлгілері/оқыту әдістері жүйелі түрде білім, білік және дағды өзегін құра отырып дамытылуы керек. Қазіргі уақытта оқытуды таңдау химиядағы білімді қоса алғанда, мәселелер контекстінде білімді түсінуді қалыптастыруды ынталандыратын модельдерге/әдістерге әкеледі [6]. Химиялық сауаттылық ғылымның контекстін және оның әлемде болып жатқан өзгерістердегі рөлін талқылайды. Білім алушылар күнделікті өмірде кездесетін мәселелерді шешуде ғылыми процестер мен ойлау әдеттерін қолдана білу және ғылым мәселелеріне қарсы тұру және шешім қабылдау қабілетіне ие болуы керек [7]. Сондықтан химиялық сауаттылықтың серпіні әлеуметтік-ғылыми мәселелердің моральдық және этикалық салдарын талап етеді. Білім берудегі әлеуметтік-ғылыми мәселелерді мыналар үшін құрал ретінде пайдалануға болады: (а) жаратылыстану ғылымын білім алушылардың өміріне көбірек сәйкес ету; В) ғылымның табиғатын бағалау сияқты оқу нәтижелерін бағыттаушы құрал; С) аргументтік диалогты арттыру; D) ғылыми ақпаратты бағалау қабілетін арттыру; және (е) ғылыми сауаттылықтың маңызды аспектілерін қамтиды [8].

Білім қашанда даму уақытына қарай дамып отырады, мұғалімдерден ғылыми зерттеулерді үнемі жаңартып отыру талап етіледі. Тәжірибелі мұғалімдердің қиындықтары оқушыларда оқудың тууын тудырмау және химияны қиын сабақ деген көзқарасқа әкелді. Бұл зерттеу химиялық оқытудағы

қиындықтарды анықтау және Алматы қаласындағы мұғалімдер мен білім алушылардың проблемаларын жеңуге күш салудағы алғашқы қиындықтарды анықтаудың алғашқы қадамы болып табылады.

Зерттеу әдісі. Бұл зерттеуде қолданылатын әдіс – сауалнама әдісі. Жауап берушілердің құрамында 10 химия мұғалімі мен Алматы қаласындағы 178 мамандандылырған лицей оқушылары болды. Сауалнамаларды жинаудан алынған ақпарат 2021 жылдың сәуір-маусым айлары аралығында жүргізілді. Сауалнамаларда мұғалімдер мен білім алушыларың химияны оқытудағы проблемалары туралы бастапқы ақпарат алынған бірқатар сұрақтар болды.

Нәтиже және талқылау.

а. Мұғалімнің алдында тұрған мәселелерді анықтау

Мұғалімге химияны оқытуға байланысты қойылған сұрақтар бойынша үш респонденттің өкілдеріне берілген жауаптардың нәтижелері.

№	Сұрақ	Жауап
1	Қандай химиялық материалды XI сынып оқушыларына жеткізу үшін түсіну қиын деп ойлайсыз?	1 жауап беруші: Менің ойымша өте қиын материал химиялық тепе-теңдік, ерігіштік және ерігіштік нәтижелері туралы, өйткені материал өте дерексіз. 2-жауап беруші: Ерігіштік, өйткені материалдың сипаттамалары абстракттілі және есептердегі есептерді шешу қабілетін талап етеді. 3-жауап беруші: Химиялық тепе-теңдік, буферлік ерітінді, ерігіштік және ерігіштік нәтижелері, ұғымдар абстракттілі және күрделі, оның ішінде ұғымдар мен сандарды түсіну
2	Осы уақыт ішінде сабақта материалды қалай үйретесіз?	1 жауап беруші: Мен анимациялық немесе powerpoint бейнелерін көрсету арқылы материалды ұсынамын. 2-жауап беруші: Топтық пікірталас арқылы оқуды жүргізе отырып, білім алушылар бірнеше топқа бөлінеді және материалды талқылайды және басқа көздерден сілтемелер іздейді. 3-жауап беруші: топ талқылауы
3	Оқыту үлгісін қолдану кезінде қандай қадамдар бар немесе қандай да бір нақты әрекеттер бар ма?	1 жауап беруші: Қадамдар оқу синтаксисіне сәйкес келеді. 2 жауап беруші: Бастапқыда оқыту моделін бастауға бағыт беріңіз, топтар құрыңыз және шешуге арналған мәселені ұсыныңыз 3-жауап беруші: Оқушыларды викториналармен тартыңыз немесе айналадағы құбылыстар туралы әңгімелер айтыңыз
4	Оқыту моделін қолдану арқылы сабақты өткізу кезінде қандай қиындықтар немесе кедергілер жиі кездеседі?	1 жауап беруші: Нысандар кейде сәйкес келмейді, уақыт пен дәлдік және белсенділігі төмен білім алушылар бар 2-жауап беруші: Үлгіні ұстану қиынға соғатын оқушылар бар, топтағы достарымен ынтымақтасқысы келмейтіндер де бар. Нәтижесінде, онда ПБМ бойынша қабілеті жоғары білім алушылар басым. 3-жауап беруші: Уақыттың жетіспеуі, сондықтан оқуды аяқтау мүмкін емес

б. Білім алушылардың химиялық оқудағы қиындықтарын анықтау

Білім алушыларда кездесетін химиялық оқудағы қиындықтарды анықтау нәтижелері

Білім алушылардың алдында тұрған сауалнаманың нәтижелеріне қарағанда, білім алушылардың, химияны оқуға деген қызығушылығы әлі де төмен. Мұны білім алушылар сауалнамасынан көруге болады. Сонымен қатар, сауалнама нәтижелерінен білім алушылардың химиялық сауаттылығының төмендігін анықтауға болады, атап айтқанда, білім алушылардың химиялық оқытуды күнделікті өмірде қолдану әдеттері, 59,1% кейде, 27,3% жиі, 9,1% әрқашан және 4,5% ешқашан.

Химияны оқытуда мұғалімдер мен білім алушылардың оқыту мен оқу үдерісінде проблемалық факторларға айналатын көптеген нәрселер бар. Сауалнама нәтижелері бойынша химияны оқытудағы үш негізгі мәселеге назар аударсақ, атап айтқанда, біріншіден, материалдың күрделілік деңгейі, XI сыныптағы оқушыларға оқыту қиын деп есептелетін материалдың бірі – ерігіштік пен ерігіштік өнімдері. Бұл материал абстрактілі болып есептелетін және өте жоғары есептердегі есептерді шешуді талап ететін материал, ерігіштік тақырыбы мен ерігіштік нәтижелері абстрактілі және күрделі ұғымдардың, оның ішінде ұғымдар мен сандарды түсінудің пәні болып табылатынын, сондықтан білім алушылар бұрынғы түсініктерді есте сақтауы және байланыстыруы керек, ерігіштік материалы және ерігіштік нәтижелері терең түсінуді қажет етіп қана қоймайды, сонымен қатар материалда бар мәселелерді шешу үшін математикалық қабілеттерді қажет ететін сандарға толы.

Білім алушылардың химиялық оқытуды күнделікті өмірде қолдана алмауы оқушының химиялық сауаттылық деңгейінің әлі де болса төмен екендігін көрсетеді. Ғылымның бір бөлігі болып табылатын химиялық білім ұлттың ғылым сауаттылығына қол жеткізуге жауапты, өйткені оның сапасын арттыру қажет[9]. Жаратылыстану ғылымын оқыту білім алушыларға өмір сүру ортасындағы құбылыстарды бақылау нәтижесінде алынған бастапқы білімді біріктіру тәжірибесін беру процесіне мән беру арқылы оқытылады. Әрбір білім алушы күнделікті өмірде алған тәжірибесін әртүрлі түсіндіретіні сөзсіз[10].

Ғылыми сауаттылықты қалыптастыратын оқыту үлгілері: интеграцияланған ғылыми тәсілдер, қауымдастық технология ғылымының тәсілдері, контекстік оқытуды оқыту, проблемалық оқыту және шеберлікпен оқыту[11]. Білім алушылардың химиялық сауаттылығын арттыратын әдіс – бұл білім алушылар проблемамен бетпе-бет келетін оқу тәсілі, содан кейін мәселені шешу кезінде білім алушылар зерттеу және ойлау арқылы әртүрлі дағдыларды меңгереді, осылайша оқушылар оқуда және мәселелерді шешуде басшылыққа

алады. Проблемалық оқыту білім алушылардың күнделікті өміріне жақын ғылыми-ғылыми мәселелер қолданылса, оқушылар үшін өте қызықты болады.

Әлеуметтік-ғылыми мәселелер сипатының бірегейлігі – оқу контексті ретінде қолдану білім алушыларға білім ұғымдарын құруға, тасымалдауға және қолдануға және этикалық мәселелерге моральдық қатынасты білдіруге көмектесетін нәрсе. Сонымен қатар, әлеуметтік-ғылыми мәселелер арқылы білім алушылардың ақиқатты бағалау және осы мәселелерді шешуде ғылыми сауаттылығын дамыта алады. Сондықтан, химиялық оқыту процесінде әлеуметтік-ғылыми мәселелерді интеграциялау білім алушылардың «ұғымдарын жақсы түсінуге және құруға және білім алушылардың ғылыми сауаттылығын арттыруға назар аудару мен мотивацияны тарта алады.

Қорытынды. Жүргізілген зерттеулер негізінде мұғалімдер мен білім алушылардың химияны оқудағы қиындықтары анықталды. Жоғарыда аталған кейбір мәселелердің ішінен оқытушылар мен білім алушылар үшін оқыту мен оқу үдерісін тежейтін негізгі фактор материалдың күрделілік деңгейі болып табылады. Әрқашан оқу процесіне жеткізілмейді. Білім алушылардың оқу тәжірибесін алуы үшін қолайлы оқу атмосферасы мен көңіл көтеруде үлкен рөл атқаратын мұғалімдер. Білім берудің негізгі компоненті ретінде мұғалім химия пәнінен білім алушылардың сауаттылығын дамытатын оқуды жүзеге асыру үшін жақсы түсінік пен дағдылармен жабдықталуы керек.

Білім қашанда даму уақытына қарай дамып отырады, мұғалімдерден ғылыми зерттеулерді үнемі жаңартып отыру талап етіледі. Тәжірибелі мұғалімдердің қиындықтары оқушыларда оқудың тууын тудырмау және химияны қиын сабақ деген көзқарасқа әкелді. Ғылыми сауаттылық дағдыларына ие қоғамды құру үшін оны проблемалық оқыту үлгісімен оқыту контексті ретінде әлеуметтік-ғылыми мәселелерді енгізу арқылы жасауға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1 Stefanova, Y., Minevska, M., Evitnova, S. (2010). Scientific Literacy: Problems of Science Education in Bulgarian School. Problems of Education in the 21st century vol.19: 113118

2 Е.Т.Ақитбаев. Жеке тұлғаның шығармашылық дарындылығын дамыту жолдары» 2006

3 American Association for the Advancement of Science (AAAS). 1993. Benchmarks for Science Literacy. New York: Oxford University Press.

4 Евстифеева А.Г. Дидактические материалы к уроку химии

5 OECD. (2013). PISA 2015 Assessment and Analytical Framework: Science, Reading, Mathematic and Financial Literacy. OECD Publishing. OECD. (2014). Result 2015 PISA in Focus. Paris: OECD Publishing.

6 OECD. (2016). PISA 2015 Assessment and Analytical Framework: Science, Reading, Mathematic and Financial Literacy. OECD Publishing. Mozeika, D., Bilbokaite, R., (2010). Teaching and Learning Method for Enhancing Knowledge 15-16 Years Old Students` as One Aspect of Scientific Literacy in Chemistry: Results Based on Research and Approbation. The International Journal of Educational Researchers, 3 (1): 1-16

7 Sadler, TD 2004. Moral and Ethical Dimension of Socioscientific Decision - making as Integral Components of Scientific Literacy. Science Educator, 13, 39-48

8 Sadler, TD & Zeidler, DL 2004. The Morality of Socioscientific Issues: construal and Resolution of Genetic Engineering dilemmas. Science Education, 88, 4-27.

9 Liliyasi. 2011. Science Literacy Character Building Society Nation through Education. National Seminar UNNES-Semarang

10 Shwartz, Y., Bhen-Zvi, R., and Hofstein, A. (2006). "The Use of Scientific Literacy Taxonomy for Assessing the Development of Chemical Literacy Among High School Students". Chemical Education Research and Practice. 7 (4), 203-225.

11Toharudin, U.dkk.2011. Building a Science Literacy Learners. Bandung: Humanities.

Өнеркәсіптік кәсіпорынды стратегиялық басқару процесін жетілдіру

Дуйсенбаева Айдана Жәнібекқызы

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университетінің 2 курс магистранты

Ғылыми жетекші:

э.ғ.к., профессор м. а. Еркулова Гульмира Сериковна

Аннотация. Мақалада өзгеретін сыртқы орта жағдайында өнеркәсіптік кәсіпорынды стратегиялық басқарудың жетілдірілген схемасы ұсынылған. Кәсіпорынды басқарудың әр кезеңінің сипаттамасы ұсынылған.

Түйін сөздер: стратегиялық басқару, қайта құрылымдау, өзгеретін жағдайлар.

Қазіргі уақытта нарықта өмір сүру және бәсекеге қабілеттілікті сақтау кәсіпорындары өздерінің экономикалық қызметіне үнемі өзгерістер енгізуі керек екені анық [1].

Кәсіпорынды қайта құрылымдау дағдарыстық жағдайларда ғана емес, сонымен қатар басқару құралы ретінде де қолданылуы керек, оны меншік нысаны мен қызмет саласына қарамастан барлық өнеркәсіптік кәсіпорындар өз тәжірибесінде қолдануы керек.

Осыған байланысты кәсіпорынды басқару процесін Стратегиялық менеджмент тұрғысынан схема түрінде ұсынуға болады (сурет. 1).

Сурет 1. Кәсіпорынды стратегиялық басқару процесі

Біз әр кезеңге толығырақ тоқталуды ұсынамыз. Бірінші кезеңде кәсіпорын стратегиясы қалыптасады. Кәсіпорынды басқарудың тиімділігі мен ұтымдылығы толығымен стратегияны таңдауға байланысты. Кәсіпорынның стратегиясы оның бәсекеге қабілеттілігін немесе коммерциялық емес қызмет жағдайында алға қойылған мақсаттарға қызмет ету қабілетін анықтайды. Стратегия бұл ұйым өзінің ұзақ мерзімді мақсаттарына жету үшін қолданатын негізгі тәсіл. Ұйымның жалпы стратегиясы оның қызметінің негізгі бағыттарын анықтайды және бүкіл ұйымды қамтиды.

Стратегиялық басқару әдебиеттерін талдау авторлардың стратегияны әзірлеу және іске асыру процесіне қатысты пікірлері екіұшты екенін көрсетеді [6].

Игорь Ансофф стратегияны тұжырымдау кезінде негізгі шешімдердің келесі тобын анықтайды: фирманың ішкі бағасы; сыртқы мүмкіндіктерді бағалау; мақсаттарды тұжырымдау және міндеттерді таңдау; портфолио стратегиясын шешу; бәсекелестік стратегия; балама жобаларды құру, оларды таңдау және іске асыру.

М. Месконның пікірінше, стратегиялық басқару процесі келесі қадамдардан тұрады: ұйымның миссиясы мен мақсаттарын әзірлеу; сыртқы ортаны бағалау және талдау; күшті және әлсіз жақтарын басқарушылық зерттеу; стратегиялық баламаларды талдау және Таңдау; Стратегияны іске асыру және бағалау.

Стратегиялық мінез-құлықты қалыптастырудың классикалық құрылымдық схемасы 2-суретте көрсетілген (Майкл Месконның айтуы бойынша).

Ұйымның миссиясы	Ұйымның мақсаттары	Сыртқы органы талдау	Ішкі органы талдау
Стратегияны бағалау	Стратегияны іске асыру	Стратегияны таңдау	Стратегиялық баламаларды талдау

Человеческие ресурсы в Казахстане – ключевой фактор успешного развития

Жанбаев А.М.

Yessenov University, г. Актау, Казахстан

Научный руководитель:

и.о. ассоц.профессор Еркулова Гулмира Сериковна

Специфика человеческих ресурсов сравнительно с другими факторами, экономического развития заключается в том, что, во-первых, люди не только создают, а и потребляют материальные и духовные ценности; во-вторых, многогранность человеческой жизни не исчерпывается лишь трудовой деятельностью, а итак, чтобы эффективно использовать человеческую работу, нужно всегда учитывать нужды человека как личности; в-третьих, научно-технический прогресс и гуманизация общественной жизни стремительно увеличивают экономическую роль знаний, нравственности, интеллектуального потенциала и других личных качеств работников, которые формируются годами и поколениями, а раскрываются человеком лишь при благоприятных условиях. Начало тысячелетия богато на изменения в большинстве стран мира. Эти изменения оказывают влияние на организацию производства, распределение продукции, взаимодействие между государствами, эволюцию рынков, систему занятости населения, взаимоотношения между людьми и структуру самого общества. Некоторые из этих изменений являются результатом глобализации, возрастания мобильности отдельных людей, товаров, информации и идей; проникновения информации и коммуникационных технологий в большинство областей человеческой деятельности, включая повседневную жизнь. [1]

Существует много позитивных моментов, связанных с этими тенденциями, например, возросшее осознание необходимости защиты и улучшения окружающей среды, уважения человеческих и социальных прав и безопасности личности, принципа демократии и социальной свободы. Вместе с тем есть много и негативных моментов, обусловленных внедрением информационных и других передовых технологий.

Негативные тенденции могут проявиться уже в ближайшем будущем, и потому в Казахстане необходимо позаботиться о предупредительных мерах, среди которых одной из главных в наступающем тысячелетии следует считать развитие человеческих ресурсов. Для любой страны степень ее экономического и технологического развития, благосостояние общества и благополучие граждан пропорциональны среднему уровню навыков, знаний и квалификации ее активного населения. Целостная и долгосрочная стратегия развития человеческих ресурсов означает увеличение продолжительности обязательного обучения для молодого поколения на начальном и среднем уровнях образования. Она означает также создание возможностей для доступа к третьей ступени образования в университетах, политехнических и профессиональных школах. Гораздо труднее обеспечить возможность получения образования для взрослых, а также возможность непрерывного обучения для всего активного населения. [2]

Как показывает опыт Казахстана, эти пункты общей стратегии активно выполняются. В скором времени система среднего образования перейдет на 12-летний период. Какими бы ни были доводы противников 12-летнего среднего образования, стоит отметить – нынешние выпускники школ, стремящиеся получить высшее образование в странах Евросоюза, уже теряют, как минимум, один год, поскольку для поступления в институты и высшие школы требуется именно 12-летнее образование. Процент тех, кто получает доступ к третьей ступени образования, постоянно растет в развитых странах, достигая 70% в рамках одной возрастной группы, хотя в большинстве случаев эта доля гораздо ниже (40-50%). Новое общество требует, чтобы эта цифра была как можно выше. Достижение этой цели является очень важной задачей. Исторически сложилось так, что казахстанцы среднего возраста, преимущественно жители городов, в подавляющем большинстве имеют высшее образование. Более того, в советские времена в центральных московских и ленинградских вузах из всех республик Центральной Азии больше всего было выходцев именно из Казахстана, в равном гендерном соотношении, тогда как из республик Средней Азии были представлены в основном студенты, а не студентки. Это отразилось и на следующих поколениях, ведь известно, что, получая домашнее воспитание в семье, где и мать, и отец являются профессионалами высокой квалификации, дети перенимают «схему» жизненных приоритетов родителей.

Система высшего образования поддерживается правительством Казахстана с помощью грантов. В стране открываются новые университеты, преподавать в которых будут профессора с мировым именем, и это означает, что через 10 лет общество перейдет на качественно новую ступень развития. Примечательно, что в Казахстане затраты на обучение воспринимают не как безвозвратные расходы, а как прибыльные вложения в человеческий капитал. Что же такое развитие человеческих ресурсов? Его можно понимать как развитие населения, которое происходит через качественный скачок от существующей модели мышления конкретного человека к другой, более высокоорганизованной. И скачок этот становится возможным в результате

накопления этим человеком необходимой массы знаний. Если говорить более конкретно, то развитие человеческих ресурсов представляет собой систему обучения, организационного развития и профессионального роста, функционирование которой направлено на решение текущих и стратегических задач государства путем достижения более высокой индивидуальной и организационной эффективности. [3]

Основной целью развития человеческих ресурсов является возрастание «отдачи» человека. Другими словами, развитие человеческих ресурсов – целенаправленная область деятельности, ориентированная на создание наиболее эффективной системы развития населения с точки зрения его вклада в развитие экономики страны. Понимая всю суть конкурентоспособности, государство стремится привлечь как можно больше знаний в Казахстан. Так, в стране работают казахстанско-японский центр развития человеческих ресурсов, Альянс Франсез, заключены договоры с министерствами образования и развития человеческих ресурсов других стран. Всемирный банк также развивает не только очевидные сферы торговли, водные ресурсы и энергетику, но и человеческие ресурсы. Примечательно, что Казахстан не считает, что развитие человеческих ресурсов ограничено только получением знаний.

Здоровье населения – это база, на которую уже можно и нужно наращивать образовательный и профессиональный потенциал. Именно поэтому в Министерстве здравоохранения Казахстана работает департамент науки и человеческих ресурсов. Человеческий капитал – способность людей к участию в процессе производства, их знания, опыт, трудовые навыки. Инвестициями в человеческий капитал считаются затраты на здравоохранение, образование, техническое обучение и другую деятельность, способствующую повышению производительности людей. [4]

В современном мире, как показывает практика, успех в экономике обеспечивается только новыми знаниями и технологическим прогрессом. Сегодня, чтобы добиться успеха, необходимо вкладывать капитал в самый главный ресурс – человеческий. Только так экономика сможет лучше всего воспринять и осуществить инновации. Страна, способная достаточно быстро создавать и осваивать новые информационные, производственные, научные и другие технологии, сможет достойно конкурировать на мировых рынках сейчас и в будущем. Обобщающим показателем развития человеческого капитала в мировой экономике является индекс человеческого развития (далее – ИЧР), который представляет собой среднеарифметическое значение из индексов уровня образования, доходов и продолжительности жизни населения. За период с 20018 по 2020 год индекс человеческого развития в Казахстане снизился на 50 пунктов. Это было обусловлено снижением ожидаемой продолжительности на 4,6 года, сокращением производства ВВП на душу населения на 1776 долларов США по ППС, сокращением охвата обучением на 7 процентных пунктов (при росте уровня грамотности взрослого населения на 1 процентный пункт). В 2018 году, по данным Всемирного отчета о человеческом развитии за 2018 год, Казахстан имел ИЧР на уровне 0,765, сравнимый с ИЧР Румынии (0,773) и

Саудовской Аравии (0,769), занимая 76-е место среди 175 стран мира и поднявшись на 3 места вверх по сравнению с предыдущим годом. Расчеты показывают, что рост индекса человеческого развития на 1% приводит к росту ВВП на 5,8%. Увеличение ожидаемой продолжительности жизни с 65,8 года до 75 лет к 2025 году может обеспечить рост индекса ожидаемой продолжительности жизни на 153 пункта, удвоение производства ВВП на душу населения – увеличить индекс дохода на душу населения на 116 пунктов. Обеспечение 100-процентного охвата обучением населения в возрасте 6-24 года позволяет увеличить индекс доступности образования на 50 пунктов. По мнению аналитиков, которое они высказывали десять лет назад, в совокупности это могло позволить увеличить ИЧР Казахстана к 2025 году до уровня человеческого развития Барбадоса и Сингапура, Италии, Израиля и Португалии. Но аналитики ошиблись – уже в 2019 году ООН в своем докладе включила Казахстан в категорию стран с высоким уровнем человеческого потенциала. В эту группу из стран СНГ входит только Россия и Беларусь. Следующая ступень – это «Очень высокий ИРЧП (индекс развития человеческого потенциала)». За последние годы первую строчку рейтинга занимали такие страны как Норвегия, Исландия, Канада, Япония и Швейцария – признанные лидеры образования, и высокого уровня жизни. Казахское общество стремится завоевать эти позиции. [5]

На современном этапе очень важно понимать, что не только деньги являются главным капиталом организации, человеческие ресурсы отнюдь не менее ценный капитал. Поэтому дальнейшие шаги реализации улучшения развития управления персоналом Республики Казахстан предусматривает:

- улучшить систему управления персоналом, оценка персонала;
- повышение эффективности использования потенциала кадрового резерва;
- разработка и реализация системы обучения персонала;
- конкретизация и систематизация работ, осуществляемых кадровыми структурами, развитие кадровой политики.

Рыночная экономика в РК набирает всё большую силу. Вместе с ней набирает силу и конкуренция как основной механизм регулирования хозяйственного процесса. В современных экономических условиях деятельность каждого предприятия является предметом внимания обширного круга участников рыночных отношений, заинтересованных в результатах его функционирования.

Литература

1. Государственная программа индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2020-2025 годы. 2019г.

2. Арсеньев Ю.Н. Управление персоналом. Модели управления: учеб. пособие / С.И. Шелобаев Т.Ю. Давыдов, Ю.Н. Арсеньев. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2017. –288 с.

3. Управление персоналом: теория и практика. Этика деловых отношений. Кибанов, А.Я. Гос. Университет Управления; 3-е изд., доп. и перераб. - М.: ИНФРА-М, 2018. Учебник

4. Устав предприятия ТОО «Казцинк-Ремсервис».

5. Козлова А.Г., Конопьянова Г.А. Совершенствование методов управления персоналом предприятия [Электрон. ресурс]. – – URL: <http://www.vestnikkafu.info/journal/16/631>

Цифровая трансформация бизнеса

Жолбаева Перизат Нурлыбековна

Магистрант 2-курса КГУТИ им Ш.Есенова

В статье рассмотрена специфика процесса цифровой трансформации бизнес-моделей фирмы, определены области внутренней среды фирмы, которые являются приоритетными при такой трансформации, и предложен алгоритм принятия соответствующих управленческих решений. Показано, что в деле совершенствования менеджмента цифровой подход представляет собой не революционное средство, сводящее к нулю достижения предыдущего этапа развития фирмы, а нейтральный ускоритель ее организационного развития. Если стратегия фирмы выбрана верно и менеджмент непрерывно совершенствуется, то на базе новых цифровых технологий фирма быстро прогрессирует, а если же нет – так же быстро деградирует. Важную роль в успехе внедрения цифровых технологий играет выбор областей бизнеса, которые должны быть реформированы в первую очередь, а также алгоритм проведения процедур цифровой трансформации, которые представлены в тексте настоящей статьи. С каждым годом уровень компьютеризации различных отраслей экономики возрастает, идеей цифровой трансформации охвачен весь мир, так как этот процесс начинает затрагивать абсолютно все сферы деятельности, начиная от бизнес-процессов организации, заканчивая созданием товаров, услуг и т.д. Для того, чтобы этот процесс протекал грамотно, необходимо не только современное оборудование и цифровые технологии, но и четкое представление результатов и бизнес-процессов, которое в свою очередь исходит из углубленного изучения терминологии данной области.

Ключевые слова: цифровая трансформация бизнеса, диджитал, цифровая экономика, менеджмент, технология.

Цифровая трансформация проходит как глобально в экономике, так и на уровне отдельных компаний. Изучение данного процесса является особенно актуальным сейчас, так как мы видим, что международные корпорации внедряют новые технологии и проводят цифровую трансформацию своих

бизнес-моделей с целью сохранения лидирующих позиций в своей отрасли за счет создания технологических барьеров, преодолеть которые их конкурентам не удастся. Таким образом, цифровая трансформация бизнеса возможно лишь в случае, когда существует бизнес-модель, или в исключительном случае, описан и четко формализован отдельный бизнес-процесс, обоснован выбор релевантных информационно-коммуникационных технологий и существуют ресурсы, в том числе временные и материальные для преобразования, существующего или создание нового цифрового бизнеса. Можно выделить три основных характеристики цифровой трансформации бизнеса [1]:

1. Цифровые технологии используются для автоматизации производств и предприятия в целом. Если придерживаться этой гипотезы, то можно справедливо отметить, что процесс цифровой трансформации длится уже десятилетиями, а появление каждой новой технологии только добавляет ему новые стадии.

2. Цифровая трансформация напрямую связана с развитие информационно-коммуникационных технология. Переломным момент в таком случае можно считать появление третьей платформы, которая поспособствовала появлению цифровых компаний – новой бизнес-модели, функционирующей при помощи новых цифровых технологий («большие данные», интернет вещей, облачное хранение, социальные технологии и мобильность).

3. Цифровая трансформация актуальна как для цифровых компаний, так и традиционных сырьевых корпораций. Последние в свою очередь концентрируются не столько на новых технологиях, а сколько на новых экономических условиях, в которых оказывается предприятие. Такое положение вынуждает их трансформировать свою бизнес-модель организации и искать необходимые информационно-коммуникационные технологии для дальнейшего успешного развития. Следует также подчеркнуть, что значение термина «цифровая трансформация бизнеса» будет значительно отличаться и иметь свою специфику применительно к определенным странам, городам или даже предприятиям. К сожалению, на данный момент страны, в которой бы существовали компании, которые полностью завершили цифровую трансформацию бизнеса не существует. Однако стоит отметить, что большинство стран к этому стремятся, при этом набор технологий, определяющих цифровую трансформацию предприятий для разных отраслей экономики очевидно будет различным.

На сегодняшний день развитие цифровой экономики выступает приоритетной задачей для большинства развитых стран, к которым можно отнести США, Японию, Германию, Великобританию и другие [2]. Для становления цифровой экономики необходим анализ, изучение и понимание этого термина. Особенно актуально это в последние годы, когда начинается новая, третья, волна трансформационной модели бизнеса. Впервые понятие «цифровая экономика» появилось еще в 1995 году. Данный термин был введен Николасом Негропonte, сотрудником Массачусетского университета.

Существует множество толкований и определений рассматриваемого понятия, однако до сих пор все они остаются довольно размытыми. Трактовку определения «цифровая экономика» определяет уровень развития технологий, используем в хозяйственной жизни человека. Большинство из представленных определений, которые можно найти в научной литературе и в открытом доступе, включают в себя перечисление сервисов, технологий и устройств, которые так или иначе связаны с понятием «цифровая экономика», при этом в них не сообщается какую именно часть экономики можно отнести к цифровой.

Цифровая трансформация бизнеса предполагает, что под финансирование инновационных проектов, стартапов и малого бизнеса используется краудфандинг, под которым понимается объединение финансовых ресурсов на добровольных началах через интернет без необходимости возврата. Схематично процесс цифровой трансформации бизнеса можно представить в виде трех последовательных этапов [3]:

- для первого этапа характерно точечное внедрение ИТ-услуг и продуктов под приобретение конкурентного преимущества на рынке отдельными структурными подразделениями компании. Обычно внедряются решения, не требующие больших финансовых вложений, а также отчасти скопированные с моделей ведения бизнеса у конкурентов;

- для второго этапа присуще принятие на стратегическом уровне управления политики в области цифровой трансформации, сопровождающееся пересмотром операционной и финансовой модели ведения бизнеса, а также упрощением организационной структуры управления, выведением части персонала на аутстаффинг и удаленную работу;

- для третьего этапа трансформации бизнеса ориентирует руководство организации на формирование новых «мягких» компетенций при выстраивании взаимоотношений с поставщиками, контрагентами и деловыми партнерами на единой цифровой платформе. Основой любой модели ведения бизнеса организацией в условиях цифровизации является качественный клиентский сервис в совокупности с развитыми инструментами коллаборационной работы. Для промышленных организаций ключевым трендом остается формирование эффективных киберфизических систем посредством взаимодействия с «умными» цифровыми двойниками. По оценкам экспертов, инвестиционные вложения компании в сферу цифровизации бизнеса позволят на 30% повысить эффективность операционной деятельности, а также увеличить капитализацию компании в сокращенные сроки.

Процесс цифровой трансформации бизнеса состоит из отдельных взаимосвязанных стадий, поэтому очень важно, в первую очередь, обратить внимание на критически важные области бизнеса. Согласно исследованию, проведенному учеными из Центра для цифрового бизнеса Массачусетского технологического института, в котором приняли участие 157 руководителей из 50 компаний, выручка которых в основном превышает один млрд долларов, движение к цифровой трансформации происходит в трех ключевых областях: работа с клиентами, операционные процессы фирмы и бизнес-модели фирмы

[4]. Каждая из этих трех областей делится на три элемента, а все девять элементов таблицы в совокупности образуют своего рода набор строительных блоков для цифровой трансформации бизнеса. На момент исследования ни одна из компаний, участвовавших в исследовании, не трансформировала все девять элементов. Руководители выбирают те блоки, которые, по их мнению, принесут успех именно их компании. Исследователи отмечают, что существует десятый элемент – цифровые компетенции, который является важным инструментом для преобразований во всех областях. Таким образом, цифровая трансформация бизнеса представляет собой, осознанный руководством фирмы процесс изменения ее менеджмента на основе внедрения технологий в бизнес. Драйверами такой трансформации являются изменяющиеся потребности клиентов, действия конкурентов, а также появление и распространение новых технологий.

При осуществлении цифровой трансформации бизнеса важно применение системного подхода, так как хаотичное внедрение новых технологий может не только не принести желаемого эффекта, но и, напротив, отрицательно сказаться на деятельности компании. На наш взгляд, существует два принципиально отличающихся подхода к реализации процесса цифровой трансформации бизнеса [5]:

1. Согласно первому подходу, компания подбирает подходящие для себя цифровые технологии. Проводится анализ ее деятельности, поиск «узких мест», элементов бизнес-моделей, требующих немедленного совершенствования (например, отношения с клиентами или производственный процесс). Данный подход можно обозначить схемой «компания – технологии», он и должен стать основным, поскольку характеризуется рациональными критериями оценки результатов внедрения цифровых технологий, предусматривает включение цифровизации в стратегический план развития компаний.

2. По второму подходу сначала выбираются технологии, а затем подыскиваются компании и конкретные области их бизнес-моделей, в которых реализация технологий кажется целесообразной. При данном подходе отправной точкой являются новые технологии, а сама компания рассматривается как объект, где возможна реализация этих технологий. Такой подход-модель представляет собой последовательность действий по схеме «технологии – компания». Второй подход годится для отработки новых еще недостаточно проверенных цифровых технологий. Авторами предлагается алгоритм принятий решений, которые способствуют внедрению процесса цифровой трансформации в компании в соответствии с обоими подходами: «компания-технологии» и «технологии-компания».

Ранее были рассмотрены наиболее общие подходы к трактовке понятия «цифровая трансформация бизнеса». Однако очевидно, что в рамках реализации концепции цифровой трансформации бизнеса в рамках определенной отрасли экономики, спектр трансформирующих технологий и организационных методов должен быть уточнен, так как проявляется специфика влияния множества факторов, обуславливающих ведения бизнеса в

данной отрасли. В свою очередь, если рассматривать цифровую трансформацию в рамках финансовых рынков, то наиболее актуальными являются технологии интернет-банкинга и блокчейна, для производственного предприятия – промышленный интернет-вещей, для ритейла – электронная торговля, для логистики – беспилотники и так далее. Таким образом, можно заключить, что наряду с общими технологическими трендами, касающимися цифровой трансформации общества в целом, существует и отраслевое ранжирование информационно-коммуникационных технологий по степени релевантности внедрения и использования.

В результате работы были выявлены и изучены подходы к определению «цифровая трансформация бизнеса». Были рассмотрены такие важные понятия, как «цифровая трансформация бизнеса», «цифровизация» и «цифровая экономика». В результате исследования было выявлено, что термины «цифровая трансформация бизнеса» и «цифровая экономика» трактуются по-разному. Установлено, что цифровая экономика может быть определена как часть ВВП, полученного при помощи использования цифровых средств. При этом существует ряд различных методик для оценки цифровой экономики и как следствие определения ее сущности. Оценка ВВП является обязательным условием для оценки уровня цифровой экономики, однако подсчет косвенного вклада в ВВП может быть затруднен. Термин «цифровая трансформация бизнеса» эволюционировал и теперь включает в себе два важных значения: цифровая трансформация, в узком смысле, представляет переход от аналоговых данных к цифровым, а в широком смысле, – это трансформация бизнеса посредством использования новых цифровых технологий, которая приводит к повышению производительности труда в конкретный период.

Таким образом, можно предложить авторское определение термина «цифровая трансформация бизнеса». Цифровая трансформация бизнеса – это переход от традиционной системы управления предприятием на инновационную на основе внедрения релевантных информационно-коммуникационных технологий в деятельность предприятия, направленных на преобразование бизнеса и его трансформацию в цифровую форму для получения и удержания конкурентных преимуществ в современном обществе, при этом есть и такие знаки [6]:

1. Цифровизация бизнеса представляет собой не безусловное благо для компании, а, скорее, исходящий из внешней среды вызов для нее. Компании с достаточно развитым менеджментом извлекают из цифровизации пользу, а фирмы со слабым менеджментом страдают от цифрового скачка в своем развитии. В этом смысле можно утверждать, что цифровизация компании – это нейтральный ускоритель уровня развития компании, а потому может иметь как положительные, так и отрицательные последствия для нее.

2. Важнейшими факторами успешного внедрения цифровых технологий на фирме является – осознание руководством компании необходимости проведения внутрифирменных изменений параллельно цифровой трансформации;

- гармонизация и синхронизация процессов внедрения цифровых технологий и совершенствования менеджмента;
- необходимый уровень профессионализма руководящего состава компании.

3. Использование модели трансформации бизнеса, позволяет системно и гармонично подойти к организации процесса цифровой трансформации, выбирая ключевые элементы внедрения цифровых технологий, которые включают в себя элементы внешней и внутренней среды компании, а также «пронизывающие» их бизнес-процессы. В соответствии с этой моделью внедрение цифровых технологий должно быть, в первую очередь, направлено на рост клиентоориентированности компании – важнейший фактор, который в дальнейшем становится критерием успешности внедрения цифровых технологий.

4. Основным подходом к внедрению цифровых технологий в компании должен стать подход «компания-технологии», когда цифровизация рассматривается как неотъемлемый элемент стратегического менеджмента компании, инструмент повышения эффективности ее функционирования.

В результате исследования было установлено, что термины «цифровая трансформация» и «цифровая трансформация бизнеса» трактуются по-разному. Цифровая трансформация может быть определена как часть ВВП, полученного при помощи использования цифровых средств; цифровая трансформация бизнеса, в узком смысле, представляет переход от аналоговых данных к цифровым, а в широком смысле – это трансформация бизнеса посредством использования новых цифровых технологий, которая приводит к получению новых конкурентных преимуществ в условиях цифровой экономики.

Список литературы:

1 Месропян В. Цифровые платформы – новая рыночная власть. Москва. – URL: <https://www.econ.msu.ru/sys/raw.php?o=46781&p=attachment> (дата обращения: 01.02.2023).

2 Александр Прохоров. Леонид Коник. Цифровая трансформация. Анализ. Тренды. Мировой опыт. – URL: <https://www.litres.ru/aleksandr-prohorov-174/cifrovaya-transformaciya-analiz-trendy-mirovoy-opyt/> (дата обращения 01.02.2023).

3 Цифровая трансформация компаний. Что такое цифровая экономика? – URL: http://econom.psu.ru/upload/iblock/419/v.n.knyagin_in_tsifrovaya-transformatsiya-kompaniy.pdf (дата обращения: 02.02.2023).

4 Цифровая экономика, цифровая трансформация. Как определить и измерить? – URL: <http://lib.broadcasting.ru/articles2/Oborandteh/tsifrovaya-ekonomika--tsifrovaya-transformatsiya-kak-opredelit--izmerit--povysit> (дата обращения: 02.02.2023).

5 Вьюгина Д.М. Цифровые стратегии медиабизнеса в условиях изменяющегося медиапотребления // Медиаскоп, 2016. – № 4. – URL: <http://www.mediascope.ru/2233> (дата обращения: 03.02.2023).

6 Рыжков В. Что такое digital-трансформация? Komanda-a.pro. URL: <http://komanda-a.pro/blog/digital-transformation> (дата обращения: 03.02.2023).

Халықаралық гуманитарлық құқық нормаларын орындау жөніндегі шаралар

Исаев Арнур Калиевич

2 курс магистранты

Қонаев Университеті, Алматы қ.

Міндеттемелерді адал орындау халықаралық құқықтың жалпыға бірдей танылған қағидаты мемлекеттердің гуманитарлық нормаларды орындауының құқықтық негізі болып табылады. Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес халықаралық құқықтың жалпыға бірдей танылған қағидаттары мен нормалары мен ҚР халықаралық шарттары оның құқықтық жүйесінің құрамдас бөлігі болып табылады. Бұл ереже халықаралық гуманитарлық құқыққа қатысты шарттарға бірдей қолданылады. Осыған байланысты оларды Қазақстан Республикасының Конституциясы талап еткендей барлық мемлекеттік органдар, лауазымды адамдар мен азаматтар мүлтіксіз сақтауға тиіс (4-баптың 3-тармағы) [1].

Халықаралық гуманитарлық құқық бойынша міндеттемелерді орындау қажеттілігі I-IV Конвенцияларға ортақ 1-бапта көрсетілгені. Онда «Жоғары Уағдаласушы Тараптар кез келген жағдайда осы Конвенцияны сақтауға міндеттенеді» делінген [2].

«Теріс пайдалану мен бұзушылықтардың жолын кесу» деп аталатын I-II Конвенциялардың сәйкесінше IX, XIII тарауларында қатысушы мемлекеттер өздеріне мынадай міндеттемелерді алды:

- осы Конвенцияны қандай да бір елеулі бұзушылықтар жасаған немесе жасауға бұйрық берген адамдар үшін тиімді қылмыстық жазаларды қамтамасыз ету үшін қажетті заңнаманы қолданысқа енгізісін;

- осы немесе өзге де елеулі бұзушылық жасады немесе жасауға бұйрық берді деп айыпталған адамдарды іздестіру және азаматтығына қарамастан оларды өз сотына беру;

- халықаралық гуманитарлық құқық нормаларын бұзған адамдарды, егер бұл адамдарды айыптауға негіз болса, ұлттық заңнаманың ережелеріне сәйкес сот үшін басқа мүдделі тарапқа беруге;

- осы конвенциялардың ережелеріне қайшы келетін барлық басқа әрекеттердің жолын кесу үшін қажетті шараларды қабылдау [2].

I хаттамада «Жоғары Уағдаласушы Тараптар мен қақтығыстағы Тараптар оларға конвенциялармен және осы Хаттамамен жүктелген міндеттемелерді орындау бойынша барлық қажетті шараларды кідіріссіз қабылдайтыны», сондай-ақ «Жоғары Уағдаласушы Тараптар мен қақтығыстағы Тараптар

қамтамасыз ету мақсатында бұйрықтар мен өкімдер беретіні» айтылған конвенцияларды сақтау және осы хаттаманың орындалуын бақылауды жүзеге асырады» (80-бап) [3].

Мемлекеттердің қарулы күштері жеке құрамының халықаралық гуманитарлық құқық нормаларын сақтау қажеттілігі, ол туралы білімді әскери қызметшілер мен бейбіт тұрғындар арасында тарату қауіпсіздіктің әскери-саяси аспектілеріне қатысты (29-31, 34-тармақтар) және ЕҚЫҰ шеңберінде қабылданған 1994 жылғы Жоғары деңгейдегі Будапешт кездесуі декларациясының ажырамас бөлігі болып табылатын мінез-құлық кодексінде көрініс тапты.

Бактериологиялық (биологиялық) және токсиндік қару қорларын әзірлеуге, өндіруге және жинақтауға тыйым салу туралы және оларды жою туралы 1972 жылғы Конвенцияға қатысушы мемлекеттер өздерінің конституциялық рәсімдеріне сәйкес аталған агенттерді, токсиндерді, қаруды, жабдықтар мен жеткізу құралдарын әзірлеуге, өндіруге, жинақтауға, сатып алуға немесе сақтауға тыйым салу және оларды болғызбау жөнінде қажетті шаралар қабылдауға міндеттенді [4].

Химиялық қаруға тыйым салу туралы конвенцияға қатысушы мемлекеттер Конвенцияның ережелерін орындау мақсатында химиялық қаруға тыйым салу жөніндегі ұйымды құрды. Бұл ретте әрбір қатысушы мемлекет химиялық қару жөніндегі Конвенция ол үшін күшіне енгеннен кейін 30 күннен кешіктірмей ұйымға үлгілік мазмұны келтірілетін параметрлерге сәйкес келетін ақпаратты ұсынады.

1. Химиялық қаруға қатысты:

- оның меншігінде немесе иелігінде оның юрисдикциясында немесе бақылауында кез келген жерде орналастырылған кез келген химиялық қарудың бар-жоғы туралы деректер;

- химиялық қарудың нақты орналасқан жерін, жиынтық санын және егжей-тегжейлі түгендеу құрамын көрсетеді;

- өз аумағындағы басқа мемлекеттің меншігіндегі немесе иелігіндегі және басқа мемлекеттің юрисдикциясы мен бақылауындағы кез келген жерде орналасқан кез келген химиялық қару туралы хабарлайды;

- 1946 жылғы 1 қаңтардан бастап оның қандай да бір химиялық қаруды тікелей немесе жанама түрде бергенін немесе алғанын жариялайды және Конвенцияға қосымшаға сәйкес осындай қаруды беруді немесе алуды көрсетеді;

- оның меншігіндегі немесе иелігіндегі немесе оның юрисдикциясындағы немесе бақылауындағы кез келген жерде орналасқан химиялық қаруды жоюдың жалпы жоспарын ұсынады.

2. Ескі химиялық қару мен қалған химиялық қаруға қатысты:

- оның аумағында ескі химиялық қаруы бар-жоғын жариялайды және ол туралы барлық қолда бар ақпаратты ұсынады;

- оның аумағында қалған химиялық қарудың бар-жоғын хабарлайды және ол туралы барлық қолда бар деректерді ұсынады;

- химиялық қаруды басқа мемлекеттердің аумағында қалдырғаны туралы деректерді ұсынады және осы есеп бойынша барлық қолда бар ақпаратты хабарлайды [5].

Бұдан басқа, конвенцияға қатысушы мемлекеттер Ұйымға химиялық қару өндіру объектілеріне қатысты деректерді, тәртіпсіздіктерге қарсы күрестің химиялық құралдарына қатысты ақпаратты ұсынады. Олар химиялық қаруды жоюдың егжей-тегжейлі жоспарларын әрбір жылдық жою кезеңі басталғанға дейін 60 күннен кешіктірмей ұсынуға және химиялық қаруды жою жоспарларын жүзеге асыру туралы жыл сайын хабарландырулар жасауға міндетті.

Химиялық қаруға тыйым салу жөніндегі Конвенцияда оны іске асыру жөніндегі ұлттық шараларға қатысты ережелер бекітілген.

Әрбір мемлекет өзінің конституциялық рәсімдеріне сәйкес өз міндеттемелерін орындау жөнінде қажетті шаралар қабылдайды:

- өз аумағында немесе оның юрисдикциясындағы кез келген басқа жерде орналасқан жеке және заңды тұлғаларға Конвенцияға қатысушы мемлекетке тыйым салынған кез келген қызметті жүргізуге тыйым салады, сондай-ақ осындай қызметке қатысты қылмыстық заңнаманы қабылдайды;

- конвенцияға қатысушы мемлекетке тыйым салынған кез келген қызметті оның бақылауымен кез келген жерде жүргізуге рұқсат бермейді;

- өзінің қылмыстық заңнамасын Конвенция бойынша тыйым салынған кез келген қызметке таратады, оны халықаралық құқыққа сәйкес азаматтығы бар кез келген жерде жеке тұлғалар жүргізеді.

Осы және басқа да халықаралық-құқықтық актілердің мазмұнын талдау халықаралық гуманитарлық құқық бойынша міндеттемелерді сақтау бейбіт уақытта және қарулы қақтығыстар кезеңінде мемлекетішілік деңгейде және халықаралық ұйымдар шеңберінде түрлі шараларды жүзеге асыруды білдіретінін көрсетеді:

- халықаралық гуманитарлық құқық нормаларын бұзудың алдын алуға және жолын кесуге, қарулы қақтығыстардың заңды қатысушыларын қорғауға бағытталған заңдар мен заңға тәуелді актілерді қолданысқа енгізу;

- халықаралық гуманитарлық құқық туралы білімді тарату;

- ұйымдастырушылық сипаттағы іс-шаралар өткізу.

Қорытындылай келе, осы мақсатта халық тығыз орналасқан аудандарда немесе оларға жақын жерлерде әскери нысандарды орналастырудан аулақ болу керек және бейбіт тұрғындарды қорғау үшін барлық мүмкін шараларды қарастыру керек:

- Женева конвенцияларын, қосымша Хаттамаларды және халықаралық гуманитарлық құқықтың басқа да нормаларын қолдануға жәрдемдесу үшін білікті медициналық персоналды даярлау бойынша жұмыс жүргізу қажет-І Қосымша хаттаманың 6-бабы;

- әскери объектілерге шабуыл жасау кезінде олардың қауіпсіздігіне қауіп төнбейтін медициналық бөлімшелерді, бөлімдер мен мекемелерді осындай

орналастыруды ұйымдастыруды көздеу-I Қосымша хаттаманың 12-бабының 4-тармағы;

- хабар-ошарсыз кеткендер туралы мәліметтерді іздестіруді, тіркеуді және беруді ұйымдастыру жөніндегі шаралар жүйесін, сондай-ақ осы шараларды іске асыру үшін қызметтерді көздеу - Қосымша хаттаманың 33 және 34-баптары;

- армия мен флоттың санитарлық персоналын және азаматтық қорғаныс персоналын айрықша эмблемалармен, белгілермен қамтамасыз етуді әзірлеу және ұйымдастыру жөніндегі шараларды жоспарлау-I Қосымша хаттаманың 18-бабы;

- заң кеңесшілерінің жұмысын ұйымдастыру жөніндегі іс-шараларды көздеу, оларды халықаралық гуманитарлық құқық жөніндегі құжаттармен, сондай-ақ соғыс жүргізу қағидаларын сақтауға қатысты ішкі заңнаманың нормативтік актілерімен қамтамасыз ету-I Қосымша хаттаманың 82-бабы;

- қорғалмайтын жерлердің, санитарлық, бейтараптандырылған, сондай-ақ демилитаризацияланған аймақтардың шектері айқындалсын-I Конвенцияның 23-бабы, I хаттаманың 59 және 60-бабы;

- Ұлттық анықтамалық бюро құру және оның қызметінің міндеттерін анықтау-III Конвенцияның 112-бабы, IV Конвенцияның 137-бабы) және т.б.

Әдебиеттер тізімі:

1. 1995 жылғы 30 тамыздағы Қазақстан Республикасының Конституциясы//

2. Женевские конвенции 1949 г. // <https://www.un.org/ru/law/geneva>.

3. Дополнительный протокол от 8 июня 1977 года к Женевским конвенциям от 12 августа 1949 года, касающийся защиты жертв международных вооруженных конфликтов // <https://www.un.org/ru/law/geneva>.

4. Конвенция о запрещении разработки, производства и накопления запасов бактериологического (биологического) и токсинного оружия и об их уничтожении от 16 декабря 1972 г.// https://www.un.org/ru/decl_conv

5. Конвенция о запрещении разработки, производства, накопления и применения химического оружия и о его уничтожении от 13 января 1993 г. // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv

Интернет технологии в современном мире их становление и перспективы развития

Ишутина Ирина Рашидовна

магистр, преподаватель спец.дисциплин

Прикаспийский многопрофильный высший колледж, г.Атырау

Аннотация: Статья посвящена раскрытию понятия интернет технологий. Приведен анализ и сравнительная характеристика web технологий 1.0, 2.0 и 3.0. Работа отражает тенденции развития и совершенствования интернет технологий в современном мире. Рассматриваются предпосылки появления популярных тенденций в области современной IT-индустрии и перспективы развития и совершенствования технологии Web 3.0.

С развитием и внедрением в повседневную жизнь интернета возросла роль компьютерных интернет ресурсов, а именно различного рода сайтов и веб приложений. Интернет и его сервисы прочно вошли в деятельность, практически всех, сфер жизни человека в современном обществе, в том числе и в сферу образования, бизнеса и досуга пользователей. Разработка информативного сайта с современным привлекательным дизайном позволяет выделиться из огромного количества сайтов со схожей тематикой, способствовать продвижению информационного контента, товаров и услуг. На основании вышеперечисленного, можно отметить актуальность изучения веб технологий для современного специалиста практически любой сферы деятельности.

В настоящий момент в понятие интернет-технологии входят коммуникационные, информационные компьютерные технологии и интернет сервисы, с помощью которых пользователь может осуществлять разнообразную деятельность в интернет пространстве.

Современные интернет технологии включают в себя различные виды сайтов, чаты, форумы, электронную почту, интернет торговлю, социальные сети и мессенджеры, облачные решения и многое другое, включающее в себя пользовательские услуги и сервисы, созданные для работы с использованием интернета.

Веб оказал огромное влияние на нашу жизнь. Внедрение сети и ее нынешняя форма прошла различные этапы. В целом, эти фазы были разделены на три группы, а именно: Web 1.0, 2.0 и 3.0.

Термин «Web 1.0» используют для описания самой ранней формы Интернета. Пользователи увидели первый пример всемирной сети, которая намекала на будущий потенциал цифрового общения и обмена информацией. Web 1.0 связан с эпохой статических сайтов. На этом этапе статические веб-сайты создавались и использовались для отображения некоторой информации -

статического контента. Эти сайты не имели или имели крайне мало возможностей для взаимодействия [1].

Основные элементы дизайна сайта составляли фреймы и таблицы, которые использовались для позиционирования и выравнивания элементов на странице. Также, применялось простое подключение статических страниц к системе с помощью гиперссылок. Сайты имели простейшую графику, кнопки и элементы форм. Пользователи могли отправлять HTML формы только по электронной почте. Содержимое страниц поступает из файловой системы сервера, а не из реляционной системы управления базами данных. Таким образом Web 1.0 предоставлял только одностороннюю среду публикации.

Концепция Web 1.0 была разработана, чтобы помочь людям, ищущим данные в сети интернет. Эту веб-версию иногда называют «Веб только для чтения», потому что в ней отсутствовали необходимые формы, визуальные эффекты, элементы управления и интерактивность, которыми мы видим и применяем в современном Интернете [2].

Второй этап эволюции сети можно назвать Web 2.0. Этот термин был впервые применен O'Reilly Media в 2004 году. На этом этапе веб-сайты развивались с точки зрения возможностей взаимодействия. Можно также связать этот этап с веб-сайтами, такими как YouTube и Blogger. Этот этап особенно связан с концепциями социальных сетей. Тим Бернер Ли, также, охарактеризовал его, как «сеть для чтения и записи». Такие термины, как блоги, социальные сети и потоковое видео, набрали обороты во время Web 2.0. Этот период также характеризуется легким обменом музыкой и видеоклипами. Браузеры поисковых систем, также, были усовершенствованы и стали способны управлять большим количеством пользователей одновременно.

Если Web 1.0 состоял из небольшого числа людей, создающих контент для большой аудитории, то Web 2.0 — это множество людей, создающих еще больше контента для растущей аудитории. В Web 1.0 основное внимание уделялось чтению, а в Web 2.0 — участию и вкладу. Эта форма Web отвечает за создание сообществ, совместной работы, диалога и социальных сетей. В результате Web 2.0 считается основной формой веб-взаимодействия для большинства современных пользователей [3].

Если Web 1.0 называют «Веб только для чтения», то Web 2.0 известен как «социальный Веб с широким участием». Web 2.0 — это улучшенная, расширенная, более совершенная версия 1.0, включающая в себя технологии веб-браузеров, такие как JavaScript-фреймворки. Особенностью Веб 2.0 является наличие в веб-страницах динамического контента, который реагирует на вводимые данные пользователем. Также, доступна бесплатная сортировка информации, позволяя пользователям коллективно получать и классифицировать данные. В Web 2.0 используются развитые интерфейсы прикладного программирования (API).

В Web2 доступны такие формы взаимодействия, как: социальные сети, подкастинг, тегирование, блоггинг, комментирование, курирование с помощью RSS и голосование за веб-контент. Доступ к мобильному Интернету и развитие

социальных сетей способствовали резкому подъему роста Web 2.0. Повсеместная популярность мобильных устройств на базе Android и iPhone позволила таким приложениям, как TikTok, Twitter и YouTube, расшириться и занять доминирующее положение в Интернете.

Web 2.0 разрешает взаимодействие друг с другом в социальных сетях в качестве создателя пользовательского контента в виртуальном сообществе. В разработке Web 2.0 используются технологии веб-браузера, которые включают в себя фреймворки AJAX и JavaScript. Особенности Web 2.0 являются: динамический контент, реагирующий на ввод данных пользователем, информация передается между владельцем сайта и пользователями сайта с помощью оценки и онлайн-комментариев [4].

Web 3.0, построен на фундаменте, состоящем из основных идей децентрализации, открытости и более совершенной полезности для пользователей. Тим Бернер-Ли, описывает Web 3.0, как сеть «чтение-запись-выполнение». Два ключевых термина, связанных с этим этапом, - это семантическая разметка и веб-сервисы. Семантическая разметка помогает в описании элемента, помимо определения его внешнего вида. Это помогает в поиске других подходящих элементов на основе похожих атрибутов. Использование семантики ориентировано на более легкий поиск, чем на Web 2.0. Теперь можно просто ввести ключевое слово в поиске Google, и он умело предлагает соответствующие слова. Хотя, элементы Web3.0 доступны уже сегодня, ему еще предстоит пройти путь, прежде чем он достигнет полной реализации [1].

На этом этапе взаимодействия и использования Web пользователи переходят от централизованных платформ, таких как Facebook, Google или Twitter, к децентрализованным, почти анонимным платформам. К особенностям Web 3.0. относят семантический веб, в котором веб-технология превращается в инструмент, позволяющий пользователям создавать, обмениваться и связывать контент с помощью поиска и анализа. Web 3.0 основан на понимании слов, а не чисел и ключевых слов.

Web 3.0 включает в себя искусственный интеллект и машинное обучение. Если объединить эти концепции с обработкой естественного языка, получится компьютер, который использует Web 3.0, чтобы стать умнее и быстрее реагировать на потребности пользователей, в качестве одного из примеров можно привести популярный сейчас чат GPT.

Web3 представляет собой соединение множества устройств и приложений через Интернет вещей (IoT). Семантические метаданные делают этот процесс возможным, позволяя эффективно использовать всю доступную информацию. Кроме того, люди могут подключаться к Интернету в любое время и в любом месте, не нуждаясь в компьютере или смарт-устройстве. Web 3.0 предоставляет пользователям свободу публичного или частного взаимодействия без посредников, подвергающих их риску, поэтому предлагает людям «бездоверительные» данные.

В Web3 используется трехмерная графика. Фактически, мы уже видим это в компьютерных играх, виртуальных турах и электронной коммерции. Web 3.0 облегчает участие в мероприятиях, без необходимости получения разрешения от руководящего органа.

Web3 может быть использован в метавселенных, DeFi, DAO, блокчейн-играх, dApp. Web 3.0 в конечном итоге позволяет пользователям взаимодействовать, обмениваться информацией и безопасно проводить финансовые операции без централизованного органа или координатора. В результате каждый пользователь становится владельцем контента, а не просто его пользователем. Нужно помнить, что Web 3.0 еще не полностью создан. Однако мы уже сейчас видно, как элементы Web 3.0 пробивают себе дорогу в наш Интернет. В первую очередь, мы говорим о таких вещах, как NFT, блокчейн, распределенные реестры и AR Cloud. Например Алиса и Siri это тоже технологии Web 3.0, как и Интернет вещей [5].

Для лучшего представления особенностей каждого из видов веб технологий сведем все данные в единую таблицу сравнительной характеристики web 1.0, web 2.0 и web 3.0.

Таблица 1 - Сравнение между Web 1.0, Web 2.0 и Web 3.0

Категории	Веб 1.0	Веб 2.0	Веб 3.0
Определение (по словам Тима Бернерса-Ли)	Только для чтения	Читай пиши	Чтение-запись-выполнение
Технологии, связанные с эпохой	Файловые и веб-серверы Контент и корпоративные порталы Поисковые системы (AltaVista, Yahoo!) Электронная почта файлообменник Технологии публикации и подписки	Ajax и JavaScript фреймворки Adobe Flex Enterprise Jave, Microsoft.NET Framework (на стороне сервера) Блоги Wikis Обмен мгновенными сообщениями	Семантический поиск Базы знаний Онтология Персональные интеллектуальные цифровые помощники Чат GPT Интернет вещей Блокчейн
Тип сети	Просто веб	Социальная сеть	Семантическая паутина
Основная концепция	Подключить информацию	Соединяй людей	Подключите знания
Годы развития	1990-2004	2004-2010	2010-2024
Характеристики	Гиперссылки и закладки на страницах.	Социальные сети, улучшенное	Smart, веб-интерфейс

	<p>Нет связи между сервером и пользователем. Сайты были статическими. Это позволило только просматривать контент.</p>	<p>взаимодействие. Включает такие функции, как потоковое видео, онлайн-документы. Внедрение веб-приложений. Все становится онлайн и хранится на серверах.</p>	<p>приложения и функциональные возможности. Объединение веб-технологий и знаний. Использование элементов искусственного интеллекта и IoT.</p>
--	---	---	---

В заключение можно сделать следующие выводы. Веб технологии в своем развитии пережили несколько концепций. Web 1.0 можно связать с эпохой статических сайтов. Web 2.0 можно связать с эпохой интерактивных веб-сайтов. Web 3.0 фокусируется на облачных веб-сервисах, семантической разметке и внедрению элементов систем искусственного интеллекта.

Концепция Web3.0. позиционирует интернет, как экспертную систему или семантическую паутину. Под семантической паутиной понимают надстройку над существующей сетью, цель которой сделать представленную в ней информацию более понятной для компьютеров, подключенных в сеть интернет [1]. Эта концепция базируется на внедрении мета-языка, описывающего содержание сайтов для организации автоматического обмена между серверами. Вместо, использующегося ранее анализа текста документа, данная концепция опирается на метаданные, однозначно характеризующие свойства и содержание ресурсов сети интернет.

Сейчас мы наблюдаем, что концепция Web 3.0 выходит за рамки семантической сети. Она состоит из: распределения и обмена информацией между компьютерами, телефонами, бытовой техникой, датчиками; данные распределяются между пользователями и хранятся на их устройствах; прозрачная работа программного обеспечения для работы в Web 3.0 с открытым исходным кодом; использование блокчейна — цепочки блоков информации, образующих систему, которую нельзя изменить, удалить или взломать, что обеспечивает безопасность и конфиденциальность хранения и обмена в сети; применение нейросетей, искусственного интеллекта и машинного обучения.

Список литературы

1. Асылбеков У.Б., Исмаилова А.А. Web-технологии: учебное пособие-Алматы: «Бастау», 2019. - 324 с.
2. Специальность «Информационные системы» Квалификация «Дизайнер»: Учебное пособие/ И.Р.Ишутина, М.Ю.Сладкова, Н.А.Даулетов/ Нур-Султан: Некоммерческое акционерное общество «Talar», 2020 г.
3. Б.Кришнамурти, Дж.Рексфорд Web-протоколы. Теория и практика.- М.:ЗАО «Издательство БИНОМ», 2002 г. - 592 с.:ил.

4. https://translated.turbopages.org/proxy_u/en-ru.ru.74900604-658d1db8-e3f965fc-74722d776562/https/www.geeksforgeeks.org/web-1-0-web-2-0-and-web-3-0-with-their-difference/

5. <https://education.yandex.ru/journal/chto-takoe-web-3-0>

Қылмыскерлерді ұстап беру аясындағы мемлекетаралық ынтымақтастық

Кенсаба А.Қ.

І. Жансүгіров атындағы Жетісу Университетінің «Құқықтану» білім бері бағдарламасының 3 курс студенті

Ғылыми жетекшісі:

з.э.к., Алжанкулова С.А.

І. Жансүгіров атындағы Жетісу Университеті,

Талдықорған қ., Қазақстан

Қылмыскерлерді ұстап беру мәселесі қазіргі таңда өзінің күрделілігіне байланысты, таралу аясына байланысты тығыз мемлекетаралық ынтымақтастықты талап етіп отыр. Мұндай сипаттағы қылмыстармен күресудегі қиыншылық бірінші кезекте мемлекеттердің юрисдикциясының өз мемлекетінің аумағымен шектелуіне байланысты. Бұл жағдайдағы қылмыскерді жауапкершілікке тартып, сот әділдігін жүзеге асырудың негізгі жолы – қылмыскер аумағында жүрген мемлекеттен құқықтық көмек сұрау. Қылмыспен күресудегі мемлекеттердің ынтымақтастығының басты құқықтық проблемасы болып табылатын юрисдикция мәселесін біз екі мағынада түсінеміз. Кең мағынадағы мемлекеттердің юрисдикциясы атқарушы, заң шығарушы, сот билігінің айрықша құзіретінен тұратын мемлекеттің ішкі атрибутын білдіреді. Тар мағынада соттың өз құзіретіне қатысты мәселелерді қарастырып олар бойынша шешімдер немесе үкім қабылдауын түсінеміз [1].

Істердің категориясына байланысты азаматтық, әкімшілік, қылмыстық және басқа да юрисдикцияларды ажыратамыз. Біздің қарастыратын мәселеміз негізінен оның ұлттық заңымен және кейбір жағдайларда мемлекеттер қосылған халықаралық шарттардың нормаларымен анықталатын мемлекеттердің қылмыстық юрисдикциясымен байланысты. Қылмыстық юрисдикция деп мемлекеттердің қылмыстық құқық нормаларын қабылдау мен олардың қолданылуын қамтамасыз ету билігін түсінеміз. Көптеген авторлар қылмыстық юрисдикцияны анықтаудың қазіргі кезде қалыптасқан үш қағидасымен байланыстырады. Қылмыстық юрисдикцияны анықтаудың негізінде қылмыс қай мемлекеттің аумағында жасалса сол мемлекеттің сотының юрисдикциясына жататындығын білдіретін аумақтық қағидасы жатыр. Бұл жерде мемлекеттер өз аумағына байланысты толық юрисдикцияны, ал арнайы экономикалық аймақ пен континенталдық қайранда шектеулі

юрисдикциясын жүргізеді. Бірақ бұл қағида абсолютті емес. Кейбір мемлекеттердің ұлттық заңдарында, қай мемлекеттің аумағында жасалғанына қарамастан, өз азаматтарын аса ауыр қылмыс жасағаны үшін жауапкершілікке тарту қарастырылған. Атап айтсақ, АҚШ-тың қылмыстық юрисдикциясы өз азаматтарын мемлекетке опасыздық жасаған, заңсыз есірткі тасымалдағаны үшін, әскери қылмыстар үшін, 2 олардың қай жерде жасалғандығына қарамастан қолданылады.

Қазақстан Республикасының қылмыстық іс жүргізу кодексінің 579 бабына сәйкес қылмыскерді ұстап беру туралы сурау салу көрсетілген қылмыс Қазақстан Республикасының аумағында жасалған немесе Қазақстан Республикасының аумағының тыс жерде жасалған бірақ оның мүдделеріне қарсы бағытталған жағдайда қылмыскерді ұстап беруден бас тартылуы мүмкін [2]. Аталған жағдайда, қылмыстық юрисдикцияның азаматтық қағидасы туралы сөз болып отыр. Бәсең азаматтық қағидасы өте сирек кездеседі. Оның мәні мынада, мемлекет өз азаматы қылмыстың басқа мемлекет аумағында жасалғандығына қарамастан, қылмыстың құрбаны болған жағдайда өз юрисдикциясын жүргізеді. Келесі қағида бұл соңғы кездері қабылданған халықаралық шарттарға талдау жасау нәтижесінде қалыптасқан әмбебаптық юрисдикция қағидасы.

Әмбебап юрисдикция қылмыстың қай жерде жасалғандығына және қылмыскердің азаматтығына қарамастан халықаралық құқық бойынша қылмыс деп танылған әрекетке қатысты мемлекеттің қылмыстық юрисдикциясының таратылатындығын білдіреді. Бұрын бұған пираттық пен құл саудасы жатса, қазіргі кезде оның саны артуда (мысалы, бейбітшілік пен адамзаттың қауіпсіздігіне қарсы қылмыстар). Ұлттық заңдардағы юрисдикцияны анықтауды әр түрлі тұрғыдан қарастыру жекелеген қылмыс түрлеріне байланысты екі немесе одан да көп мемлекеттердің юрисдикцияларының қайшылығына алып келеді (мысалы, қылмыс аумағында жасалған мемлекет аумақтық қағиданы ұстанса, қылмыскер азаматы болып табылатын мемлекет – ұлттық қағиданы ұстанады). Мұндай коллизиялар мемлекеттердің өзара келісімімен шешілуі мүмкін [3, с. 109].

Қылмыстық юрисдикцияның мемлекеттің аумағымен байланысы болғанымен, қылмыстың мемлекет аумағымен нақты тығыз байланысы жоқ. Мысалы, пираттықтың қандай да бір мемлекет аумағымен ешбір байланысы жоқ. Басқа қылмыстар екі немесе одан да көп мемлекеттердің аумағымен байланыста болады. Мұндай қылмыстарға бір мемлекеттің аумағында басталып, басқа мемлекеттердің аумағында жалғасып аяқталатын созылмалы қылмыстарды жатқызуға болады. Кейде бір мемлекеттің аумағында жасалған қылмыстардың нәтижесі басқа мемлекеттердің аумағына да әсерін тигізеді. Қылмыстың тез таралуы және халықаралық сипат алуы мемлекеттердің қылмыспен бірлесіп күресудегі ынтымақтастығының қажеттілігін көрсетеді.

Мемлекетаралық ынтымақтастық нысаны мен деңгейі қылмыстың халықаралық қауымдастық мүдделеріне тигізетін залалының мөлшеріне байланысты. Осыған байланысты қылмысты халықаралық қылмыстар,

халықаралық сипаттағы қылмыстар және жалпы қылмыстық қылмыстар деп үш топқа бөлеміз.

Халықаралық құқық комиссиясы халықаралық қылмыстарға мемлекеттердің халықаралық қауымдастықтың өмірлік маңызды мүдделерін қамтамасыз ету үшін маңызы бар міндеттемелерін бұзуы 3 нәтижесінде туындайтын халықаралық құқыққа қайшы әрекет ретінде анықтайды. Мұндай қылмыс жасағаны үшін мемлекеттермен қатар жеке тұлғалар да жауапкершілікке тартылады.

Халықаралық сипаттағы қылмыстар ұлттық құқықтық тәртіпке қол сұғумен қатар халықаралық қауымдастықтың мүдделеріне де әсерін тигізеді. Кейде мұндай қылмыстарды конвенциялық қылмыстар деп атайды. Себебі мұндай сипаттағы қылмыспен күресу көпжақты халықаралық шарттар негізінде жүзеге асырылады.

Жалпы қылмыстық қылмыстар халықаралық құқықтық тәртіпке қол сұқпайды және халықаралық қауымдастық мүдделеріне әсерін тигізбейді, бірақ кейбір жағдайларда сот әділдігін жүргізуді басқа мемлекеттердің көмегінсіз жүзеге асыру мүмкін емес. Мысалы, қылмыскер қылмыс жасағаннан кейін шет елге қашып кетіп сонда тығылуы мүмкін. Мұндай жағдайда оған іздеу салу мен ұстап беру туралы мәселе туындайды, ал мұны тек қылмыскер аумағында тығылған мемлекеттің билік органдарының көмегімен ғана жүзеге асыруға болады. Осы айтылғандарға байланысты қылмыскерді ұстап беру мәселесін тек халықаралық сипаттағы қылмыстармен байланыстыруға болмайтындығын шығарамыз.

Мемлекеттердің қылмыспен күресу аясындағы ынтымақтастығы қылмыс шетелдік элементпен шиеленіскен жағдайда, атап айтсақ қылмыстық қол сұғу пәніне, қылмыскердің жеке басына, қылмыс жасау орнына, қылмыс құралына, куәгерлер мен жәбірленушілердің тұрғылықты жеріне және т.б. байланысты өзара құқықтық көмек көрсетумен тығыз байланысты. Аталған жағдайлардың барлығында қылмыстық істі ашу және кінәлі тұлғаларды ұстап жауапкершілікке тарту мемлекеттердің өзара көмек көрсетуін қажет ететіндіктен осы салада көптеген екі жақты және көпжақты келісімдер жасала бастады. Бұл өз кезегінде халықаралық қылмыстық құқықтың қалыптасуына септігін тигізді. Қазіргі таңда мұндай сипаттағы келісім жасалмаған мемлекеттер жоқтың қасы.

Тәуелсіз Қазақстан Республикасы үшін шет мемлекеттермен қарым-қатынаста құқықтық көмек көрсету мәселесі шұғыл реттеуді талап етті. Бұл саладағы құқықтық бос кеңістікке жол беруге болмайды, себебі тығыз қарым-қатынас реттеуді, ал ортақ қылмыспен күресу белсенді ынтымақтастықты талап етеді. Басқа мемлекеттердегідей бізде бұл саланы реттеуге арналған арнайы заңдар жоқ. Өзара құқықтық көмек көрсетуге байланысты мәселелер негізінен «Қазақстан Республикасы соттарының шет мемлекеттер соттарына құқықтық көмек көрсету және құқықтық көмекке жүгіну туралы» 2016 жылғы 11 мамырдағы Нұсқаулығымен реттеледі [4]. Ал бұл нұсқаулықта қылмыстық істер бойынша құқықтық көмек көрсету, қылмыскерлерді ұстап беру мәселелері

қарастырылмаған. Сондықтан халықаралық шарттар қажетті нормалардың негізгі қайнар көзі бола отырып негізінде ұлттық құқық орындауға тиіс функцияларды атқарады. ТМД мемлекеттерінің өзара тығыз байланыстылығына және құқықтық 4 жүйелерінің ұқсастығын ескере отырып көпжақты шарт жасау ең тиімді жол ретінде қарастырылған.

Қылмыстық істер бойынша өзара құқықтық көмек көрсету деп мемлекеттердің өзара әртүрлі сипаттағы қылмыстық іс жүргізу әрекеттерін (тергеу және соттық): қылмыскерлерді іздестіру мен қамауға алу, жауап алу, беттестіру, сараптамалар жүргізу, заттық дәлелдемелерді табу, тергеу мәліметтерін беру, айыпталушы мен сотталған тұлғаларды экстрадициялау және т. б. жүргізуде септігін тигізуін түсінеміз. Қылмыскерлерді ұстап беру - осы қылмыстық істер бойынша өзара көмек көрсетудің ерекше түрі. Ұстап беру (экстрадиция) – бұл бір мемлекеттің өз аумағындағы айыпталған немесе сотталған тұлғаны қылмыстық жауапкершілікке тарту үшін немесе үкімді орындауды жүзеге асыру үшін басқа мемлекетке беруі.

Қылмыскерлерді ұстап беруден, беру түсінігін ажырата білу керек. Халықаралық қылмыстық соттың Статутының 102 бабына сәйкес «беру» деп мемлекеттің тұлғаны сотқа жеткізіп беруін, ал «ұстап беру» деп бір мемлекеттің екінші мемлекетке шарт бойынша немесе ұлттық заң бойынша жеткізіп беруі деп ажыратылады.

Егер мемлекеттер қылмыскерді ұстап бермеген жағдайда онда істі өзінің құзіретті органдарына қылмыстық қудалауды жүзеге асыру үшін беруге тиіс. Ұстап беру тек сұрап отырған және беріп отырған мемлекеттердің заңдарына сәйкес бір жылдан артық бас бостандығынан айыруды немесе басқа ауыр жаза қолдануды көздейтін қылмыс жасағанда ғана жүзеге асырылуы мүмкін. Өз азаматтары мен баспана берілген тұлғалар ұстап берілмейді. Сондай-ақ сұрап отырған мемлекеттің аумағында қылмыс жасаған тұлғалар егер оларға қатысты сол іс бойынша заңды күшіне енген сот үкімі болса немесе іс бойынша іс жүргізу тоқтатылған болса, егер ұстап беруге сол мемлекеттің заңымен тыйым салынған болса, егер іс екі мемлекеттің де заңы бойынша жеке іс жүргізу ісіне (азаматтардың өтініші бойынша қылмыстық істің қозғалуы) жатқызылған болса және егер де сұрап отырылған мемлекеттің заңы бойынша ескіру мерзімі біткен жағдайларда берілмейді. Ұстап беру егер тұлға сұрап отырылған мемлекеттің аумағында жасаған басқа қылмысы үшін қылмыстық жауапкершілікке тартылған немесе жазасын өтеп отырған болса кейінге қалдырылады.

Сонымен, экстрадиция институты халықаралық құқық тәжірибесінде ежелден қолданылып келе жатқан институт. Оның негізгі мақсаты қылмыскерді қай жерде жүргеніне қарамастан жазалау және тиісті қылмыстық қудалау шараларын заңға және халықаралық шарттарға сәйкес жүзеге асырылуын қадағалап, сот әділдігін жүзеге асыру болып табылады. Осы салада жасалған екі жақты көпжақты шарттардың санының күн санап артуына қарамастан бұл институттың көптеген нақты реттеуді талап ететін тұстары әлі де жеткілікті. Қазіргі кезеңде осы институтты тікелей және қосымша реттейтін шарттардағы, әр түрлі құқықтық жүйелердегі ерекшеліктерді ескере отырып ортақ әмбебап

сипаттағы конвенция мен Қазақстан Республикасында экстрадициялау туралы арнайы заң қабылдау қажет, себебі осы саладағы көп жақты және екі жақты шарттар тек осы шартқа қатысушы мемлекеттер арасындағы қатынастарды реттейді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Нурлыбаев Н. Некоторые особенности подхода к правовой характеристике выдачи преступников (экстрадиция) [Электронный ресурс]// Режим доступа: <https://www.kaznu.kz/>

2. 2014 жылғы 4 шілдедегі Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000231>

3. Евсичева Л. Экстрадиция, выдача и передача как институты международного сотрудничества в российском уголовном процессе (сравнительно-правовой аспект) // Человек: преступление и наказание. – 2013. - №1 (80). – С. 109-113

4. 2016 жылғы 11 мамырдағы Қазақстан Республикасы соттарының шет мемлекеттер соттарына құқықтық көмек көрсету және құқықтық көмекке жүгіну туралы Нұсқаулық

Көрсеткіштік теңдеулерді шешу әдістері

Кеңес Балнұр

С.Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университет

Аннотация: Пәнді оқытуда оның ішкі мүмкіндіктерін ұтымды пайдаланудың көрсеткіші болып табылады және олардың мәнін терең түсінуге жағдай жасау арқылы оқушылардың логикалық ойлау қабілетін теңдеулерді шешу әдістерін оқытудың бір құралы ретінде математика сабақтарында қолданудың педагогикалық талаптар тұрғысынан тиімді екенін мақалада айтылған.

Мектеп оқушыларын теңдеулерді шешу тақырыптарын оқыту арқылы оқушыларды математиканың жалпыланған заңдылықтары негізінде осы тақырыптарға арналған есептерді шешуін жүзеге асыру арқылы оқушылар есептерді шешудің тиімді әдістерін әртүрлі есептерді шығару арқылы есеп шығару шығармашылығы, математикалық ойлауы және өзіндік қабілеттері арттыруға болатынын автор мақалада мысалдармен көрсеткен.

1. Айнымалысы тек қана дәреже көрсеткішінде болатын теңдеуді көрсеткіштік теңдеу де атайды. Көрсеткіштік теңдеуді $a^x = b$, және $a \neq \square 1$ түрінде жазады. Егер $b > 0$ болса онда теңдеудің жалғыз шешімі $x = \log_a b$ болады. Егер $b \leq 0$ болса, теңдеудің шешімі болмайды. Көрсеткіштік теңдеулердің кейбір түрлерін және оларды шешу әдістерін қарастырайық [1].

Көрсеткіштік теңдеулерді шешуде негізгі екі әдісті:

1) Дәреженің негіздерін бірдей негізге келтіріп, $a^{f(x)} = a^{g(x)}$, теңдеуінен мәндес $f(x) = g(x)$ теңдеуіне көшу;

2) Жаңа айнымлы енгізу әдістерін, кейбір жағдайда жасанды әдіспен шешуге тура келеді.

3) Теңдеуді $\varphi(x) = \psi(x)$ түрінде берілген болса, бір жағы өспелі, екінші жағы кемімелі функция болады. Бұндай теңдеудің шешімі жалғыз болады. Осы жалғыз шешімін сұрыптау әдісімен іздейді, немесе оның шешімі болатынын, болмайтынын дәлелдейді.

$a^{f(x)} = a^{g(x)}$, $a > 0, a \neq 1$ теңдеулерін және осы теңдеуге келтірілетін теңдеулерді қарастырамыз. Мұндай теңдеулерді шешу келесі теоремаға негізделген.

Теорема. Егер $a > 0, a \neq 1$ болса, онда $a^{f(x)} = a^{g(x)}$ теңдеуі $f(x) = g(x)$ теңдеуімен мәндес. $a^{f(x)} = 1$ ($a > 0, a \neq 1$) теңдеуі $f(x) = 0$ теңдеуімен мәндес өйткені $a^0 = 1$ [2].

Мысал-1.1. $4^x = 8^{2x-3}$ теңдеуін шешіндер

Шешуі: $4^x = 8^{2x-3} \Leftrightarrow 2^{2x} = 2^{6x-9} \Leftrightarrow x = \frac{9}{4}$

Жауабы: $x = \frac{9}{4}$

Мысал-2. $(0,4)^{x-1} = (6,25)^{6x-5}$ теңдеуін шешіндер

Шешуі: $(0,4)^{x-1} = \left(\frac{2}{5}\right)^{x-1}$; $(6,25)^{6x-5} = \left(\frac{25}{4}\right)^{6x-5} = \left(\frac{5}{2}\right)^{12x-10} = \left(\frac{2}{5}\right)^{10-12x}$.

$\left(\frac{2}{5}\right)^{x-1} = \left(\frac{2}{5}\right)^{10-12x} \Leftrightarrow x-1 = 10-12x \Leftrightarrow x = \frac{11}{13}$.

Жауабы: $x = \frac{11}{13}$

II. $a^x = b, a > 0, a \neq 1, b > 0$ теңдеуін шешуді қарастырайық.

$a^x = b, \Leftrightarrow a^x = a^{\log_a b} \Leftrightarrow x = \log_a b \Leftrightarrow x = \log_a b$

Көрсеткіштік теңдеуді шешуде ортақ көбейткішті жақша сыртына шығаруды пайдаланады.

Мысалы,

$A_0 a^{mx+k_0} + A_1 a^{mx+k_1} + A_2 a^{mx+k_2} + \dots + A_n a^{mx+k_n} = b$ теңдеуіде, егер $a > 1$ болса, жақша сыртына дәреже кіші көрсеткішімен, егер $0 < a < 1$ болса, дәреже үлкен көрсеткішімен шығарылды [2].

Мысал-3. $5^{2x+1} - 3 \cdot 5^{2x-1} = 550$ теңдеуін шешіндер.

Шешуі: $5^{2x-1}(5^2 - 3) = 550 \Leftrightarrow 5^{2x-1} = 5^2 \Leftrightarrow 2x-1 = 2 \Leftrightarrow x = \frac{3}{2}$

Жауабы: $x = \frac{3}{2}$

Мысал-4. $\sqrt{3^x} \cdot 5^{\frac{x}{2}} = 3^{\frac{x}{2}} \cdot 5^{\frac{x}{2}}$ берілген теңдеу $15^{\frac{x}{2}} = 15^2$ теңдеуімен мәнделес, яғни

$x = 4.$

Жауабы: $x = 4$

Мысал-5. а) $10^{x^2+x-1} = 1$ теңдеуін шешіңдер.

Шешуі: Берілген теңдеу $x^2 + x - 1 = 0$ теңдеумен мәнделес. Бұл теңдеудің $x_1 = -2$ $x_2 = 1$ екі түбірі бар.

Жауабы $x_1 = -2$ $x_2 = 1$

ә) $4 \cdot 3^{2x} - 2^{2x-1} - 3^{2x+1} - 2^{2x} = 0$ теңдеуін шешіңдер.

Шешуі: Теңдеуді $3^{f(x)} = 2^{f(x)}$ түрінде келтіреміз.

$$4 \cdot 3^{2x} - 3^{2x+1} = 2^{2x-1} + 2^{2x}; 3^{2x}(4-3) = 2^{2x-1} \cdot (1+2); 3^{2x} = 3 \cdot 2^{2x-1}; \frac{3^{2x}}{3} = 2^{2x-1}, 3^{2x-1} = 2^{2x-1}$$

теңдеу $a^{f(x)} = b^{f(x)} (a \neq b)$ түріне келді, бұл теңдеу $f(x) = 0$ теңдеуімен мәнделес. Сонда $2x - 1 = 0, x = 0,5.$

Жауабы; $x = 0,5$

Мысал-6 $3^{2x-1} \cdot 5^{3x+2} = \left(\frac{9}{5}\right) \cdot 5^{2x} \cdot 3^{3x}$ теңдеуін шешіңдер.

Шешуі: Берілген теңдеудің дәреже негіздері әр түрлі. Теңдеудің екі жағын да оң шама $\left(\frac{9}{5}\right) \cdot 5^{2x} \cdot 3^{3x}$ - ке бөлеміз [1]:

$$\frac{3^{2x-1} \cdot 5^{3x+2}}{\left(\frac{9}{5}\right) \cdot 5^{2x} \cdot 3^{3x}} = 1 \Leftrightarrow 5^{x+3} \cdot 3^{-x-3} = 1 \Leftrightarrow \left(\frac{5}{3}\right)^{x+3} = \left(\frac{5}{3}\right)^0; x+3=0 \quad x=-3$$

Жауабы.

$x = -3$

Мысал-7. $4^x - 3^{x-\frac{1}{2}} = 3^{x+\frac{1}{2}} - 2^{2x-1}$ теңдеуін шешіңдер.

Шешуі: Негіздері 4 және негіздері 3 дәрежелерді топтастырамыз:

$$4^x + \left(\frac{1}{2}\right) \cdot 4^x = 3^{x+\frac{1}{2}} + 3^{x-\frac{1}{2}}$$

Ортақ көбейткішті жақша сыртына шығарамыз.

$$4^x \left(1 + \frac{1}{2}\right) = 3^{x-\frac{1}{2}}(1+3) \text{ Осы теңдеудің екі жағын да } 3^{x-\frac{1}{2}} \cdot 4 \text{ өрнегіне бөлеміз,}$$

$$\left(\frac{4}{3}\right)^{x-\frac{3}{2}} = 1 \text{ теңдеуінен теңдеудің бір түбірі болады.}$$

Жауабы

III $f(a^x) = 0$ Теңдеуін шешу (жаңа айнымалы енгізу)

$a^x = y$ -пен ауыстырып, оған мәнделес қарапайым көрсеткіштік теңдеулер

$$\begin{array}{l} | a^x = y_1 \\ \text{жиынтығын} | a^x = y_2 \text{ шешуге келтіріледі, мұндағы } y_1, y_2, \dots, y_k, f(y) = 0 \text{ түбірлері} \\ | \dots\dots\dots \\ | a^x = y_k \end{array}$$

болады. Мысалы $Aa^{2x} + Ba^x + C = 0$, A, B, C – сандар, теңдеуін шешу үшін оған мәнделес теңдеулердің жиынтығын шешеміз [3].

Мысал-8

$$5^{2x} - 2 \cdot 5^x - 15 = 0 \text{ теңдеуін шешіңдер.}$$

Шешуі: $y = 5^x > 0$. Сонда $y^2 - 2y - 15 = 0$. Бұдан $y_1 = 5$ және $y_2 = -3$. Берілген

$$\text{теңдеу} \begin{cases} 5^x = 5 \\ 5^x = -3 \end{cases} \text{ мәнделес. Бірінші теңдеуінен } x=1 \text{ екінші теңдеуінің түбірі}$$

болмайды, себебі $-3 < 0$.

Жауабы: $x=1$

IV. Негіздері өзара кері сандар болатын көрсеткіштік теңдеу:

$$\alpha \cdot a^{f(x)} + \beta \cdot b^{f(x)} + c = 0 \tag{1}$$

α, β, c – нақты сандар, негіздері a, b - оң өзара кері сандар ($a \cdot b = 1$), (1) теңдеуін мына түрде шешеді:

$a^{f(x)} = y$ -пен белгілейміз және $a \cdot b = 1$ теңдігін пайдаланып, (1) теңдеуден оған мәнделес $a \cdot y^2 + cy + \beta = 0$ (1') теңдеуіне көшеміз

Сонда (1) теңдеуі екі көрсеткіштік теңдеулер жиынтығымен мәнделес болады:

$$\begin{cases} a^{f(x)} = y_1 \\ a^{f(x)} = y_2 \end{cases}$$

y_1, y_2 - (1') -теңдеудің түбірлері. Егер (1') теңдеудің шешімі болмаса, онда (1) теңдеудің де шешімі болмайды

Мысал-9. $(2 + \sqrt{3})^{x^2-2x-1} + (2 - \sqrt{3})^{x^2-2x-1} = \frac{101}{10(2 - \sqrt{3})}$, (2) теңдеуін шешіңдер

Шешуі: $2 - \sqrt{3} = \frac{1}{2 + \sqrt{3}}$ тең, олай болса, теңдеудің екі жағын да $(2 - \sqrt{3})$ –ке көбейткіміз, (11) теңдеу түріне келтіреміз.

$$(2 + \sqrt{3})^{x^2-2x} + \frac{1}{10(2 + \sqrt{3})^{x^2-2x}} = \frac{101}{10}$$

$(2 + \sqrt{3})^{x^2-2x} = y$ -пен белгілейміз, сонда (3) теңдеу $y + \frac{1}{y} = \frac{101}{10}$ теңдеуге келді, түбірлері $y_1 = 10, y_2 = \frac{1}{10}$ тең. (2) Теңдеу көрсеткіштік теңдеулер жиынтығымен мәнделес:

$$\begin{cases} (2 + \sqrt{3})^{x^2-2x} = 10 \\ (2 + 3)^{x^2-2x} = \frac{1}{10} \end{cases}$$

Осы теңдеулер жиынтығының бірінші теңдеуі $x^2 - 2x = \log_{2+\sqrt{3}} 10$ теңдеумен мәнделес, $x_1 = 1 + \sqrt{1 + \log_{2+\sqrt{3}} 10}$ $x_2 = 1 - \sqrt{1 + \log_{2+\sqrt{3}} 10}$. (14) - тің екінші теңдеуі $x^2 - 2x + \log_{2+\sqrt{3}} 10 = 0$ теңдеумен мәнделес, нақты түбірі болмайды, дискриминанты $(1 - \log_{2+\sqrt{3}}) < 0$. Сонымен (12) теңдеудің шешімі $x_{1,2} = 1 \pm \sqrt{1 + \log_{2+\sqrt{3}} 10}$ болады.

Жауабы: $x_{1,2} = 1 \pm \sqrt{1 + \log_{2+\sqrt{3}} 10}$

Мысал-10. $5 \cdot 2^{3x-3} - 3 \cdot 2^{5-3x} + 7 = 0$ теңдеуін шешіңдер.

Шешуі: Дәреженің қасиеттерін пайдаланып, теңдеуді келесі түрде жазамыз:

$$\frac{5}{8} 2^{3x} - \frac{96}{2^{3x}} + 7 = 0$$

$y = 2^{3x} > 0$ белгілейміз, сонда $\frac{5}{8} 2^{3x} - \frac{96}{2} + 7 = 0$ түріне келеді, яғни

$$5y^2 + 56y - 768 = 0. \text{ Осыдан } y_1 = -\frac{96}{5}, y_2 = 8 \begin{cases} y \neq -\frac{96}{5} \\ y = 8 \end{cases}, 2^{3x} = 8 \Leftrightarrow 2^{3x} = 2^3 \Leftrightarrow x = 1.$$

Жауабы: $x = 1$

Мысал-11 $(\sqrt{5+2\sqrt{6}})^x + (\sqrt{5-2\sqrt{6}})^x = 10$ теңдеуін шешіңдер.

Шешуі: $(5 + 2\sqrt{6})(5 - 2\sqrt{6}) = 1$, демек, $5 + 2\sqrt{6}$ мен $5 - 2\sqrt{6}$ өрнектері өзара кері өрнектер. Олай болса $5 - 2\sqrt{6} = \frac{1}{5 + 2\sqrt{6}}$ тең. Берілген теңдеу $(\sqrt{5 + 2\sqrt{2}})^x + \frac{1}{(\sqrt{5 + 2\sqrt{6}})^x} = 10$ теңдеумен мәндес $(\sqrt{5 + 2\sqrt{2}})^x = y > 0$ белгілейміз.

Сонда $y + \frac{1}{y} = 10, y > 0 \Rightarrow y^2 - 10y + 1 = 0, D = 24 > 0. y = 5 \pm 2\sqrt{6}$.

$$\begin{cases} (\sqrt{5 + 2\sqrt{6}})^x = 5 + 2\sqrt{6}, \\ (\sqrt{5 + 2\sqrt{6}})^x = 5 - 2\sqrt{6} \end{cases} \text{ немесе } \begin{cases} () \\ (2 + 3)^{x^2 - 2x} = \frac{1}{10} \end{cases}$$

Жауабы: $x = \pm 2$

Кейбір көрсеткіштік теңдеулерді шешу Біртекті алгебралық теңдеулерді шешуге келтіріледі. Ілгеріде біз қарастырған болатынбыз.

V Біртекті көрсеткіштік теңдеу деп

$Aa^{2x} + Ba^xb^x + cb^{2x} = 0$, мұндағы - A, B, C - қайсыбір сандар, $A \neq 0, a > 0, a \neq 1, b > 0, b \neq 1$ түріндегі теңдеуді айтады. Мұндай теңдеуді шешу, теңдеудің екі жағын $b^{2x} > 0$ бөліп, квадраттық теңдеуге келтіріледі [3]:

$$A\left(\frac{a}{b}\right)^{2x} + B\left(\frac{a}{b}\right)^x + C = 0$$

Мысал-12 а) $3^{2x^2 - 6x + 3} + 6^{x^2 - 3x + 1} = 2^{2x^2 - 6x + 3}$ теңдеуін шешіңдер.

Шешуі: (15) теңдеу $27 \cdot 3^{2(x^2 - 3x)} + 6 \cdot 3^{x^2 - 3x} \cdot 2^{x^2 - 3x} - 8 \cdot 2^{2(x^2 - 3x)} = 0$

Теңдеумен мәндес, мұның шешуі $27f^2(x) + 6f(x) \cdot g(x) - 8g^2(x) = 0$ Біртекті теңдеуін келтіріледі, мұндағы $f(x) = 3^{x^2 - 3x}, g(x) = 2^{x^2 - 3x}$

$2^{x^2 - 3x} > 0$, онда (16) теңдеуін $2^{2(x^2 - 3x)}$ -ке бөлуге болады. Сонда, (15) теңдеуге мәндес $27\left(\frac{3}{2}\right)^{2(x^2 - 3x)} + 6\left(\frac{3}{2}\right)^{x^2 - 3x} - 8 = 0$ теңдеуін алдық. $\left(\frac{3}{2}\right)^{x^2 - 3x} = y, y > 0$ -пен

белгілейміз, $27y^2 + 6y - 8 = 0$ теңдеуінен $y_1 = -\frac{2}{3}, y_2 = \frac{4}{9}$ түбірлерін табамыз.

Сонымен (15) теңдеумен мәндес $\left(\frac{3}{2}\right)^{x^2 - 3x} = \left(\frac{3}{2}\right)^{-2}$, яғни $x^2 - 3x + 2 = 0$ теңдеуінен

$x_1 = 1, x_2 = 2$ түбірлерін таптық, бұл сандар (15) – теңдеудің түбірлері болады.

Жауабы: $x_1 = 1, x_2 = 2$.

ә) $64 \cdot 9^x - 84 \cdot 12^x + 27 \cdot 16^x = 0$

Шешуі: Теңдеуді $64 \cdot 9^x - 84 \cdot 12^x + 27 \cdot 16^x = 0$ түрінде жазамыз. $4^{2x} \neq 0$, теңдеудің екі жағын осыған бөлеміз, сонда $64 \cdot \left(\frac{3}{4}\right)^{2x} - 84 \cdot \left(\frac{3}{4}\right)^x + 27 = 0$ теңдеуін аламыз. $\left(\frac{3}{4}\right)^x = y$ –пен белгілейміз, $64y^2 - 84y + 27 = 0$ теңдеуінен $y_1 = \frac{9}{16}, y_2 = \frac{3}{4}$ тең. немесе

$$1) \left(\frac{3}{4}\right)^x = \frac{9}{16} \text{ немесе } \left(\frac{3}{4}\right)^x = \left(\frac{3}{4}\right)^2, x_1 = 2.$$

$$2) \left(\frac{3}{4}\right)^x = \frac{3}{4}, x_2 = 1.$$

Жауабы: $x_1 = 2, x_2 = 1$

Мысал-13. $6\sqrt[3]{9} - 13\sqrt[3]{6} + 6\sqrt[3]{4} = 0$ теңдеуін шешіңдер.

Шешуі: Теңдеудің анықталу облысы 1-ден артық барлық натурал сандардан тұрады.

(17) теңдеу біртекті теңдеу: екі жағын да $\sqrt[3]{4}$ -ке бөліп, $\sqrt[3]{\frac{3}{2}}$ у-пен белгілейміз, сонда $6y^2 - 13y + 6 = 0$ теңдеуі шықты, түбірлері тең.

$$(17) \text{ теңдеуі } \begin{cases} \sqrt[3]{\frac{3}{2}} = \frac{3}{2} \\ \sqrt[3]{\frac{3}{2}} = \left(\frac{3}{2}\right)^{-1} \end{cases} \text{ теңдеулер жиынтығымен мәндес, бұл}$$

теңдеулердің шешімі жоқ, олай болса (17) теңдеудің де шешімі бомайды, анықталу облысы 1-ден артық сандар.

Ескерту. Кейбір оқу құралдарында $y = \sqrt[3]{2}$ функциясының анықталу облысын барлық оң сандар жиыны (кейде $x \neq 0$ басқа барлық x -тер) деп есептейді.

Бірақ түбірдің дәл анықтамасын сүйенсек, $y = \sqrt[3]{2}$ функциясы $x \geq 2$ натурал мәндерінде анықталады.

Сондықтан, $y = 2^{\frac{1}{x}}$ және $y = \sqrt[3]{2}$ функцияларын тепе- тең деп есептеуге болмайды, анықталу облыстары әр түрлі.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1 Локоть, В.В. Показательные и логарифмические уравнения, неравенство, системы. М.: АРЛТИ, 2007. 96 с.

2 Аскарова М. Методы решения задач по математике. Алгебра. Алматы, 1987. – 334 с.

3 Есмұқан, М.Е. Көрсеткіштік және логарифмдік функциялар. Көкшетау 2002. 27 б.

4 Азаров, А. И. Математика для старшеклассников: методы решения алгебраических уравнений, неравенств и систем: пособие для учащихся общеобразовательных учреждений, дающих общее среднее образование. Мн.: Аверсев, 2004. 448 с.

5 Литвененко, В.Н., Моркович, А.Г. Практикум по решению математических задач: Алгебра. Тригонометрия. М.: АБФ, 1995. 352 с.

6 Бияров, Т.Н., Молдабеков, М.Т. Элементар математика есептерінің жинағы. Алматы: 1992. 348 б.

Теңдеулерді графикалық әдіспен шешуге арналған әдіс-тәсілдер

Кеңес Балнұр

С.Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университет

Аннотация

Автор мақалада математиканы оқыту үдерісінде ақпараттық технологиясын ұолдана отырып оқушыларды шығармашылық жұмысқа баулып, олардың пәнге деген оқу белсенділіктерін арттыруға, математикаға деген қызығушылығын жақсартып оны оқушылардың есеп шығару және ойлау қабілеттерін дамытуға пайдаланудың жолдарын көрсеткен.

Математикалық білімнің негізгі мақсаты – математикалық дағдыны дамыту және есеп шығаруға қызықтыру болуы керек. Бұл мақсаттың іске асырылуы математика сабағындағы әртүрлі қызықты тапсырмалардың шешімін белсендендіруі талап етеді. Математиканы оқытудағы педагогика заңдылықтарын басшылыққа ала отырып математика ғылымның іргелі теориясына негізден ақпараттық технологияны сабақтарда қолданудың тиімділігін арттыру және пәнді оқытуда оның ішкі мүмкіндіктерін ұтымды пайдаланудың көрсеткіші болып табылатынын атап өткен

Теңдеулерді шешудің функционалды-графикалық әдісін қалыптастырудың екі кезеңін бөліп аламыз [1]:

1. Функцияның жеке қасиеттерін қолдана отырып, теңдеулерді шешу кезеңі;

2. Күрделілігі жоғары теңдеулерді шешу әдісін таңдау кезеңі.

Бірінші кезеңде оқушылар функционалды-графикалық теңдеулерін шешуде функциялардың қасиеттерін қолдана отырып танысады. Бұл кезеңде оқыту келесі схема бойынша жүргізілуі керек:

- Теңдеулерді шешуде функциялардың жеке қасиеттерін қолданудың теориялық негізін ашу;

- Теңдеулерді шешуде функцияның жеке қасиетін қолданудың жеке әдісін таңдау;

- Теңдеулерді шешуде функцияның жеке қасиетін қолдану үшін есептер жиынтығын талдаңыз;

- Өздік жұмыс үшін жаттығуларды таңдау.

Компьютерлік қолдауға келетін болсақ, графикалық әдістің теориялық негізін мүмкіндігінше нақты және нақты сипаттайтын компьютерлік презентациялар қолданылады. Графиктерді немесе графиктердің эскиздерін бейнелеу үшін біз ақпараттық технологиялардың көмегіне жүгінеміз. Жалпы, GeoGebra компьютерлік бағдарламасын келесіде қолдануға болады.

GeoGebra бағдарламасын сабақтарда қолдану:

- сабақтың әртүрлі кезеңдерінде уақытты тиімді пайдалана отырып, оқу процесін оңтайландыруға; оқытуда сараланған тәсілді жүзеге асыруға;

- дербес компьютерлерді қолдана отырып, жеке жұмыс;

- ойын элементін енгізу арқылы сабақта эмоционалды шиеленісті азайту; оқушылардың көкжиегін кеңейту;

- оқушылардың танымдық белсенділігін дамытуға ықпал етеді.

Әрбір математика мұғалімі "GeoGebra" қосымшасын өз арсеналына қосуға тырысуы керек деп санаймыз, өйткені бұл бағдарлама математика сабақтарын түрлендіріп қана қоймай, сонымен қатар оқыту сапасының деңгейін арттыруға мүмкіндік беретін тамаша құрал болып табылады [2].

Осылайша, алгебра сабақтарында компьютерлік бағдарламаларды қолдану студенттердің мультимедиялық құралдармен, шығармашылық тапсырмалармен, мұғалімсіз (өзі үшін) математиканың белгілі бір бөлімінде өз білімдерін тексеруге, материалды тез және терең игеруге көмектеседі, соңғы онжылдықта бақылау материалдарының ерекше мәртебесін алған тесттермен жұмыс жасау дағдыларын дамытады. Мұғалім үшін компьютер оқу ақпаратының көзін (кітапты ішінара алмастырады), көрнекі электрондық оқу құралын, жеке ақпараттық кеңістікті, сабақта уақытты тиімді пайдалану үшін қолайлы бақылау құралын ұсынады [2]. Мысалдар қарастырайық.

Мысал 1 $\sqrt[3]{x-3} + 6 = \sqrt{15-2x-x^2} + 2x$ теңдеуді шешіңіз

Оқушылар үшін кесте құру қиын болмайды. Сондықтан теңдеулер мен теңсіздіктерді көрнекі түрде шешу үшін біз қазіргі оқыту үрдісінде көп қолданылатын GeoGebra-ның көмегіне жүгінейік.

Шешуі: Алдымен функциялар үшін анықталу облыстарын тауып алайық.

$$\begin{cases} x-3 \geq 0 \\ 15-2x-x^2 \geq 0 \end{cases} \Rightarrow \begin{cases} x \geq 3 \\ -(x-3)(x+5) \leq 0 \end{cases} \Rightarrow \begin{cases} x \geq 3 \\ -5 \leq x \leq 3 \end{cases}$$

Анықталу облысы бір ғана 3 саны. Ары қарай осы санды теңдеуге қойып көрейік:

$$\sqrt[3]{3-3} + 6 = \sqrt{15-6-9} + 6$$

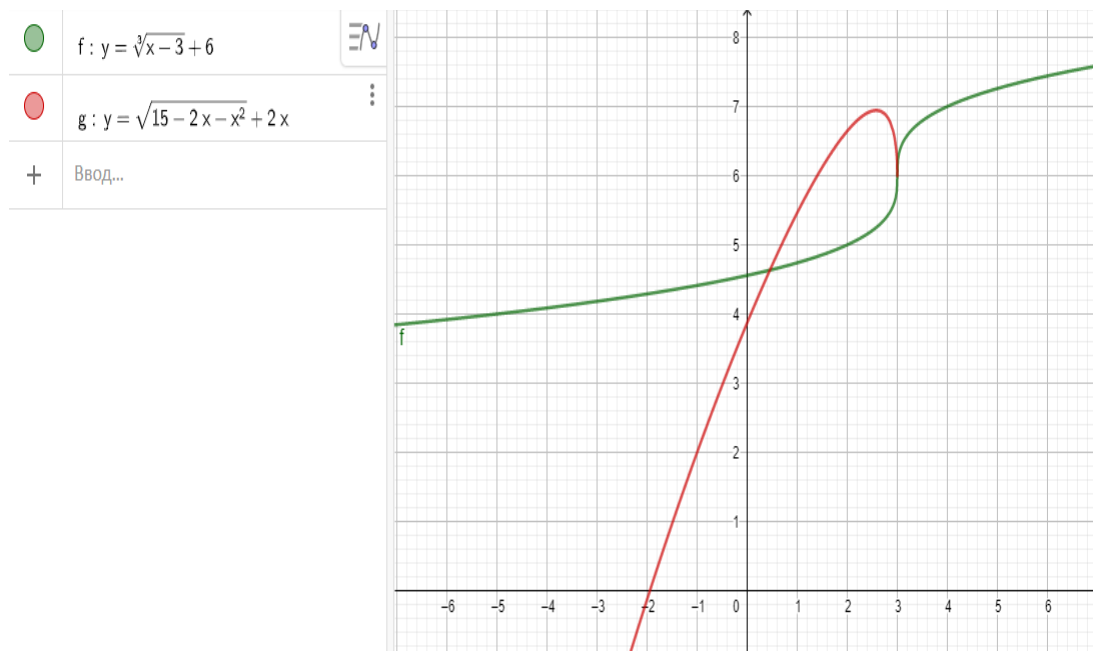

$$6 = 6 \Rightarrow x = 3$$

GeoGebra-ның көмегіне жүгініп функциялардың графигін салайық. Ол үшін екі функцияны жазайық.

$$f : y = \sqrt[3]{x-3} + 6 \text{ және } g : y = \sqrt{15-2x-x^2} + 2x$$

Күрделі теңдеулер мен теңсіздіктерге параметрі бар теңдеулер мен теңсіздіктерде кіреді. Мұндай тапсырмалардағы компьютерлік көмек сонымен қатар функционалды-графикалық теңдеулерін шешудің теориялық негіздеріне сүйенейік. GeoGebra-ның көмегіне жүгініп функциялардың графигін салайық [3]:

Сурет 1 - GeoGebra-ның салынған функция графигері

Жауабы: $x = 3$

Мысал 2 $2^x + \frac{\pi}{2} = \arctg x$ теңдеуді шешіңіз

Шешуі: Теңдеуді $2^x + \frac{\pi}{2} = \arctg x$ екі функция түрінде жазып алайық, сол және оң жақ бөліктерінің графигін қарастырамыз. Ол функциялар:

$$f : y = 2^x + \frac{\pi}{2} \text{ және } g : y = \arctg x.$$

$f : y = 2^x + \frac{\pi}{2}$ функциясының анықталу облысы $\left(\frac{\pi}{2}; +\infty\right)$, ал

$g : y = \operatorname{arctg}x$ екінші функцияның анықталу облысы $\left(-\frac{\pi}{2}; \frac{\pi}{2}\right)$.

Білім алушылар функциялардың жекелеген қасиеттерін теңдеулер мен теңсіздіктерді шешуге қолдануды, оқу іс-әрекеті процесінде қарастырылатын теңдеулер мен теңсіздіктердің түрлерін талдауды зерттегеннен кейін, оқушылар, әдетте, функционалды-графикалық теңдеулері мен теңсіздіктерін басқа әдістермен шешу әдістерін және осындай мәселелерді шешу тәсілдерін тұжырымдайды.

Оқушыларды теңдеулерді графикалық әдіспен шешуге үйрету процесін тақырып бойынша талдауға болады. Олар оқушылардың оқу кезінде алған білімдерін жалпы алгебралық әдістермен салыстырып көрейік.

Сурет 2 - GeoGebra-ның салынған функция графиктері

Салынған функция графиктеріне қарап теңдеудің шешімі жоқ.

Мұндай әдістерді салыстыру білім алушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытады, осы жұмысқа қызығушылық тудырады, оқушылардың ойлау мотивациялық компонентін арттырады, оқушылардың логикалық ойлауын дамытуға ықпал етеді.

Мысал ретінде жоғары сынып оқушыларына өз бетінше жұмыс жасауға нұсқаулар қарастырайық.

Егер дәрежесі бар теңдеудің түбірі болады, онда геометриялық тұрғыдан бұл теңдеудің сол және оң жақтарында орналасқан функциялардың графиктері қиылысатынын және қиылысу нүктелерінің абсциссалары болатындығын білдіреді, керісінше, егер функциялардың графиктерінің сол және оң бөліктері

қиылысатынын болса, онда теңдеудің түбірлері бар, олар графиктерінің қиылысу нүктелерінің абсцисстері болып табылады [4].

Мысал 3. Теңдеуді шешіңіз. $4\sqrt{x+1} = |2x-1| + 3$

Шешуі: 1. Алгебралық әдіспен шешіп көрейік.

1. x айнымалы үшін анықталу облысын табайық: $x+1 \geq 0 \Rightarrow x \geq -1$

2. Модуль белгісінің астындағы өрнек нөлге теңестірейік:

$$2x-1=0 \Rightarrow x=\frac{1}{2}$$

Функцияның анықталу облысын ескеріп отырып, сандық осьті екі аралыққа бөлеміз: $-1 \leq x < \frac{1}{2}$ және $x \geq \frac{1}{2}$. Осы аралықтардың әрқайсысында теңдеуді шешеміз.

3. $-1 \leq x < \frac{1}{2}$ болғанда

$$4\sqrt{x+1} = -2x+4 \Rightarrow 2\sqrt{x+1} = -x+2$$

Алынған теңдеудің екі жағын квадрат дәрежеге шығарсақ:

$$2x+4 = x^2 - 4x+4$$

$$x^2 - 8x = 0 \Rightarrow x(x-8) = 0 \Rightarrow x_1 = 0, x_2 = 8$$

Екінші түбір бөтен, өйткені ол анықталу облысына кірмейді, ал $x_1 = 0$ бастапқы теңдеудің түбірі.

4. $x \geq \frac{1}{2}$ болғанда, теңдеу келесі форманы алады:

$$4\sqrt{x+1} = 2x-1+3 \Rightarrow 4\sqrt{x+1} = 2x+2$$

Екі жағын квадрат дәрежеге шығарсақ:

$$x^2 - 2x - 3 = 0 \Rightarrow (x+1)(x-3) = 0 \Rightarrow x_1 = 3, x_2 = -1$$

Екінші түбір бөтен, өйткені ол анықталу облысына кірмейді. Ал $x_1 = 3$ теңдеудің түбірі [5]. Сонымен $x_1 = 0, x_2 = 3$.

Көріп отырғанымыздай, теңдеуді шешудегі алгебралық әдісте оқушылардан үлкен уақыт қажет етеді, өйткені бөтен түбірлер пайда болады. Шыққан түбірлерді аралықтарға жататынын үнемі салыстырып отыру қажет.

Алгебралық әдіспен шешудің графикалық әдістен айырмашылығы қандай, олардың нақты түбірлерінің санында және оқушылар үшін осы артық түбірлерден болатын қателіктерден аулақ болуға мүмкіндік береді. Бұл

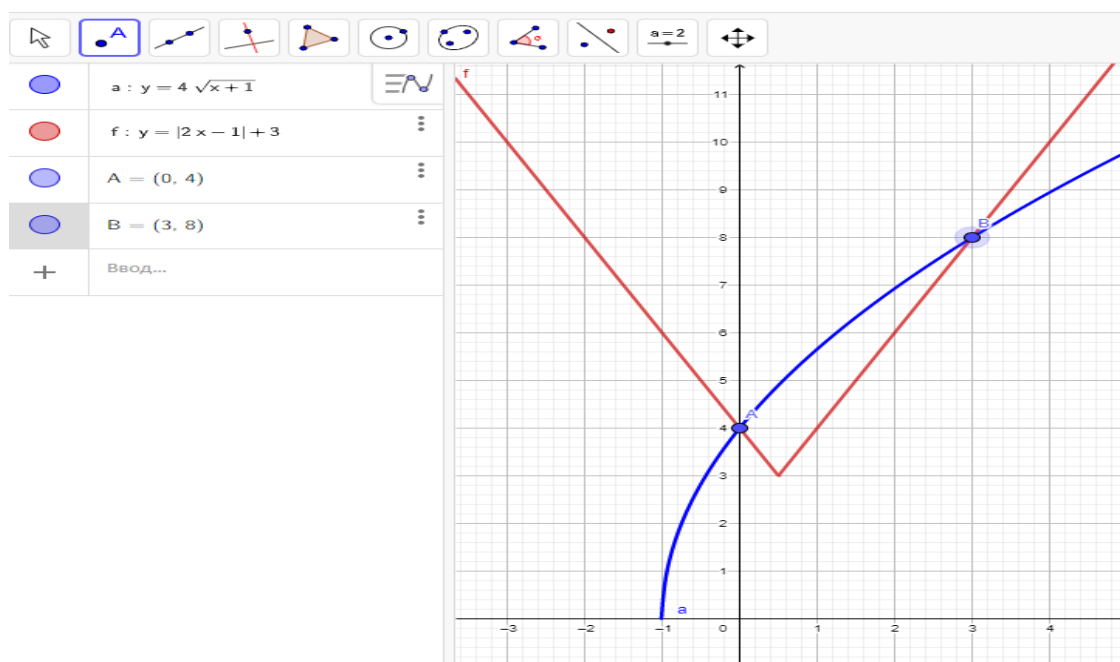

жағдайда оны аналитикалық түрде алынған жауапты тексеру үшін қолдануға болады.

Графикалық әдіс:

1. Бір координаттар жүйесінде функциялардың графигін саламыз (сурет - 3). Ол үшін теңдеуді келесідей екі функция түріне келтіріміз.

$$y_1 = 4\sqrt{x+1} \text{ және } y_2 = |2x-1| + 3$$

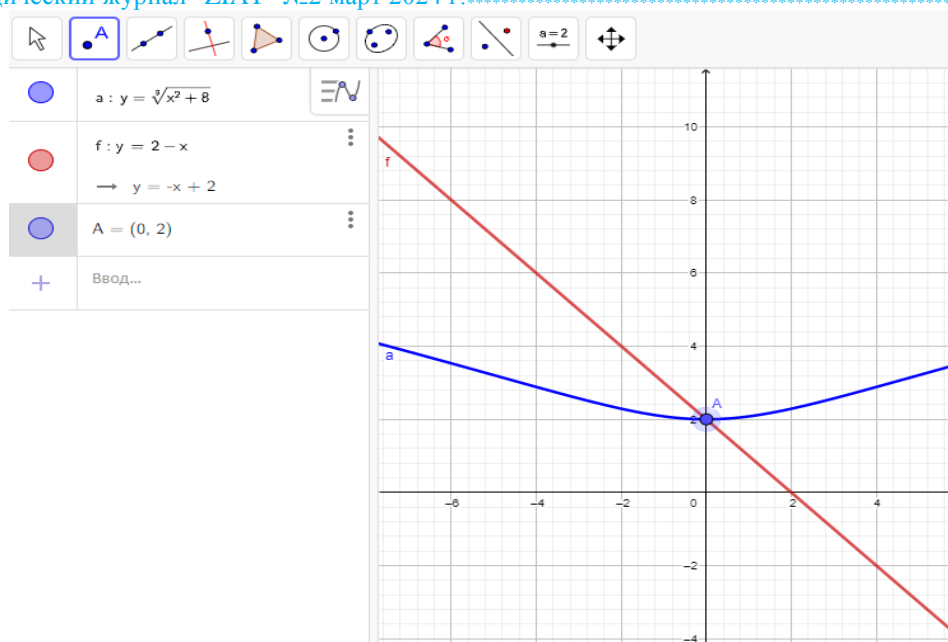
Сурет 3 – Функциялардың графиктері

2. Суреттен функциялардың графиктерінің қиылысу нүктелерінің абсцисстерін табамыз: $x_1 = 0$, $x_2 = 3$ екені көрініп тұр.

Графикалық әдіспен теңдеудің түбірлерін кейде аналитикалық түрде табуға болады, олар орналасқан аралықтарды суреттен анықтайды. Бұл тамырлар Бөлшек сандар болған жағдайда дәлірек нәтиже алуға мүмкіндік береді.

Бір координаттар жүйесінде функциялардың графигін саламыз (сурет -5). Ол үшін теңдеуді келесідей екі функция түріне келтіріміз.

$$y_1 = \sqrt[3]{x^2} + 8 \text{ және } y_2 = 2 - x$$

Сурет 5 – Функциялардың графиктері

2. Суреттен $y_2 = 2 - x$ функцияның графигі $x > 0$ болғанда $y_1 = \sqrt[3]{x^2 + 8}$ функция графигінің жоғары жағынан өтеді. Осыдан $x > 0$.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1 Захарова, И.Г. Информационные технологии в образовании [Текст]: учебное пособие для студ. выс.пед. учеб. заведений / И.Г. Захарова. - М.:Академия, 2011. - 22 с.

2 Нурбаева Д.М., Туяков Е.А. Возможности использования компьютерной программы GeoGebra в обучении курсу алгебры в школе и педвузе / Материалы международной научно-практической конференции 123 «Цифровое образование – передовые знания и компетентность» в рамках духовного возрождения. – Аркалык, 2018. – С. 55-60.

3 Официальный сайт программы GeoGebra // <https://www.geogebra.org/>

4 Азаров, А. И. Математика для старшеклассников: методы решения алгебраических уравнений, неравенств и систем: пособие для учащихся общеобразовательных учреждений, дающих общее среднее образование. Мн.: Аверсев, 2004. 448 с.

5 Шестаков С.А., Захаров П.И. Уравнения и системы уравнений. – Москва: МЦНМО, 2010. – 120 с.

Биология пәнін оқытуда цифрлық (3D) технологияларды пайдалану

Қаупбаева Мерейім Дарханқызы

Сарсембайқызы Нұрайна

Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті

Андатпа: Бұл мақалада білім беру саласында 3D модельмен тиімді оқытудың оң нәтижелері көрсетіліп, білім алушылардың пәнге деген қызығушылығы артып, білім сапасы жоғарылағандығын көруге болады және сонымен қатар білім беру үдерісінде аталған жаңа әдісті енгізудің біздің еліміздің жалпы беретін орта мектептерінде жақсы нәтижеге қол жеткізуге мол пайдасы болатынын ескерген жөн.

Аннотация: В данной статье отражены положительные результаты эффективного обучения с 3D моделью в сфере образования, видно, что интерес обучающихся к предмету растет, качество знаний повышается, а также стоит отметить, что внедрение нового метода, упомянутого в образовательном процессе, принесет огромную пользу для достижения лучших результатов в общеобразовательных школах нашей страны.

Annotation: This article reflects the positive results of effective learning with a 3D model in the field of education, it is clear that the interest of students in the subject is growing, the quality of knowledge is increasing, and it is also worth noting that the introduction of a new method mentioned in the educational process will be of great benefit to achieve the best results in secondary schools in our country.

Кілт сөздер: 3D, инновациялық технологиялар, биология, ас қорыту және тыныс алу жүйелері, т.б.

Заман талабына сай өскелең ұрпаққа білім беру негізінде білікті мамандарды дайындау өте өзекті мәселе болып отыр. Осы мәселе тұрасында болашақ педагогтардың әртүрлі жаңа инновациялық технологияларды меңгеруі, білуі және қолданысқа енгізе алуы маңызды рөл ойнайды.

Мұндай технологиялардың қатарында біз 3D модельде білім беруді алға тартамыз. Оған себеп ретінде білім алушылардың пәнге деген қызығушылығының артып, биология әлемі туралы және оның ішінде әртүрлі тарауларды меңгеру кезіндегі біліктілігін арттыру мақсатында түрлі эксперименттік жұмыстар жүргізіп, лабораториялық сабақтардың орын алуы өте өзекті және мол пайдасын беретін үдеріс болып табылады. Осы орайда бұл процессте білім беруші мұғалімнің атқаратын қызметі мен жауапкершілігі өте жоғары. Білім сапасын арттыру мақсатында аталған модельді қолдану біздің еліміздегі жалпы білім беретін орта мектептерде көрнекілікті еске сақтаудың артуына, сонымен бірге адам денесінің құрылысын, оның қалай орналасып, қандай қызметтер атқаратынын біліп – түсінуде әрине өте үлкен рөл атқарады.

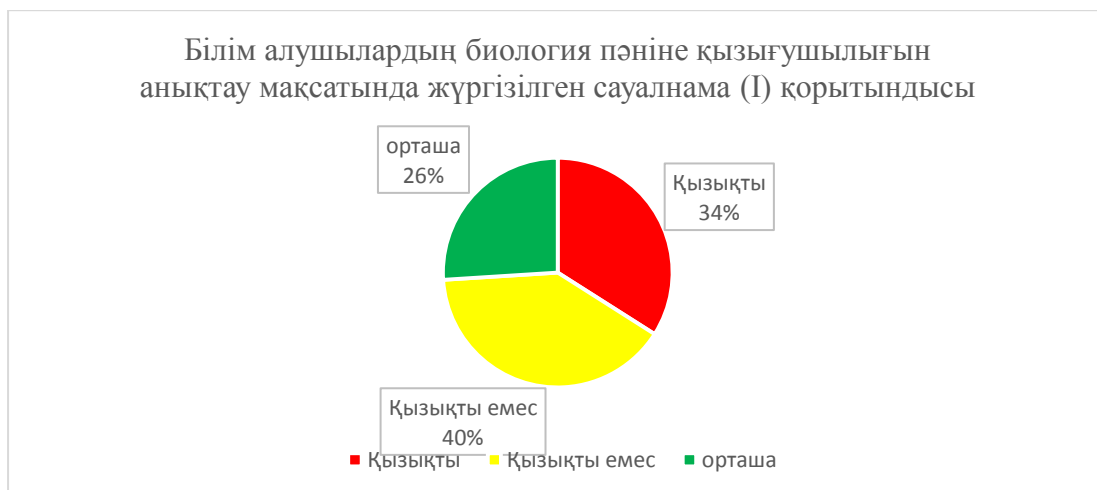
Осы аталған мәселелер негізінде біз Ақтөбе қаласының жалпы білім беретін орта мектебі №51 мектеп-гимназиясында зерттеу жұмысын жүргізген болатынбыз. Біздің басты мақсатымыз – білім алушылардың білім сапасын бағалап, жалпы қызығушылықтарын анықтау және оны арттыру жолдарын қарастыру, білім беру процессінде әртүрлі әдістерді, оның ішінде жоғарыда аталған 3D модельді қолдану арқылы оқушылардың қабылдау көкжиегін кеңейту болып табылды.

Эксперимент үшін 8 және 9 сыныптардың «а» және «ә» сыныптары таңдалып алынды. Әр сыныпта 25 оқушы білім алады. Аталған зерттеуді жүргізу үшін алғашқы бақылау және эксперименттік сыныптар бөлініп алынып, «а» сыныптары бақылау сыныптары және «ә» сыныптары эксперименттік сыныптар деп аталды. Барлық жұмыс биология пәнінің өткізілуі міндетті тараулары негізінде жүргізілді. Оның ішінде «Қоректену», «Заттардың тасымалдануы», «Тыныс алу» тараулары ескеріліп, барлық тақырыптары қамтылды. Аталған тарау бойынша «а» сыныптарында бақылау мақсатымен дәстүрлі форматта сабақтар жүргізіліп, оқушылардың деңгейі ескеріліп, әртүрлі қосымша тапсырмалар беріліп отырды. Ал «ә» сыныбында сабақ тараудың басынан бастап жаңа бағыт – 3D форматында жүргізілді.

Білім алушылардың білім деңгейі тарауы басында және тарау аяқталғаннан кейін алынған сауалнамалар арқылы, білім деңгейін анықтауға арналған тесттік сұрақтар арқылы және бөлім бойынша/тарау бойынша жиынтық бағалау бойынша есептелді.

Зерттеу нәтижесіне орай білім алушылардың жаңа инновациялық ашылуларға даяр екендігі, олардың тез қабылдай алатындығы және сонымен қатар білуге, түрлі қызығушылықты оятуға бағытталған әдіс-тәсілдердің оң нәтиже бергендігін байқауға болады. Зерттеу нәтижесі төменде келтірілген диаграммалар арқылы түсіндіріледі.

Білім алушылардың биология пәніне қызығушылығын анықтау мақсатында сауалнама жүргізілді. Сауалнамаға 100 оқушы төрт сыныптан, 8 «а» (24 оқушы), 8 «ә» (26 оқушы), 9 «а» (25 оқушы), 9 «ә» (25 оқушы) қатысты. Сауалнама нәтижесі төмендегі диаграммада көрсетілген.

Жоғарыда көріп отырғанымыздай сауалнама қатысушыларының 34% - ына биология пәні және оның өткізілу форматы ұнайтындығы, қызықты екендігі анықталды; ал білім алушылардың 40% - ына биология пәнінің мүлдем қызық емес екендігі көрсетілсе, 26% оқушы жауаптар ішінен «орташа» деген нұсқасын таңдап, биология пәніне өз қызығушылығын деңгейін көрсетті.

Тарау аяқталған соң аталған сауалнама қайта жүргізілді. Нәтижесінде салыстырмалы өзгерістер анықталды. Атап айтсақ, қатысқан 100 оқушының ішінде биология сабағын «қызықты» деп танитындар көлемі – 52% -ға дейін артты, ал білім алушылардың «мүлдем қызық емес» санатын таңдағандар пайызы – 29% - ға дейін түсіп, «орташа» деңгейін таңдағандар – 19% - ды құрады.

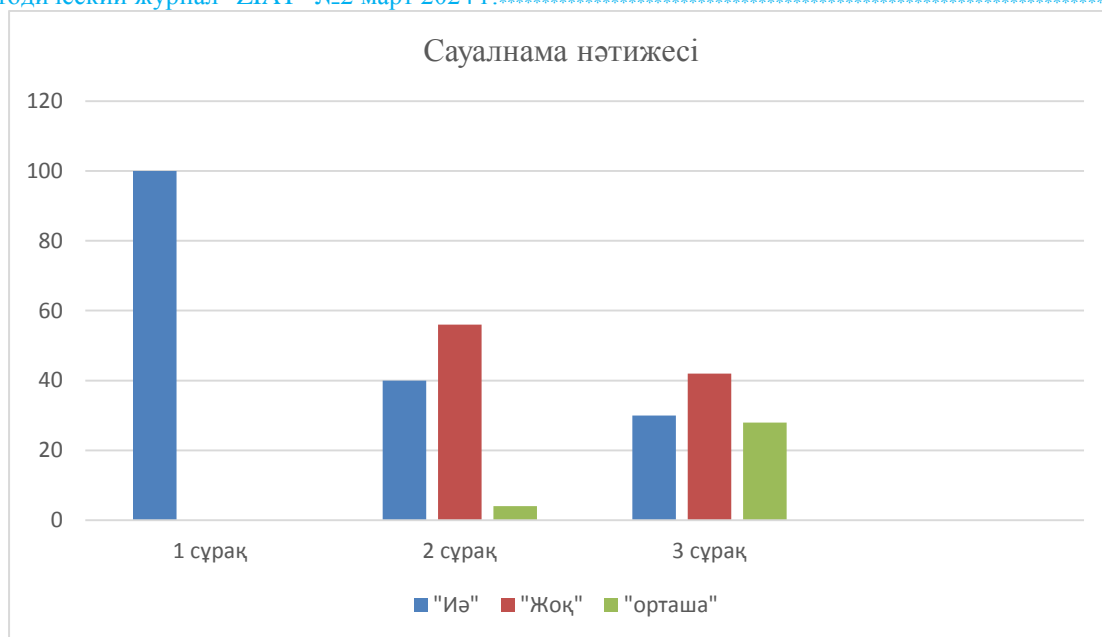
Сонымен қатар біз білім алушыларға қосымша тағы сұрақтар, оның ішінде «3D моделі туралы бұрын білетін бе едіңіз? Оқытушылар аталмыш әдіс бойынша сабақ өткізді ме? Және бұл әдіске өз жеке қызығушылығыңыз бар ма?» сынды сұрақтар қойылды. Берілген жауаптар нәтижесінде:

бірінші сұрақ бойынша 100 (100%) білім алушы «Иә» деп жауап беріп, біз оқушылардың барлығы дерлік аталған әдісті білетіндігін, таныс екендігін анықтадық;

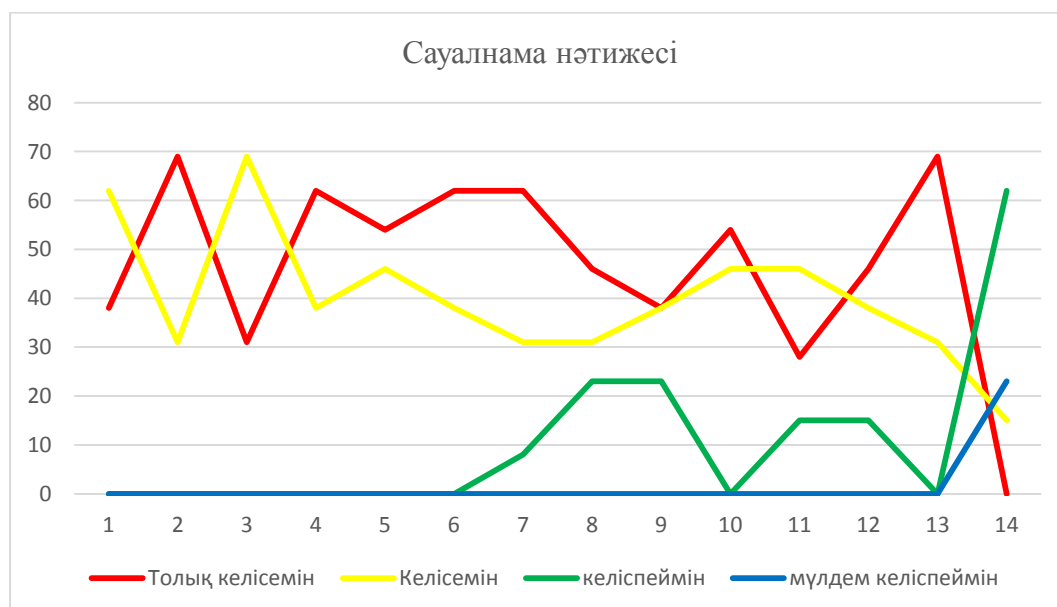
екінші сұраққа 20 (40%) білім алушы «өткізеді» деп, 28 (56%) білім алушы «сирек өткізеді» деп, 2 (4%) білім алушы «өткізілмейді» деп жауап берді;

үшінші сұраққа 15 (30%) адам «иә» деп, 21 (42%) білім алушы «жоқ» деп, 14 (28%) оқушы «орташа» деп жауап берді.

Бұл сауалнама нәтижесінде біз білім алушылардың барлығы дерлік аталған әдісті білсе де, сабақ барысында 3D моделі арқылы сабақ беруді сирек қолданатындығын, бұл әдіспен сабақ өту сол себепті де аса қызық емес екендігін, бірақ тақырыпты толық меңгеріп, түсініп кету үшін бұл әдістің пайдасы мол екенін көрсетті.

Тарау соңында 3D модельімен оқытылған эксперименттік сыныптан қайталап сауалнама алынды, бұл сауалнама нәтижесінде білім алушылардың аталған әдіс бойынша ойлары өзгеріп, тәжірибе жүргізіп, лабораториялық жұмыстар жасауды 3D модельімен байланыстыра жүргізгенде сабақтың қызықтырақ өтіп, топтық жұмыс кезінде өздерінің білім деңгейін анықтап, бірігіп жұмыс жасауды үйреніп, өз сөздерінің өтімді екендігін ұғынып, тақырыптың белгілі бір бөлігіне толық жауапкершілікті сезінгендіктен, түсінуге бар күштерін салғанын атап көрсетті. Аталған сауалнаманың нәтижесі төмендегі суретте келтірілген.

Бұл сауалнама нәтижесінде білім алушылар толық тақырыпты белгілі бір фрагменттерге бөліп оқудың оңай, жеңіл және оқылған материалды жылдам есте сақтауға мүмкіндік беретінін атап көрсетті. «Қоректену», «Тыныс алу»

тараулары бойынша мән бере бермейтін тұстарды байқағандарын, тақырыптың ішіндегі мәліметті меңгеру кезінде артық қиындық туындамағандығын, сонымен қатар бір – бірімен тығыз байланысты тақырыптарды оқу кезінде жедел түрде түсінуге мүмкіндік беретіндігін көрсетті. Сонымен қатар тәжірибені өз бетімен жүргізіп, лабораториялық жұмыстарды жасау тақырыпты түсінуге және тарау бойынша тек білімдік тұрғыдан емес, қызығушылықтарын оятып, жаңа идея беру мақсатында да пайдасы тигенін айты. Қорытындылай келе, бұл әдістің пайдалы жақтары мол екендігін, сабақ барысында жиі қолданып отырған тиімді болып, балалардың қызығушылығын арттырып, артық жүктемені азайтатындығын көрсетті.

Білім алушылардың биология пәніне деген қызығушылығының артуы сәйкесінше олардың үлгерімінің де жоғарылауына әсері зор болды. Төмендегі суретте білім деңгейін анықтауға байланысты жүргізілген талдаудың нәтижесі көрсетілген.

8 «а» сыныбында (бақылау сыныбы) бастапқы деңгей үлгерім – 100%, сапасы – 50% болды. «Қоректену», «Заттардың тасымалдануы» тарауы бойынша дәстүрлі форматта жүргізілген сабақтардан соң білім деңгейі үлгерім – 100%, сапасы – 52,16% болып жоғарылады.

8 «ә» сыныбында (эксперименттік сынып) бастапқы үлгерім – 100%, сапасы - 52% болды. «Қоректену», «Заттардың тасымалдануы» тарауы бойынша тәжірибе жасап, лабораториялық жұмыстар жүргізіп, сабақты Jigsaw әдісімен өткізгеннен кейін білім деңгейі үлгерім - 100%, сапасы - 67% - ды көрсетті.

Және дәл осындай нәтижені 9 «а» және «ә» сыныптары да көрсетіп, білім деңгейлерінің біршама өскендігін дәлелдеді. Эксперимент нәтижесінде біздің негізге алып отырған 3D моделі арқылы оқыту мақсатымыз оң нәтиже беріп, білім алушылардың да көңілінен шықты. Қорытындылай келе, білім беру барысында жаңашыл ұрпақты тәрбиелеу мақсатымен мамандардың жаңа технологияларды қолдануының тиімділігі өте жақсы әсер беретінін ескеріп, білім беру үдерісінде сынап көру қажет екендігін ескерген жөн деп санаймыз.

Әдебиеттер тізімі

1. Кремер О. Б. Оригинальные компьютерные игры как средство педагогической коммуникации для реализации индивидуализированного обучения в коррекционной школе VIII вида // Вопросы интернет-образования. – 2004. – № 20. – С. 54–58.

2. Селезнев В.А. Компьютерные технологии и образное представление информации в учебном процессе образовательных организаций // Теория и практика общественного развития. 2012. №1. Режим доступа: <http://teoriapractica.ru/-1-2012/pedagogics/seleznev.pd>

3. Кукушкина О. И. Использование информационных технологий в различных областях специального образования: автореф. дис.... д-ра пед. наук: 13.00.03. – М., 2005.

4. Куликовская Н. Э. Компьютерные логопедические игры: историко-философский обзор // Теория и практика общественного развития. – 2011. – № 7. – С. 190–194.

5. Машбиц Е. И. Психолого-педагогические проблемы компьютеризации обучения. – М., 1998. – 192 с. 9. Могилева В. Н. Влияние компьютеризации учебной деятельности на формирование мышления учащихся: автореф. дис. ... канд. психол. наук. – М., 2001. – 21 с.

Проблемы корпоративного управления в Казахстане

Ма Шуй

Yessenov University, г. Актау, Казахстан

Научный руководитель:

и.о. ассоц. профессор Еркулова Гулмира Сериковна

Проблема современного корпоративного управления в Казахстане возникает по мере развития мировых фондовых рынков и глобализации экономических процессов, в связи с переходом от "капитализма частных собственников" к "капитализму наемных профессиональных менеджеров". Разграничение сфер деятельности и ответственности, распределение исполнительных и контрольных функций между акционерами и менеджерами, поиск общекорпоративного равновесия нашли свое выражение в кодексах корпоративного управления. В настоящее время в большинстве развитых стран мира действуют кодексы корпоративного управления, разработанные по инициативе негосударственных профессиональных объединений и широко принятые в деловом сообществе на добровольной основе.

В начале девяностых годов особенно ярко встала проблема системного подхода к корпоративному управлению. Разграничение сфер деятельности и ответственности, распределение исполнительных и контрольных функций между акционерами и менеджерами, необходимость поиска общекорпоративного баланса нашли свое выражение в Кодексах корпоративного управления.

Первые Кодексы корпоративного управления, такие, как Cadbury Report в Великобритании, General Motors Board of Directors Guidelines в США и Dey Report в Канаде, послужили образцами для других компаний, в том числе, и наших.

Позднее и международные организации стали уделять внимание принципам корпоративного управления. Так, разработка таких принципов и их совершенствование по мере развития экономик является одним из основных направлений деятельности Организации Экономического Сотрудничества Развития (ОЭСР).

Необходимость создания единой системы корпоративного управления назрела и в Казахстане. Несмотря на улучшение инвестиционного климата, казахстанским компаниям все же не хватает прозрачности и корпоративной культуры. Для создания на законодательном уровне было закреплено такое важное для дальнейшего развития корпоративного управления в нашей стране понятие, как «кодекс корпоративного управления». Корпоративное управление - это, в первую очередь, построение системы отношений между органами управления, советом директоров и акционерами [1]. Взаимодействие этих групп порождает основные конфликты в сфере корпоративного управления, которые ведут к нарушению баланса прав и интересов каждой из них. Поэтому основная идея Кодекса корпоративного управления – обеспечить этическое поведение всех участников бизнеса [1].

Формирующаяся в Казахстане система КУ характеризуется некоторыми особенностями:

- перманентный процесс перераспределения собственности в Корпорациях;
- специфические мотивации многих инсайдеров (менеджеров и крупных акционеров), связанные с контролем финансовых потоков и «выводом» активов корпорации;
- концентрация акций (контрольного пакета) в руках директорского корпуса или генерального директора;
- слабая или нетипичная роль традиционных «внешних» механизмов корпоративного управления (рынок ценных бумаг, банкротства, рынок корпоративного управления и контроля) и т.д.

Существенным недостатком системы управления корпорациями является отсутствие в ней равноправного представительства участников деятельности корпорации. Нет четко установленной и выверенной системы разделения властных полномочий, прав, ответственности и функций между различными уровнями управляющей системы, а также между участниками процесса принятия решений. Такое положение является одной из угроз экономической безопасности корпорации.

Важно осознать: КУ - это слишком сложный процесс, чтобы надеяться, что один человек сможет одинаково успешно исполнять все управленческие роли (функции). Каждая роль требует особого стиля. Роли, которые приходится играть участникам процесса корпоративного управления, находятся в конфликте. Поэтому один человек никогда не сможет выполнять их все одновременно. Весь этот клубок взаимоотношений и должен регулироваться принципами корпоративного управления [6].

Среди трудностей, возникающих на пути реструктуризации компаний, следует назвать непонимание многими их руководителями того, что собой представляет КУ, корпоративная культура, предпринимательская этика, правила экономической игры, кодекс или принципы корпоративного поведения.

Немаловажным, с нашей точки зрения, является и введение законодательно установленного требования об обязательном включении в состав совета директоров «независимых директоров» [2]. Это лица, которые не отражают интересы отдельных групп акционеров, не подвергаются воздействию со стороны каких-либо участников корпоративных отношений, то есть это внешние директора, отвечающие определенным критериям независимости. Основной их задачей является защита прав всех акционеров, а также объективная оценка деятельности общества и принятие решений, способствующих его дальнейшему развитию.

Институт независимых директоров уже зарекомендовал себя в странах западной Европы и США. Например, в компании Бритиш Телеком независимыми директорами являются три четверти состава совета директоров, а в AT&T Corporation 12 из 15 членов совета директоров – независимые директора [7].

Кроме этого, Законом для защиты прав акционеров введена уголовная ответственность за дачу заведомо ложных сведений должностными лицами акционерных обществ (АО), за махинации в особо крупном размере, за нарушения в процессе выпуска и обращения ценных бумаг, а также увеличены санкции до 500 МРП [2]. В случае иных нарушений такой системы необходимо решить ряд основных вопросов, от теоретических нормативов корпоративного управления переходить к их практическому применению. В Казахстане распространено управление компаний менеджерами, которые одновременно являются крупнейшими собственниками. Команда менеджеров, если она владеет блокирующим (25%) или контрольным (50% + 1 акция) пакетом акций, полностью контролирует совет директоров, что обуславливает возникновение конфликта интересов эмитентов, миноритарных акционеров. Незрелость рынка ценных бумаг (РЦБ) во многом обусловлена и недостаточно развитой системой финансового менеджмента предприятий и отсутствием культуры корпоративного управления и непрозрачности компаний. Из существующих мер по защите миноритарных акционеров можно назвать кумулятивное голосование, норма о котором введена в Закон РК "Об акционерных обществах" от 13 мая 2003 года. [2]

Упрочению принципов КУ в Казахстане препятствуют слабость, неэффективность, коррупция органов государственной и судебной власти, исполнительных органов. Реформирование в этой сфере имеет, пожалуй, приоритетное значение для утверждения корпоративных принципов надлежащего КУ в стране. Этому также должно способствовать приведение финансовой и другой отчетности в соответствие с международными стандартами.

Согласно поручению Президента РК о приведении фондового рынка в соответствие с современными требованиями, Агентство финансового надзора РК (АФН) разработало соответствующие мероприятия в рамках реализации Программы развития рынка ценных бумаг Республики Казахстан, одним из которых явилась разработка проекта Закона Республики Казахстан «О внесении

изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам рынка ценных бумаг и акционерных обществ» [3]. Часть изменений и дополнений в законодательные акты коснулись непосредственно вопросов совершенствования корпоративного управления.

Также стоит отметить, что при совершенствовании корпоративного управления в РК были затронуты Гражданский кодекс (Общая часть), Уголовный кодекс, Кодекс об административных правонарушениях, законы "О лицензировании", "О банках и банковской деятельности", "О пенсионном обеспечении", "О товариществах с ограниченной и дополнительной ответственностью", "О страховой деятельности", "Об акционерных обществах" и "О рынке ценных бумаг".

В целях реализации названного Закона Агентством были приняты соответствующие подзаконные нормативные акты, но внедрение корпоративного управления - долговременный процесс. Многое предстоит сделать в целях эффективного корпоративного управления в области осведомленности акционеров о своих правах, обязанностях, а также для обучения директоров компаний с тем, чтобы управление компаниями осуществлялось на более прозрачной и эффективной основе [1].

В большинстве сырьевых казахстанских компаний крупными владельцами являются физические лица. При этом, миноритарные акционеры могут вообще отсутствовать. Это серьезный недостаток, способствующий неразвитости фондового рынка. Отсутствие миноритарных акционеров ведет к непубличности компании. Кстати, нарождающиеся управляющие паевых фондов уже открыто говорят о желании контролировать деятельность компаний, в чьи ценные бумаги они намерены вкладывать привлеченные средства пайщиков. Следовательно, можно ожидать передела собственности, когда крупные пакеты будут куплены институциональными или другими инвесторами. Чтобы избежать череды корпоративных войн, собственникам нужно уже сегодня позаботиться о внедрении норм корпоративного управления.

В Казахстане выход на международные рынки капитала осуществляют крупные листинговые компании и их дочерние компании. Поэтому акционерных обществ, принявших стандарты корпоративного управления, в Казахстане пока немного. Сейчас значительная часть казахстанских компаний финансирует свои инвестиционные программы за счет синдицированных займов и собственных средств, что обусловлено нежеланием компаний раскрывать структуру собственников [7].

Значимость внедрения корпоративного управления в финансовых организациях, оказывающих услуги широким слоям населения, прежде всего, банках обусловлена задачами обеспечения повышения качества менеджмента и прозрачности деятельности, стабильности их деятельности, внедрения систем управления рисками, защиты прав и интересов инвесторов [4]. Это подчеркивалось и в Послании Президента Республики Казахстан народу Казахстана, в котором отмечалось, что «деятельность банков должна стать

образцом прозрачности. Прежде всего, это касается структуры собственности и сведений об аффилированных лицах. Все лица, оказывающие существенное влияние на принимаемые банком решения, должны формализовать свой статус, получив согласие уполномоченного органа [4].

В соответствии с посланием президента, предполагается внесение изменений в Закон Республики Казахстан «О банках и банковской деятельности в Республике Казахстан», некоторые из которых касаются вопросов совершенствования корпоративного управления в банках второго уровня. В частности, данным законопроектом предусматривается: упорядочить требования к инвестиционной деятельности банков на консолидированной основе:

1) введение понятия «контроль» для повышения прозрачности структуры собственников банковской группы позволяющее установить подлинную структуру собственников банков и контролирующих их структур, а также масштаб банковской группы;

2) усиление требований к приобретению статуса крупного участника банка и банковского холдинга, в том числе к повышению прозрачности структуры собственности крупного участника и банковского холдинга, требований к деловой и профессиональной квалификации руководящих работников крупного участника и банковского холдинга;

3) обязательность представления крупным участником банка и банковским холдингом сведений об аффилированных лицах, лицах, осуществляющих контроль над крупным участником банка (банковского холдинга), финансовой отчетности таких организаций и раскрытие информации о видах их деятельности, раскрытие информации о составе группы, участником которой является крупный участник банка (банковский холдинг), информации о наличии систем управления рисками и внутреннего контроля;

4) представительство не менее тридцати процентов независимых директоров в составе органа управления банка [5].

Помимо этого, законопроектом предусматривается установление требований к независимым директорам банка в части наличия стажа работы не менее трех лет в сфере предоставления и (или) регулирования финансовых услуг. Кроме того, в соответствии с законопроектом крупный участник банка не может быть назначен (избран) на должность первого руководителя правления банка. Данные поправки окажут позитивное влияние на повышение уровня защиты прав акционеров банка.

Законопроектом также предусматривается унификация требований по прозрачному ведению корпоративного управления в страховых организациях и накопительных пенсионных фондах по аналогии с банковским законодательством.

Таким образом, качество корпоративного управления – фактор, не менее важный, чем показатели текущей деятельности компаний. Без повышения качества корпоративного управления невозможно добиться стабильного экономического роста. Проблема защиты прав миноритарных акционеров и

внедрения кодекса корпоративного управления носит не только корпоративный, но и общегосударственный характер, и от того, насколько полно она будет решена, будет зависеть развитие фондового и финансового рынка в целом.

Литература

1. Кодекс Корпоративного управления
2. Закон РК «Об Акционерных обществах»
3. Программа развития рынка ценных бумаг
4. Закон «О банках и банковской деятельности в РК» с изменениями и дополнениями.
5. Корпоративное управление. Казахстанский контекст // Алматы, 2019.
6. Косолапов Г.В. Экономическая Безопасность и управление стоимостью бизнеса// Саясат 2017, № 1.
7. www.sourse.OECD.org

Внедрение нейронных сетей в систему образования

Оразай Диас Саянұлы

Карпенко Александр Павлович

студенты Педагогического института имени У. Султангазина,

кафедра физики, математики и цифровых технологий

по специальности Подготовка учителей информатики, г. Костанай

Научный руководитель:

Калакова Гульсим Кабдуллоевна

преподаватель кафедры физики, математики и цифровых технологий

Педагогического института имени У. Султангазина, г. Костанай

В данной статье рассматривается внедрение технологий искусственного интеллекта, в частности нейронных сетей, в сферу образования. Анализируются потенциальные преимущества использования нейросетей для индивидуализации учебного процесса, включая адаптацию образовательных материалов под конкретные нужды и способности каждого ученика. Освещаются вопросы автоматизации оценки знаний, обеспечения интерактивности и повышения мотивации учащихся.

Бұл мақалада білім беру саласында, әсіресе, жасанды интеллект технологиялары мен нейрондық желілерді енгізу мәселелері қарастырылады. Нейрондық желілерді пайдаланудың потенциалды артықшылықтары талданады, оған оқу процесін жекелей бейімдеу кіреді, бұл әрбір оқушының нақты қажеттіліктеріне және қабілеттеріне білім беру материалдарын бейімдеуді қамтиды. Білімді бағалауды автоматтандыру, өзара әрекеттестікті

қамтамасыз ету және оқушылардың мотивациясын арттыру мәселелері жарыққа шығарылады.

This article discusses the implementation of artificial intelligence technologies, particularly neural networks, in the field of education. It analyzes the potential benefits of using neural networks to individualize the learning process, including adapting educational materials to the specific needs and abilities of each student. The article also addresses issues of automating knowledge assessment, ensuring interactivity, and increasing student motivation.

В последние десятилетия машинное обучение, в частности нейронные сети, стало ключевым элементом технологического прогресса в различных областях, включая образование. Внедрение нейронных сетей в образовательный процесс предоставляет уникальные возможности для персонализации обучения, улучшения эффективности образовательных методик и обеспечения доступа к образованию для всех. Одним из главных преимуществ внедрения нейронных сетей в образование является возможность персонализированного обучения. Нейронные сети могут анализировать данные об учебных успехах и особенностях каждого ученика, чтобы предложить индивидуализированные образовательные планы и методики. Это позволяет учителям адаптировать свои подходы к каждому ученику, учитывая их уровень знаний, интересы и учебные потребности.

Пример: Представьте школьного учителя, который использует нейронные сети для анализа данных об успехах своих учеников. Он обнаруживает, что один из его учеников имеет трудности с пониманием математики. На основе этой информации, нейронная сеть предлагает персонализированные материалы и упражнения, которые помогают ученику лучше освоить материал.

Нейронные сети также могут быть использованы для оптимизации образовательных методик и стратегий обучения. Алгоритмы машинного обучения могут анализировать данные обучения, выявлять паттерны в учебном процессе и предлагать учителям исследовать новые методики, которые могут быть более эффективными для достижения образовательных целей. Это включает в себя как традиционные методики преподавания, так и инновационные подходы, такие как игровое обучение или обучение на основе проектов.

Пример: Университетский преподаватель использует нейронные сети для анализа данных о производительности студентов на курсе. Он обнаруживает, что студенты, которые учатся с использованием интерактивных онлайн-модулей, показывают более высокие результаты, чем те, кто использует традиционные учебники.

Внедрение нейронных сетей также способствует повышению доступности образования. Технологии машинного обучения могут быть использованы для создания адаптивных образовательных платформ, которые могут быть доступны через интернет. Это позволяет людям из удаленных или малообеспеченных областей получать качественное образование, не выходя из

своих домов. Кроме того, такие системы могут быть настроены для работы с различными языками и культурными особенностями, что делает образование более инклюзивным.

Пример: Группа разработчиков создает образовательную платформу на базе нейронных сетей, которая автоматически адаптируется к индивидуальным потребностям каждого студента. Платформа доступна через интернет и поддерживает несколько языков, что позволяет студентам из разных стран обучаться на своем родном языке. Удобные нейронные сети: chatGPT, Midjourney.

Внедрение нейронных сетей в образовательный процесс представляет собой значительный шаг вперед в развитии современного образования. Персонализация обучения, улучшение эффективности образовательных методик и повышение доступности образования — все это только некоторые из преимуществ, которые могут быть достигнуты благодаря применению этой инновационной технологии. Однако необходимо учитывать, что успешная реализация этих преимуществ требует не только передовых технических решений, но и педагогической экспертизы. Учителя и преподаватели играют ключевую роль в использовании нейронных сетей в образовании, поэтому важно обеспечить их подготовку и поддержку в освоении новых технологий. Более того, важно уделить должное внимание этическим вопросам, связанным с использованием данных и принятием решений на основе алгоритмов машинного обучения. Необходимо стремиться к тому, чтобы использование нейронных сетей в образовании было справедливым, прозрачным и безопасным для всех участников образовательного процесса. Несмотря на вызовы и ограничения, связанные с внедрением новых технологий, перспективы применения нейронных сетей в образовании остаются весьма обнадеживающими. Поэтому важно продолжать исследования и разработки в этой области, чтобы максимально реализовать потенциал нейронных сетей в улучшении качества образования и обеспечении его доступности для всех.

Список литературы:

[<https://www.machon-merchavim.org.il/wp-content/uploads/2015/08/Bielaczyc-and-Collins-Learning-Communities-in-Classrooms.pdf>]

[<https://er.educause.edu/articles/2011/9/penetrating-the-fog-analytics-in-learning-and-education>]

[<https://eric.ed.gov/?id=ED559358>]

Лучшие инструменты управления для повышения эффективности в организации

Рамазанова Беназир Жанқызы

Магистрант 2 курса

Каспийский университет технологий и инжиниринга имени Ш. Есенова

Научный руководитель:

и.о. ассоц.профессор Еркулова Гулмира Сериковна

Каспийский университет технологий и инжиниринга имени Ш. Есенова

Аннотация: Важность данного исследования определяется тем, что современные предприятия постоянно растут, из-за конкуренции вынуждены постоянно работать, постоянно совершенствуя свои действия. Бизнес-процессы являются неотъемлемой частью работы любого предприятия, рассматриваясь как решение нескольких задач, стоящих перед компанией. Но со временем некоторые виды бизнес-процессов имеют свойство устаревать или терять эффективность, поэтому бизнес-процессы в организации требуют своевременного совершенствования. Необходимо разрабатывать новые бизнес-технологии, новые методы, новые модели и методы или повышать качество конечных результатов. Компания также требует внедрения новых, практических способов внутреннего управления и организации.

Ключевые слова: управление, бизнес-процессы, моделирование, улучшение, BP, BPM.

The best management tools to improve efficiency in an organization

Ramazanova Benazir Zhanovna

Scientific adviser: Erkulova Gulmira Serikovna

Abstract: The importance of this study is determined by the fact that modern enterprises are constantly growing, because of competition they are forced to constantly work, constantly improving their actions. Business processes are an integral part of the work of any enterprise, being considered as a solution to several problems facing the company. But over time, some types of business processes tend to become obsolete or lose effectiveness, so business processes in an organization require timely improvement. It is necessary to develop new business technologies, new methods, new models and methods, or improve the quality of the final results. The company also requires the introduction of new, practical ways of internal management and organization.

Key words: management, business processes, modeling, improvement, BPM, BP

В современных условиях рынок очень динамичен, поэтому, для достижения конкурентных систем бизнес-процессов делает работу предприятия прозрачной, что позволяет повысить эффективность управления организацией, быстро адаптировать деятельность к изменениям внешней среды и, как следствие, повысить конкурентоспособность организации. Существует множество методик моделирования и оптимизации бизнес-процессов. В течение последних 20 лет методологии BPM уделялось большое внимание, и он рос по-разному. Многие ученые и писатели предлагали свои способы улучшения BP (Business Process), однако BPM (Business Process Management) однозначно самый популярный и полезный инструмент [1].

Главным заказчиком услуг и работ представляется дочерние организации группы компаний АО «Мангистаумунайгаз» и АО НК «КазМунайГаз». В настоящее время ТОО "Мангистауэнергомунай" в своей практике является специализированным предприятием по эксплуатации линий электропередачи.

Рассмотрим в качестве примера моделирование и оптимизацию бизнес-процессов ТОО «МангистауЭнергоМунай». Первоначально проект был инициирован директором компании, который видел необходимость радикальных улучшений внутри компании. В начале работы над статьей автору необходимо было собрать источники информации. Для этого я создала команду сотрудников внутри конкретной компании, которые помогали с исследованием и обсуждали каждый шаг на протяжении всей статьи. Мы с командой вместе работали над реализацией проекта. Мы сошлись во мнении, что можно будет создать четкую модель бизнес-процессов, которая стандартизирует все процессы компании и упорядочит процессы компании, позволяя выявить улучшения и методы их внедрения [2].

Сотрудники каждой компании знали о наличии проблем и сложностей в процессах, но поскольку работали с ней долгое время, то не замечали возникновения проблем. Директор компании активно искал пути решения этой проблемы, которая пришла ему в голову, когда основной клиент МЭМ перестал работать с компанией и выбрал другого партнера. Он показал настоятельную необходимость поднять проблемы внутри компании и найти их реальную ценность. Выявляются неуспешные процессы, не приносящие прибыли компании или не позволяющие сотрудникам комфортно работать, и выбирается иной подход. Команда проекта решила, что BPM — это именно то, что нужно компании. Это связано с тем, что BPM — это современный способ реализации бизнес-стратегий и повышения общей эффективности и прибыльности организаций. На этом этапе Автор использовал этапы жизненного цикла (анализ, выполнение, мониторинг и оптимизация). Прежде чем перейти к этой модели, автор решил создать карту видения работы(рис. 1) [3]

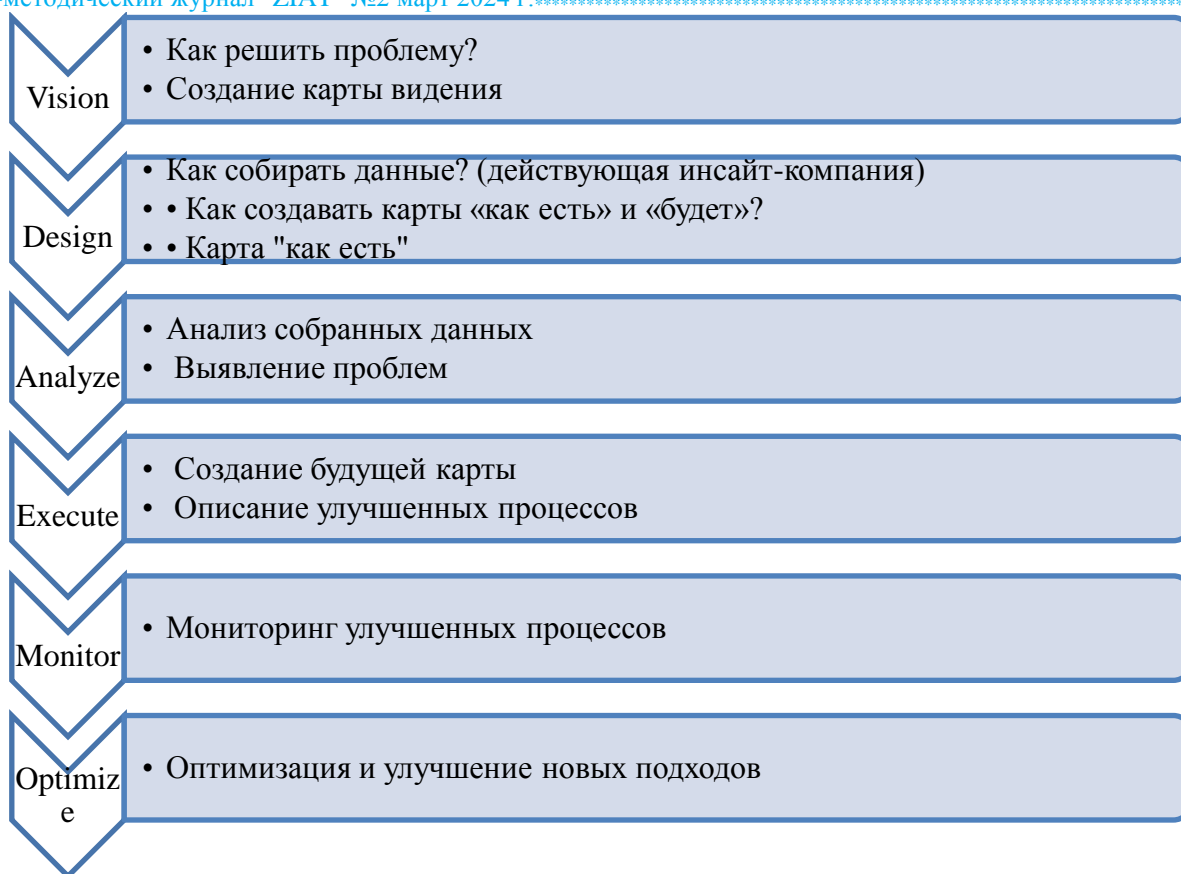

Рис.1. Карта видения

Главной задачей автора было внимательно изучить ситуацию в действующей компании. Соберите жалобы и предложения от компании на данный момент и создайте из них лучшие процессы, чтобы изменить текущую ситуацию к лучшему. Начало проекта было в фазе видения, когда структурирование обучения было важно. На картинке. 1 показаны все необходимые шаги, которые необходимо предпринять. [4]

Это исследование, хотя и показало полезную сторону, прояснило, в чем проблема. Они обнаружили проблемы с потоком информации, мотивацией и плохим управлением временем. Таким образом, автор предлагает следующие три наиболее необходимых изменения для компании. Во-первых, избавьтесь от ненадежных источников информации, например, от информационной перегрузки. В этом случае большая часть информации теряется и приводит к двойной работе. Во-вторых, стандартизация документации объекта исследования. Многие одинаковые запросы и статусы выполняются по-разному. В-третьих, отсутствие командного духа приводит к проблемам с мотивацией и должно быть улучшено с помощью регулярных тренировок и общих мероприятий. Это повышает производительность труда работника в несколько раз.

Список литературы:

1. Абдикеев, Н.М.; Данько, Т.П. и др. Реинжиниринг бизнес-процессов. Москва: Эксмо, 2017. 590 с.

2. Факты [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: <https://mem.llp.kz/ru/>

3. Gordeev, M., & Borisov, A. (2009). Business Process Optimization. Retrieved from <http://quality.eup.ru/DOCUM4/o-b-p.htm>.

4. Шерр Август-Вильгельм Моделирование Вильямс, 2017. 223 с. бизнес-процессов. М.:

Появление и развитие информатики от начала и до наших дней

Родионов Егор Максимович

студент Педагогического института имени У. Султангазина, кафедра физики, математики и цифровых технологий по специальности Подготовка учителей информатики

Научный руководитель:

Калакова Гульсим Кабдуллоевна

преподаватель кафедры физики, математики и цифровых технологий Педагогического института имени У. Султангазина, г. Костанай

Мақалада 1930 жылдардағы әмбебап Тьюринг машинасының тұжырымдамасын ұсынудан бастап информатиканың даму тарихына шолу жасалады. Одан әрі ол транзистордың өнертабысы, алғашқы электронды есептеуіш машиналарының пайда болуы және Интернеттің ізашары ARPANET-тің дамуы сияқты информатиканың дамуындағы маңызды кезеңдерді талқылайды. Содан кейін жасанды интеллект, биоинформатика, киберқауіпсіздік, үлкен деректерді талдау және кванттық компьютерлер сияқты информатиканың қазіргі бағыттары қарастырылады. Мақалада информатиканың қазіргі қоғамдағы шешуші рөлі және оның жаңа технологиялар мен мүмкіндіктерге қарай үздіксіз дамуы атап көрсетілген.

Статья представляет обзор истории развития информатики, начиная с предложения концепции универсальной машины Тьюринга в 1930-х годах. В дальнейшем обсуждаются важные этапы в развитии информатики, такие как изобретение транзистора, появление первых электронных компьютеров и разработка ARPANET, предшественницы интернета. Затем рассматриваются современные области информатики, такие как искусственный интеллект, биоинформатика, кибербезопасность, анализ больших данных и квантовые компьютеры. Статья подчеркивает ключевую роль информатики в современном обществе и ее постоянное развитие в направлении новых технологий и возможностей.

The article provides an overview of the history of the development of computer science, starting with the proposal of the concept of a universal Turing machine in the 1930s. It further discusses important milestones in the development of computer science, such as the invention of the transistor, the advent of the first electronic computers, and the development of the ARPANET, the predecessor of the Internet. Contemporary areas of computer science such as artificial intelligence, bioinformatics, cybersecurity, big data analytics, and quantum computers are then reviewed. The article emphasizes the key role of computer science in modern society and its constant development towards new technologies and opportunities.

Информатика, как наука о данных и вычислениях, играет важную роль в современном мире. Однако каковы истоки этой науки и как она развивалась со временем? Давайте изучим происхождение. В 1930-х годах была предложена концепция универсальной машины Тьюринга британским математиком Аланом Тьюрингом, которая послужила основой для разработки компьютеров. Первое изобретение транзистора в 1947 году привело к следующему важному этапу развития информатики, что способствовало появлению первых электронных компьютеров. В 1950-х и 1960-х годах компьютеры стали доступны для коммерческого использования, что привело к резкому увеличению интереса к информатике. Появление интернета стало одним из самых важных событий. Концепция ARPANET, предшественница современного интернета, была разработана в начале 1970-х годов для обмена данными между учеными. В настоящее время информатика охватывает множество областей, таких как искусственный интеллект, биоинформатика, кибербезопасность и большие данные. Мы живем в эпоху постоянного прогресса, где вычислительные возможности постоянно расширяются, а новые технологии, такие как квантовые компьютеры, обещают революционизировать информатику в ближайшем будущем.

Искусственный интеллект (ИИ): Развитие алгоритмов машинного обучения и глубокого обучения привело к внедрению искусственного интеллекта в различные сферы жизни, включая медицину, финансы, транспорт и многое другое. ИИ используется для автоматизации процессов, принятия решений и создания новых технологий.

Биоинформатика: Это область информатики, посвященная анализу биологических данных, таких как геномы и протеомы. Биоинформатика играет ключевую роль в биологических и медицинских исследованиях, помогая ученым понять генетические механизмы заболеваний и разрабатывать новые методы лечения.

Кибербезопасность: С развитием цифровых технологий возросла и угроза кибератак. Кибербезопасность стала одной из наиболее важных областей информатики, где специалисты по безопасности разрабатывают методы защиты информации и сетей от киберугроз.

Большие данные (Big Data): С появлением огромных объемов данных из различных источников стало необходимо разрабатывать методы и инструменты

для их анализа и интерпретации. Большие данные позволяют компаниям и организациям принимать обоснованные решения на основе данных и выявлять скрытые закономерности.

Квантовые компьютеры: Это последнее слово в развитии вычислительной техники. Квантовые компьютеры используют квантовые биты (кьюбиты), основанные на принципах квантовой механики, что позволяет им выполнять вычисления на порядки быстрее классических компьютеров. Эта технология обещает революционизировать множество областей, от криптографии до фармацевтики.

Информатика – это удивительная наука, которая продолжает эволюционировать и расширять свои возможности. От древних математических традиций до современных вычислительных технологий, информатика играет ключевую роль в развитии человеческого общества. С каждым новым днем мы узнаем все больше о мире информатики и используем ее возможности для решения сложных проблем и создания новых технологий.

Источники:

<https://cyberleninka.ru/>

<http://surl.li/ozdn>

<https://4pda.to/>

<https://github.com/>

<https://lolz.guru/>

**Исполнительного производства в свете
международных стандартов**

Рүстембаева Ақдана Батырбекқызы

магистрант кафедры «Национальное и международное право»

университет «Туран-Астана» г.Астана

Аннотация: Данная статья это краткое описание сути, цели и основных этапов процесса исполнительного производства.

Основное внимание уделено изучению некоторых проблем эффективности казахстанского исполнительного производства, а также рассматриванию различных проблем, связанных с принудительным исполнением решений суда или других исполнительных документов опыта зарубежных стран.

В данной статье, важным аспектом является соблюдение процедур и гарантии защиты прав сторон в процессе исполнительного производства. Сравнение с практикой других стран, соответствие казахстанского исполнительного производства международным стандартам.

В заключение, автор статьи сделал вывод о том, что все эти проблемы требуют компетентного и оперативного решения со стороны исполнительных органов, судов и других участников исполнительного производства.

Ключевые слова: исполнительный документ, исполнение решения суда, принудительные меры, арест имущества, штрафы, принудительное перемещение имущества, возникновение исполнительного производства, исполнение обязательств.

Исполнительное производство - это процесс принудительного осуществления исполнения решений суда, в том числе взыскания задолженностей. В Казахстане, эффективность исполнительного производства определяется его способностью обеспечивать выполнение судебных решений и удовлетворение прав и интересов сторон.

Процесс исполнительного производства в Казахстане регулируется Гражданским процессуальным кодексом и имеет свои особенности. Он включает в себя такие этапы, как выдача исполнительного документа, принятие мер по принудительному исполнению, продажа имущества должника и распределение средств между кредиторами.

Однако, эффективность исполнительного производства может быть подвержена различным ограничениям и проблемам, таким как длительные сроки исполнения, сложности с реализацией имущества должника, неэффективность мер по взысканию задолженностей и т.д.

Итак, эффективность казахстанского исполнительного производства можно оценивать по различным критериям, таким как сроки исполнения, процент успешных исполнений, доступность процесса для сторон и эффективность механизмов взыскания задолженностей.

Целью исследования исполнительного производства в Казахстане в сравнении с зарубежными странами является выявление основных характеристик и особенностей функционирования исполнительного производства в стране, а также определение сравнительных преимуществ и недостатков по сравнению с зарубежными странами.

Исследование может включать в себя анализ правовой базы и процедур исполнительного производства, оценку эффективности работы исполнительных органов, их компетентности и профессионализма, а также анализ влияния внешних факторов (экономических, социальных, политических) на исполнительное производство.

Важными аспектами сравнительного исследования будут также анализ судебной практики, перспективы развития исполнительного производства в Казахстане и за рубежом, а также возможности применения и адаптации зарубежного опыта в условиях казахстанской практики.

Результаты исследования могут быть использованы для улучшения законодательства и практики исполнительного производства в Казахстане, а также для разработки рекомендаций и стратегий в этой области.

На данный момент времени согласно сведениям АИС ОИП МЮ РК на исполнении 4 438 310 исполнительных производств на исполнении на общую сумму 9 795 821 395 841,17 тенге. Количество исполнительных производств ежегодно возрастает, однако одним из действенных способов взыскания задолженности является привлечение должников к административной ответственности. Количество исполнительных производств ежегодно возрастает, однако одним из действенных способов взыскания задолженности является привлечение должников к административной ответственности.

Согласно статье 148 Закона Республики Казахстан «Об исполнительном производстве и статусе судебных исполнителей» частный судебный исполнитель при наличии оснований обязан направлять в территориальный орган юстиции материалы (представление) для составления протокола об административном правонарушении. [1]

Пунктом 1 статьи 125 Закона Республики Казахстан "Об исполнительном производстве и статусе судебных исполнителей" установлено, что за неисполнение исполнительного документа должник может быть привлечен к административной либо уголовной ответственности. [1]

Статьей 669 Кодекса Республики Казахстан о административных правонарушениях предусмотрено, что неисполнение приговора суда, решения суда или иного судебного акта и исполнительного документа влечет административную ответственность. [2]

Существует несколько исследований и статей, посвященных эффективности казахстанского исполнительного производства и его соответствию международным стандартам.

Например, исследование, проведенное Центром исследований "Исполнительное производство в Казахстане: новые возможности и вызовы" (2018), выявило несколько проблем в работе исполнительных органов Казахстана, таких как недостаточная профессиональная подготовка сотрудников, длительные сроки исполнения судебных решений и низкая эффективность взыскания долгов.

Также исследование, проведенное аналитическим центром "Института развития" (2019), показало, что казахстанское исполнительное производство нуждается в дальнейших реформах и совершенствовании, чтобы соответствовать международным стандартам и опыту зарубежных стран.

Опыт зарубежных стран также может быть полезен для Казахстана в улучшении эффективности исполнительного производства. Например, некоторые страны используют электронные системы исполнительного производства, которые упрощают процесс взыскания долгов и ускоряют исполнение судебных решений.

Таким образом, для повышения эффективности казахстанского исполнительного производства важно изучать опыт зарубежных стран, проводить реформы и совершенствовать законодательство, чтобы обеспечить быстрое и эффективное исполнение судебных решений.

В заключение можно отметить, что для повышения эффективности исполнительного производства в Казахстане необходимо проводить системные реформы, улучшать квалификацию исполнителей, повышать прозрачность и контроль за процессом, а также внедрять современные технологии для автоматизации процесса исполнения решений суда.

Также, стоит отметить, эффективность казахстанского исполнительного производства может быть оценена с разных точек зрения. Одной из мер эффективности является время, требуемое для рассмотрения дел и взыскания задолженности. Сравнивая это время с международными стандартами и опытом зарубежных стран, можно сделать выводы о том, насколько оперативно и эффективно работает исполнительное производство в Казахстане.

Кроме того, эффективность исполнительного производства может быть оценена через показатели взыскания долгов и соблюдения законности в процессе исполнения решений. Сравнивая эти показатели с международным опытом, можно выявить сильные и слабые стороны казахстанской системы исполнительного производства.

В целом, анализ эффективности казахстанского исполнительного производства с точки зрения международных стандартов и опыта зарубежных стран может помочь выявить проблемы и улучшить работу системы исполнительного производства в стране.

Список литературы

- 1) Закон Республики Казахстан от 2 апреля 2010 года № 261-IV «Об исполнительном производстве и статусе судебных исполнителей».
- 2) Кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 года № 235-V ЗРК «Об административных правонарушениях».
- 3) Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 19 декабря 2003 года N 12 «Об ответственности за неисполнение судебных актов»
- 4) Методические рекомендации по привлечению должников и третьих лиц к ответственности в рамках исполнительного производства (Учебный центр при Республиканской палате частных судебных исполнителей, 2019)
- 5) Запрос в Комитет по правовой статистике и специальным учетам Генеральной Прокуратуры Республики Казахстан.
- 6) Мотивированный ответ от Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной Прокуратуры Республики Казахстан.

Повышение эффективности казахстанского исполнительного производства в свете международных стандартов и опыта зарубежных стран

Рүстембаева Ақдана Батырбекқызы

магистрант кафедры «Национальное и международное право»

университет «Туран-Астана» г.Астана

Аннотация: В статье рассматриваются проблемы казахстанского исполнительного производства. С учетом международных стандартов и опыта зарубежных стран предлагаются меры, направленные на повышение его эффективности.

Ключевые слова: исполнительное производство, судебный пристав, судебный исполнитель, принудительное исполнение, проблемы, эффективность.

В 2007 году Казахстан единогласно приняли в Международный союз судебных исполнителей. Официальный представитель ФССП отметил: «Конечно, нам интересен международный опыт, тем более, что мы стали полноправным членом Международного союза судебных исполнителей». Данная организация, являющаяся по своему статусу неправительственной, в соответствии с Уставом создана для осуществления, координирования и развития международной деятельности судебных приставов и исполнителей с целью обеспечения благодаря более тесному сотрудничеству между профессиональными представительными организациями, действующими в национальном масштабе, ее достоинства и независимости, необходимых для оказания более эффективной помощи отдельным гражданам и сообществу. В ряду целей и задач, которые ставит перед собой организация, названы: изучение и совершенствование национальных процессуальных прав; распространение идей, результатов исследований, проектов и инициатив, направленных на достижение прогресса; обеспечение связи между судебными приставами разных государств.

В рамках указанной организации разработан проект Глобального кодекса принудительного исполнения. В нем, в частности, говорится: принудительное исполнение должно быть осуществлено судебным исполнителем в разумные сроки; каждый кредитор вправе использовать обеспечительные меры для защиты своих прав; только лицо, уполномоченное государством на принудительное исполнение, может осуществлять процедуру принудительного исполнения согласно законам; лица, осуществляющие принудительное исполнение, должны иметь первоначальное юридическое образование и повышать квалификацию согласно установленным минимальным общим нормам; они обязаны соблюдать профессиональную этику (соблюдение

профессиональной тайны, корректное поведение, этичность в выборе действий и т.д.), обеспечивать прозрачность процедур исполнения (прогнозируемость и пропорциональность издержек и сроков исполнения, сотрудничество служб исполнения и т.д.); имущество, необходимое для жизни должника и его семьи, должно быть недоступным для обращения на него взыскания в соответствии с положениями законодательства; исполнительные процедуры должны гарантировать право должника на защиту.

В свою очередь, на уровне Совета Европы 9 сентября 2003 г. была принята Рекомендация (2003) 17 Комитета министров Совета Европы государствам-членам «О принудительном исполнении» (вместе с Руководящими принципами), направленная на повышение эффективности и рациональности исполнительного производства в странах, входящих в Совет Европы, что стало важным шагом на пути гармонизации систем исполнительного производства европейских государств. В ней наряду с другими содержатся следующие положения: принудительное исполнение должно определяться и регулироваться четкими правовыми нормами, устанавливающими полномочия, права и обязанности сторон и третьих лиц; его процедура должна быть детально регламентирована в законодательстве, чтобы быть достоверной и прозрачной, а также предсказуемой и эффективной; принудительное исполнение может быть отложено только по основаниям, предусмотренным законодательством; процедура принудительного исполнения должна предусматривать меры предупреждения процессуальных злоупотреблений; попытки провести процедуру принудительного исполнения должны быть соразмерны исковому требованию, сумме иска и интересам ответчика; государства могут по своему усмотрению устанавливать профессиональный статус лиц, ответственных за принудительное исполнение; при приеме на работу таких лиц необходимо учитывать их моральные качества, правовую подготовку и знания процедуры принудительного исполнения; для оценки их теоретических и практических знаний они должны сдавать экзамены; эти лица должны быть честными и компетентными при исполнении своих обязанностей, а также всегда действовать в соответствии с признанными высокими профессиональными и этическими стандартами; они должны быть беспристрастны в отношениях со сторонами.

На необходимость повышения эффективности исполнительного производства обращается внимание и в Резолюции (2002) 12 «Учреждение Европейской комиссии по эффективности правосудия», принятой Комитетом Министров Совета Европы 18 сентября 2002 г. В ней подчеркивается: «Все судебные решения должны исполняться эффективно и свое- временно. Судебные приставы, если они существуют, или другие сотрудники органов исполнения судебных решений должны выполнять свою работу согласно закону, справедливо, беспристрастно, эффективно и прозрачно».

Нормы данных актов относятся к международному «мягкому праву». Как справедливо отмечается в литературе, нормы международного «мягкого права» представляют собой своего рода эталон, к которому должно стремиться каждое

государство, они, аккумулируя в себе предшествующий позитивный опыт, накопленный как отдельными государствами, так и мировым сообществом в целом, должны находиться в центре внимания законодателей и получать отражение во внутригосударственном законодательстве.

Представляется, что нормы международного «мягкого права», содержащиеся в указанных актах международных организаций, должны получить максимально полное отражение и в казахстанском законодательстве об исполнительном производстве.

Общие требования, применимые к исполнительному производству, содержатся в Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод 1950 г. Они вытекают из ст. 6, устанавливающей право на справедливое судебное разбирательство, ст. 13, закрепляющей право на эффективное средство правовой защиты, ст. 1 Протокола № 1 к Конвенции, регламентирующей вопросы защиты собственности физических и юридических лиц.

Из содержания ст. 6 Конвенции вытекает обязанность государств обеспечивать не только право на судопроизводство в разумный срок, но и право на исполнение судебного акта в разумный срок.

К числу основных требований, вытекающих из ст. 13 Конвенции, относятся обращенные к государствам требования по созданию на национальном уровне действенной, доступной и эффективной как в юридическом плане, так и в области практического применения системы защиты прав, гарантированных Конвенцией, предполагающей адекватное возмещение ущерба в случае их нарушения. При этом под отсутствием эффективного средства правовой защиты понимается не только отсутствие, но и бездействие органа, к сфере компетенции которого относится рассмотрение жалобы о нарушении прав. Механизм обращения в Европейский Суд с жалобами, основанными на ст. 13 Конвенции, отражая субсидиарную природу международных механизмов защиты прав человека в целом, имеет комплементарный (дополнительный) характер. Одна из главных целей ст. 13 – побудить государства к развитию таких средств правовой защиты в рамках национальных правовых систем, при помощи которых ущерб был бы возмещен без обращения к Европейскому Суду.

Непосредственное отношение к исполнительному производству имеет и ст. 1 Протокола № 1. Данная статья устанавливает: «Каждое физическое или юридическое лицо имеет право на уважение своей собственности. Никто не может быть лишен своего имущества, иначе как в интересах общества и на условиях, предусмотренных законом и общими принципами международного права. Предыдущие положения не умаляют права государства обеспечивать выполнение таких законов, какие ему представляются необходимыми для осуществления контроля за использованием собственности в соответствии с общими интересами или для обеспечения уплаты налогов или других сборов или штрафов». Как отмечает Де Сальвия М., «любая мера, ограничивающая право собственности, может быть рассмотрена со ссылкой на общую норму,

которая устанавливает принцип уважения собственности. Что касается критериев, используемых для того, чтобы решить, имело ли место в определенной ситуации неоправданное нарушение права собственности, то Суд в основном оперирует понятием пропорциональности и эффективности». Рассматривая дела о защите собственности, Европейский Суд особое внимание уделяет принципу законности. Суд подчеркивает, что законность является основополагающим условием совместимости вмешательства.

Говоря о казахстанском исполнительном производстве, необходимо обратиться к вопросу о его месте в национальной правовой системе. В советский период исполнительное производство рассматривалось как часть гражданского процесса. На стадию исполнения распространялись в значительной мере гарантии, которые устанавливались для сторон процесса. После реформ начала 90-х гг. XX в. многие специалисты разделяют идею о существовании отдельного автономного исполнительного или гражданского исполнительного права, которое имеет самостоятельное место в системе казахстанского права. Гражданское исполнительное право охватывает собой сферу деятельности органов принудительного исполнения, правила исполнительного производства, в определенной степени вопросы международного исполнительного производства. На основе этой же концепции построена система органов принудительного исполнения, а также законодательство, ее регулирующее. Следует согласиться с авторами, которые считают, что «исполнительное производство объективно не может рассматриваться как относящееся исключительно к предмету регулирования гражданского и арбитражного процесса хотя бы потому, что основанием для применения мер принудительного исполнения согласно действующему законодательству являются исполнительные документы не только судебных, но и иных органов, что в полной мере корреспондирует как требованиям ст. 13 Конвенции, так и опыту целого ряда европейских стран».

Проблема повышения эффективности казахстанского исполнительного производства предопределяет необходимость поиска возможных путей ее решения. При этом необходимо опираться как на международные стандарты, так и на имеющийся позитивный опыт регулирования вопросов исполнительного производства в зарубежных странах.

В настоящее время в различных правовых системах сложились три основные модели организации принудительного исполнения: публично-правовая, частноправовая и публично-правовая с элементами частноправовой (смешанная). За основу классификации берется способ организации профессии судебного пристава-исполнителя, а также возможности и пределы участия негосударственных организаций в исполнительном производстве.

Говоря о современных тенденциях развития европейских систем исполнительного производства, П. Йессиу-Фальтси отмечает, что в настоящее время большинство из них идет по следующему пути: «Исполнительное производство вверяется органам, которые не осуществляют правосудия, однако

одновременно данные органы не рассматривают в качестве составной части исполнительной власти».

Исходя из общих тенденций, а также реального положения дел в казахстанском исполнительном производстве, можно констатировать естественность и объективную необходимость изменений в данной сфере. При этом, как совершенно справедливо отмечается в литературе, государства могут самостоятельно определять вектор развития собственного законодательства, обеспечивающего надлежащее исполнение решений органов судебной власти.

Рассмотрим подробнее частноправовую модель принудительного исполнения. Она характеризуется тем, что профессия судебного исполнителя организована на либеральной основе, судебный исполнитель является свободным профессионалом, самостоятельно организующим свою деятельность и несущим при этом полную имущественную ответственность за результаты своей работы. Примерами такой организации системы принудительного исполнения являются Франция, а также ряд стран (Бельгия, Венгрия, Люксембург, Нидерланды, Италия, Греция, Польша, Португалия, Эстония, Латвия, Литва и другие), воспринявших французскую систему организации либеральных юридических профессий, как правило, без каких-либо существенных изменений. Судебный исполнитель при такой модели организации системы принудительного исполнения наделяется полномочиями от имени государства, назначается на должность министром юстиции и действует в рамках законодательства, определяющего содержание и характер исполнительных процедур. Его деятельность находится под контролем суда (специального судьи по исполнению), прокуратуры, важную роль при этом играют профессиональные организации (объединения) судебных исполнителей. По мнению ряда авторов, такая система исполнения юрисдикционных актов более приспособлена к потребностям функционирования общества и государства, осуществления хозяйственной деятельности субъектами гражданского оборота, гарантирует в большинстве случаев своевременное исполнение актов органов гражданской юрисдикции, что и обуславливает ее привлекательность для стран, реформирующих свои системы принудительного исполнения.

Несомненно, опыт стран, которые перешли или переходят на частноправовую или смешанную модель исполнения, заслуживает особого внимания.

Список литературы:

1. Устав международного союза судебных приставов и исполнителей [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.fssprus.ru/inter-ustav-mssp.
2. Улетова Г.Д., Малиновский О.Н. Проблема исполнения судебных актов и перспективы альтернативной модели исполнительного производства в России // Государство и право. – 2007. – № 3.
3. П. Йессиу – Фальтси. Европейский исполнительный лист и последствия его введения для исполнительного права Европы // Российский еже-

Биология сабағын оқыту үрдісінде 8 сынып оқушыларының адамгершілік тәрбиесін қалыптастыру әдістері

Сисекенова Айдана Мырзағалиқызы

Сагынтаева Аида Бақтыбайқызы

Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университетінің 4-курс студенттері

Ғылыми жетекшісі: *ж.ғ.м., оқытушы Каирова А.Т.*

Аннотация. Мақала биология сабақтарында оқушыларды рухани-адамгершілік тәрбиелеу мәселелеріне арналған. Биология сабақтарында рухани-адамгершілік тәрбиені қамтитын аспектілері қарастырылып, рухани дамуына ықпал ететін биологияны оқытудағы құндылықтық тәсілдеріне талдау жасалған.

Кілт сөздер: адамгершілік тәрбие, рухани даму, адамгершілік қағидаттары, интеллектуалды және мәдени даму.

Аннотация. Статья посвящена вопросам духовно-нравственного воспитания учащихся на уроках биологии. На уроках биологии обсуждались аспекты духовно-нравственного воспитания и анализировались ценные подходы к преподаванию биологии, способствующие духовному развитию.

Ключевые слова: нравственное воспитание, духовное развитие, нравственные устои, интеллектуальное и культурное развитие.

Annotation. The article is devoted to the issues of spiritual and moral education of students in biology classes. The biology classes discussed aspects of spiritual and moral education and analyzed valuable approaches to the teaching of biology, which contribute to spiritual development.

Keywords: moral education, spiritual development, moral principles, intellectual and cultural development.

Мектептегі білім беруді жаңғырту жағдайында оқушыларды рухани-адамгершілік дамыту және тәрбиелеу бірінші кезектегі міндет болып табылады. Қазіргі қоғамда елімізде әртүрлі салалар мен қызмет түрлеріндегі стандартты емес мәселелерді шеше алатын интеллектуалды дамыған және рухани адамгершілік азаматтары сұранысқа ие. Қоғам моральдық бағдарлардың жалпы жүйесі болған кезде ауқымды ұлттық міндеттерді қоюға және шешуге қабілетті. Ана тіліне, туған өлкенің табиғатына, өзіндік мәдениеті мен мәдени

құндылықтарына, ата-бабаларын еске алуға, біздің Отан тарихымыздың әрбір бетіне құрмет көрсететін осы бағдарлар бар[1, 15-бет].

Қоғамның рухани-адамгершілік бірлігінде шешуші рөл білім беруге беріледі. Еліміздің Ата Заңы адамның, оның құқықтары мен бостандықтарының ең жоғары құндылығын мойындай отырып, әркімнің білім алуға ажырамас құқықтарының бірі ретінде жариялайды, бұл БҰҰ қабылдаған Бала құқықтары туралы декларацияда көрсетілген Қағидаға сәйкес: «оған оның жалпы мәдени дамуына ықпал ететін білім берілуі керек, соның арқасында ол мүмкіндіктердің теңдігі негізінде өз қабілеттеріңізді және жеке пайымдауыңызды, моральдық және әлеуметтік жауапкершілік сезімін дамытып, қоғамның мүшесі болыңыз» делінген.

Осыған байланысты білім беру процесі оқушының оқу-танымдық іс-әрекетінің аспаптық негізін құрайтын білім, білік және құзыреттілік жүйесін игеру процесі ретінде ғана емес, сонымен қатар жеке тұлғаны дамыту, рухани-адамгершілік, әлеуметтік, отбасылық және басқа да құндылықтарды қабылдау процесі ретінде түсінілуі керек. Тәрбие білім беру процесінен алшақтамауы керек, керісінше оны органикалық түрде толықтыруы керек[2, 32-бет].

Мектеп жасындағы бала рухани-адамгершілік даму мен тәрбиеге аса сезімтал. Мектептің рөлі - оқушының интеллектуалды ғана емес, рухани, мәдени өмірін де дамыту, өйткені бұл даму мен тәрбиенің кемшіліктерін кейінгі жылдары толтыру қиын [3, 28-бет].

Рухани-адамгершілік дамудың, тәрбиелеудің және әлеуметтенудің негізгі мазмұны базалық ұлттық құндылықтар болып табылады. Біз бұл құндылықтарды мәдени және отбалық дәстүрлерде сақтаймыз, ұрпақтан-ұрпаққа береміз. Бұл құндылықтарға сүйену адамға жойқын әсерге қарсы тұруға көмектеседі. Олар мектепте оқитын кез-келген пәннің материалына оңай проекцияланады және тұлғаның жеке, әлеуметтік, жалпы мәдени, интеллектуалды және коммуникативті дамуын қамтамасыз етеді [4,25-бет.].

Мектептегі биологияны оқытудың негізгі мақсаттары: тірі табиғат және оған тән заңдылықтар, биологиялық жүйелер туралы білім негізінде ғылыми дүниетанымды қалыптастыру; тірі организмдердің құрылымы, тіршілік әрекеті, әртүрлілігі және қоршаған орта қалыптастырушы рөлі туралы білімді игеру; тірі табиғатты тану әдістерін және оларды практикалық іс-әрекетте қолдану дағдыларын игеру; тірі табиғатқа құндылық қатынасын тәрбиелеу. Өз денсаулығы мен басқалардың денсаулығы, қоршаған ортадағы мінез-құлық мәдениеті, яғни, гигиеналық, генетикалық және экологиялық сауаттылық; салауатты өмір салтының гигиеналық нормалары мен ережелерін сақтау, өз қызметінің қоршаған ортаға, басқа адамдардың денсаулығына өз денесіне қатысты салдарын бағалау дағдыларын меңгеру [4, 51-бет].

Дәстүрлі түрде биологиялық білім беру, ең алдымен, оқушылардың тиісті білімнің белгілі бір көлемін алуымен байланысты. Егер оқушының шығармашылық қабілеттерін дамытуға мақсатты жағдай жасалса, балаларға адам мен табиғаттың өзара әрекеттесуінің таңғажайып мүмкіндіктерін көрсетсе,

оларды табиғаттың сұлулығын сақтауды қосса, биологиялық білім дамиды [5, 42-бет].

Биология өмір туралы ғылым. Оны зерттеу мектеп оқушыларының биосфераны сақтау тек өмір сүрудің ғана емес, адамзаттың дамуының да міндетті шарты екенін түсінуіне ықпал етеді. Биологиялық білім өскелең ұрпақтың бойында өмірді ең үлкен құндылық ретінде, оның өзі қатысатын табиғатпен қарым-қатынасын қалыптастыруы керек. Бұл мораль «біз жаратпаған нәрсені біз жоймауымыз керек» деген жаңа типтегі адамгершілікті анықтайды. Елестетіп көріңізші, бұлақтардың күңкілдегенін ешқашан естімеген, алғашқы өскіннің жер қыртысынан өтіп бара жатқанын көрмеген, гүлдің сұлулығына таңданбаған немесе күзгі орманды күн батқан күнге сүйсініп қатып қалмаған адам. Мұндай адамнан ғалым да, ақын да, жай адам да шықпайды, өйткені табиғат – біздің бойымыздағы шығармашылық бастаманы оятатын таңданыс пен қызығушылықтың анасы.

Биология сабақтарында адамгершілік тәрбие аспектілерді қамтиды:

Моральдық - табиғаттың сұлулығын көру, түсіну, сезіну ғана емес, сонымен бірге адамзат қоғамы мен қоршаған ортаны қорғауды одан әрі дамыту үшін ғылым мен технологияның жетістіктерін ұтымды пайдалану қажеттілігін түсінуді қамтиды.

Азаматтық - биологияның жетекші рөлін қамтамасыз ететін ғылым жасаушыларға құрметпен қарайтын белсенді өмірлік ұстанымы бар шығармашылық тұлғаны қалыптастыру.

Политехникалық - оқушыларды политехникалық даярлауды, алған білімдері мен дағдыларын күнделікті өмірдің практикалық міндеттерін шешу, табиғатты ұтымды пайдалану үшін пайдалануды, сондай-ақ: еңбек мәдениетін, еңбекті құрметтеуді, жауапкершілік пен борыш сезімін тәрбиелеуді, Оқушылардың кәсіптік бағдарлануына ықпал етеді.

Патриоттық компонент кіші Отан, оның байлығы мен мәдени дәстүрлері туралы ақпаратты зерттеуді қамтиды, бұл өз қаласына, ауылына, ауылына деген сүйіспеншілікке ықпал етеді, өз Отанының азаматын тәрбиелейді.

Денсаулық сақтау - салауатты өмір салтын қалыптастыруды, адам мен қоғам өмірінің қауіпсіздігін қамтамасыз етуді көздейді [5, 95-бет].

Оқушыларды ғалымдардың өмірі мен шығармашылығымен таныстыру арқылы оқушылардың бойында патриотизм сезімін қалыптастыруға болады; көптеген ғалымдардың керемет қасиеттері бар екенін көрсете отырып: отанға деген адалдық, Өз Отанының ғылымын дамытуға деген ұмтылыс, оның беделін жоғары деңгейге көтеру.

Биология сабақтарында мектеп оқушыларына рухани-адамгершілік тәрбие беру құралдарының арсеналы өте бай: кабинетті безендіру; ғалымдардың портреттік галереялары; көрмелер мен стендтер; сабақта әдеби, тарихи мысалдарды пайдалану; ғалымдардың мәлімдемелерінің дыбыстық жазбасын пайдалану; бейнефильмдер; Мультимедиялық презентациялар; табиғи нысандармен жұмыс. Біз өз тәжірибемізде 8 сынып оқушыларына ұйымдастыру сәттерінде сергіту сәттерін, шаттық шеңберлерін құру арқылы

адамгершілік тәрбиелеуге басым рөл бөлдік. Оқушылардың сабаққа қызығушылығын және өз ағзасына, айналадағы адамдарға, табиғатқа адамгершілік көзқарас қалыптастыру бағытында жұмыстар жасалды.

Қорытынды

Рухани адамгершілік тәрбиенің маңызды қағидаттарының бірі – сабақтастық процесі-адамның өмір бойы білім алу, тәрбиелеу және дамытудың өзара байланысты процесі. Өскелең ұрпақты рухани-адамгершілік тәрбиелеу бойынша жұмыс үздіксіз процесс ретінде жүруі керек және эпизодтық емес, жүйелік сипатта болуы керек. Мақалада биология сабағын оқыту барысында түрлі әдістерді қолдану арқылы жасөспірім балалардың адамгершілікке тәрбиелеудің маңызы мен жолдары көрсетілді. Тәжірибе сараптамалары оң нәтиже көрсетіп, мақала тақырыбының өзектілігі және биология пәнін оқыта отырып 8 сынып оқушыларын адамгершілікке, табиғатты және өз ағзасына деген оң көзқарасты қалыптастыру мүмкіндігі дәлелденді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Вербицкий А. А. Теория и технологии контекстного образования: учебное пособие [Текст] / А. А. Вербицкий. - М.: Московский педагогический государственный университет, 2017. - 268 с.

2. Козлова М., Козлов А. Истоки морали, ориентированной на индивида и группу: социально-психологический и естественно-научный аспекты // Психологический журнал. 2016. Т. 37. № 3. С

3. Деминцева Е. Б., Зеленова Д. А., Космидис Е. А., Опарин Д. А. (2017) Возможности адаптации детей мигрантов в школах Москвы и Подмосковья. Демографическое обозрение, 4 (4): 80-109.

4. Концептуализация общественной морали в русской этической мысли конца XIX - начала XX веков 2016 год, кандидат наук Барташевич, Татьяна Юрьевна

5. Игнатьева, С.В. Проблема моральной оценки в творческой среде: тез. докл. науч. конф. 26-28 октября 2017 // Теоретическая и прикладная этика: традиции и перспективы - 2017. Этика революций. Материалы конференции/СПбГУ - 2017 г. - Санкт-Петербург, С. 49.

Алаш ардақтысы-Бақтыгерей Ахметұлы Құлманов

Усманова Айдана Кабдрахимовна

кіші ғылыми қызметкер

Қарағанды облыстық тарихи-өлкетану музейі,

Қарағанды облысы, Қарағанды қаласы

XIX ғасырдың соңы және XX ғасырдың бас кезеңі Қазақ өлкесі мен қазақ халқы үшін түрлі саяси мәселелердің күшеюіне толы болды. Соның ішінде неше жұртты қылышының астында ұстап, неше патшалықты табалдырығына табындырып отырған патша үкіметінің қазақ жерлерін «артық, бос» деп танып, оған Ресейдің еуропалық бөлігінен орыс шаруаларын қоныстандыру, жергілікті көшпелі халықтан шұрайлы жерлерді тартып алу үшін қабылданған қаулылар, қазақтардың шөлейтті аймаққа ығыстырылуы-ұлт-азаттық қозғалыстардың кезекті толқуларына әкелді. Осындай қысылтаяң уақытта отаршылдық езгісіне түскен халқының мұң-мұқтажын көтере қоғамдық қозғалыстарды басқарған Бақытжан Қаратаев, Әлихан Бөкейханов, Мұхамеджан Сералин, Ахмет Байтұрсынов, Ғұмар Қараш, Міржақып Дулатов, Халел Досмұхамедов, Мұстафа Шоқай сынды бір топ оқыған, көзі ашық қайраткерлердің іргелі мемлекет құрудағы күрес жолы тарихтан белгілі. Олардың арасында ұлт мүддесі үшін қызмет еткен зиялылардың бірі – Бақтыгерей Ахметұлы Құлманов болды.

Бақтыгерей Құлманов 1859 жылы 22 желтоқсанда бұрынғы Астрахан губерниясы «Никольский» деп аталатын елді мекенінде, яғни Бөкей даласында төре тұқымы әулетінде дүниеге келген [1, 339-б.]. Бақтыгерейдің туған анасы Сара Шеркеш қонысынан белгілі Мақаштың бір әке, бір анадан туған қарындасы екен.

Бақтыгерейдің қарт атасы Құлман ақсақал шағын ауылдың ру басы, ауқатты шаруасы бар, ел алдында беделді, әулетіне сөзі өтімді, абыройлы адам болған. Баласы Ахметті оқытып жоғары білімді, елге атағы шыққан азамат ете алмағанмен сауатын ашып, өнерлі де өнегелі, қатарының алды етіп өсірген. Бір ауылда тұрып балалық шақтарын бірге өткізбегенмен қоныстары жақын болғандықтан ержете келе Құлманның Ахметі мен Мақаштың қарындасы Сара талай жиын тойларда жиі-жиі кездесіп қалып жүрген. «Жігітті ел мақтаған, қыз жақтаған» дегендей, сымбатты да көрікті өнерімен ел көзіне түскен Ахметке ғашық болған Сара ата-анасының рұқсаты болмаса да оның алып қашуына келісім берген. Артынан жер соғып қалған бай ауыл қуып баруға арланып, мүлдем қатынаспай қояды. Осыдан алты жыл өткесін 1864 жылы Ахмет қайтыс болады да, артынан бес жасар Бақтыгерей және екі баламен Сара жесір қалады. Содан кейін ғана Мақаштың туысқандық сезімі оянып, құдаларының ауылына өзі барып, өткен іске пендешілік жасап, күйеу баласының көзі тірісінде қатынаспағанына ол қайтыс болғаннан кейін де бата оқымағанына кешірім

сұрай отырып, «туған жиенім Бақтыгерейді маған қиындар өзім оқытып, тәрбиелейін. Сіздерге қарағанда менің өрісім кең, қолым ұзын ғой: өзі де есін біліп қалған бала, фамилиясын өзгертпеймін, азамат болып ер жеткесін тегін табар»-депті. Мақаштың сөзін жерге тастамай, баланың да жылағанына қарамастан оны правительдің күймесіне өздері әкеліп мінгізіп, ақ баталарын беріпті [2].

Мақаш-правительдің ставкасындағы мешітте екі-үш жыл оқығаннан кейін Бақтыгерейдің Ордадағы орыс тілінде оқытатын Жәңгір мектебіне қабылданғаны белгілі. Оның дәлелі ретінде Астрахань қаласының мұражайынан табылған «Бөкей ордасының мектеп альбомы, 1896 жыл» деп аталатын, ерекше құнды саналатын құжатқа түсініктеменің 5-бетінде «Портрет правителя Камыш-Самарской части султана Бахтыкерей Кулманова. Он окончил полный курс в императорском Санкт-Петербургском университете по факультету восточных языков, имеет чин колледжского секретаря, пресимпатичнейший человек и один из тех лучших плодов, какие подарили киргизским степям русская школа, о чем только мечтал и ходатайствовал в 1839 г. хан Жангир, то теперь уже видим воочию и радуемся. Фотография застала господина Кулманова во время путешествия по Киргизским степям, поэтому он не мог сняться в своем форменном вицмундире» [3, 171-б.].

1881 жылы маусым айында Орынбор гимназиясын күміс медальмен ойдағыдай аяқтап шығады. Білімге деген құштарлығы арта түскен Бақтыгерей Құлманов сол жылы Санкт-Петербург университетіне оқуға түсуге келеді. Бірақ жанұясында болған қиыншылықтарға байланысты кешігіп келген Бақтыгерей Құлмановты университетке бірден қабылдай қоймайды. Архив құжаттарында Бақтыгерей Құлмановтың Санкт-Петербург университетінің ректоры атына жазған мына өтініші сақталып қалған: «Окончив ныне курс в Оренбургской гражданской гимназии, я приехал сюда поступить в университет для дальнейшего продолжения своего образования, но к этому встречаю препятствие, так как своевременно мною не было подано решение. Это же обстоятельство было вызвано сильную болезнью матери, на которой лежали все заботы о семействе и которые в случае неблагоприятного исхода ее болезни падали на меня как и старшего члена семейства и тем принудили бы меня отказаться от вышеуказанного намерения прошу зачислить меня в число студентов веренного Вам университета на юридический факультет» [2].

Осылайша Бақтыгерей Құлманов Санкт-Петербург университеттің заң факультетіне қабылданады. 1883 жылдың желтоқсан айына дейін 1 курста үш жыл оқып, келесі жылы шығыстану факультетіне ауысады. Оқуда қатарының алды болып, араб, парсы, осман, татар тілдерін өте жақсы меңгеріп, сол тілдердің грамматикалық-лексикалық ұқсастықтарын зерттеуге ден қойып, оқытушыларды таңғалдырған. В. Григорьев, В. Радлов, Н. Веселовский сынды атақты профессорлардың сүйікті шәкірті болған. Шығыстану факультетін үздік тәмамдаған соң, екі жыл аспирантура оқыған. Архив қорында 1889 жылдың 9 наурызында берілген №877 диплом куәлігі сақталған.

«Ұша білен қанатқа дүние кең» дегендей, Бақтыгерей Құлманов білім теңізінде еркін жүзіп, шығыс халықтарының қызық та, құпиясы мол әлеміне зор құлшыныспен етіп кеткен. Оның кандидаттық ғылыми ізденісі-шығыс халықтарының мәдениеті мен тұрмысының ерекшеліктері хақында болған. 1888 жылдың 17 қыркүйегінде Петербор Императорлық университетінің Ғылыми кеңесі ізденуші Бақтыгерей Ахметұлы Құлмановқа ғылым кандидаты дәрежесін беру туралы шешім қабылдады. Бақтыгерей Құлманов-қазақтан шыққан алғашқы ғылым кандидаты, «филология ғылымдарының кандидаты» ғылыми дәрежесін алып, диссертация қорғаған ойы ұшқыр ақыл-ой иесі.

1887-1888 жылдары Санкт-Петербург университетінде оқып жатқан қазақ жастары жетісулық Барлыбек Сырттанұлы, оралдық Бақытжан Қаратаев, қостанайлық Жансұлтан мен Жиһанша Сейдалиндер, қарқаралық Жақып Ақбайұлы, ақмолалық Айдархан Тұрлыбайұлы, ташкенттік Серәлі Лапин сияқты қазақ жастары жиналып, «Жерлестер» ұйымын құрып, бір-біріне оқуда да, тұрмыста да қолдау көрсетіп, сүйеу болған [4, 1-5 бб.].

Университетті аяқтағаннан кейін Бақтыгерей Құлманов екі жылдай Баку қаласында өз мамандығы бойынша қызметте болады. 1890 жылы Ішкі Ордаға қайтадан оралып, 1903 жылға дейін Қамыс-Сарайды басқарады [5, 238-б.].

XX ғасырдың басында қазақ жерлерін Ресей империясы тарапынан отарлау барған сайын күшейген кезде, әсіресе қазақ халқының шұрайлы жерлерінен айырылуы шегіне жеткен шақта Бақтыгерей Құлманов бұл мәселені тайсалмай Ресей үкіметінің алдына қойып, шешімін табуды талап етті. 1903 жылы Бақтыгерей Құлманов Бөкей ордасы қазақтары атынан арнайы делегациямен Санкт-Петербургке барып, қазақ даласындағы басқару жүйесін жетілдіру және халыққа ауыр тиген жер мәселесі туралы талқылауларға қатысты. Бақтыгерей Құлманов өзімен бірге барған С.Нұрмұхамедов, С.Жантөрин, Б.Шынтеміров сияқты қазақ зиялыларымен бірге, Ішкі істер министрлігінде болған кеңеске қатысып, өкіметтен тез арада жер мәселесін шешуді талап етіп, бірнеше ұсыныс енгізеді. Әрине, жер мәселесін отарлық саясат жағдайында шешу мүмкін емес еді. Бірақ қазақ жерін тартып алып жатқан патша өкіметінің іс-әрекетіне қарсы шығып, әділетсіздікті дәлелдеуінің өзі-жоғары бағалауға тұрарлық күрескерлік қасиет.

Бақтыгерей Құлмановтың белсенді саяси қайраткерлік қасиетінің көрінуі оның I және II Мемлекеттік Думаға сайлануы. Бақтыгерей Құлмановтың саяси қайраткер ретінде белсенділік танытуы 1916 жылы айқын көрінді. Осы жылғы 25 маусымдағы патша жарлығы халықтың және көптеген қазақ зиялыларының наразылығын туғызады. Әсіресе, Бөкей даласында бұл саяси толқуларға ұласты. Бақтыгерей Құлманов патшаның 19 бен 42 жас арасындағы қазақ азаматтарын тыл жұмыстарына алу туралы жарлығына қатты наразылық танытып, үн көтерді, қазақтар арасында үгіт-насихат жұмыстарын жүргізіп, қарсылық білдіруге шақырады. Ұлтшыл азаматтың бұл әрекеті патша өкіметінің назарын аударды. Губернатор Соколовский былай деп жазады: «Маған жеткен мәліметтер бойынша Бөкей қазақтарының арасынан патша жарлығына қарсы шыққан II Мемлекеттік Думаның бұрынғы депутаты

Бақтыгерей Құлманов қазақтар арасынан ақша жинап, Петроград қаласына жұмысқа алынған қазақ жігіттерін тізімнен босатып алуға аттанды», - деген мәліметтер береді. Бұл жөнінде белгілі қоғам қайраткері 1916 жылы Бөкей даласындағы көтерілістің ұйымдастырушысы болған Сейітқали Меңдешев те өз естеліктерінде айтады: «Бөкей ордасында жұртқа әйгілі, елге беделі бар, II Мемлекеттік Думаның мүшесі болған Бақтыгерей Ахметұлы Құлманов деген қазақтан жігіт беруге қарсы шығып, соны едәуір азайтуды жақтап, үкімет өкілдерінің алдына мәселе етіп қойғанын баяндайды. Астрахан губернаторы «осы өлкеден жігіт жинау науқаны өткенше» деген сылтаумен Бақтыгерей Құлмановты Астрахан губерниясына қараған Қамыс-Самар болысынан 1917 жылдың Ақпан төңкерісіне дейін Ақтөбе облысына жер аударғаны жөнінде айтылған». «Красный Урал» газетінде Бақтыгерей Құлмановтың елге оралған соң, сүзек ауруынан 1919 жылы Жаңақалада қайтыс болғаны жөнінде жарияланған.

Бақтыгерей Құлманов көптеген қазақ зиялылары сияқты Ақпан төңкерісін үлкен қуанышпен қарсы алады. Ресейдегі самодержавиялық монархияның күйреуін демократиялық өзгерістерге кең өріс ашар зор құбылыс ретінде қабылдайды. Ол Орда зиялыларының басын қосып, елді бастап іске кірісер сәттің туғанын терең сезініп, халық арасында Ақпан төңкерісінің мақсат-мұраттарын түсіндіріп, оның азаматтық идеяларын уағыздайды.

1917 жылы Ақпан оқиғасынан басталған қазақ қауымына тән қоғамдық-саяси белсенділіктің жарқын айғағының бірі-сол жылдың көктем айларында қалыптаса бастаған облыстық уездік дәрежедегі қазақ комитеттерінің жүйесі. Олар 1917 жылы, негізінен, сәуір, мамыр айларында өткен облыстық уездік қазақ съездері. Атап айтқанда, мұндай съездер сәуір айында Орынборда (Торғай облыстық), Оралда (Орал облыстық), Семейде (Семей облыстық), Омбыда (Ақмола облыстық). Ордада (Бөкей облыстық) т.б. қалаларда болды [6, 69-70 бб.].

Осы съездердің ішінде 1917 жылы 21-25 сәуір аралығында өткен және оның барысында Бақтыгерей Құлманов ерекше белсенділік көрсеткен Бөкей облыстық қазақ съезі айтарлықтай орын алады. Бұл съезді шақырудағы негізгі мақсат облыстық қазақ атқару комитетін сайлап, Бөкей даласында үкімет билігіне ұмтылған әртүрлі саяси күштердің жіктелу мен топтасу үдерісі жүріп, әртүрлі комитеттер пайда болды.

Ақпан революциясының нәтижесінде Бөкей облысында да қос үкіметтілік жағдай қалыптасты. Бұрынғы Бөкей ордасын басқару жөніндегі Уақытша Кеңестің қызметін жалғастырушы төраға, генерал И.Г.Подгорский болып қала берді. 1917 жылы наурызда Астрахан губерниясының комиссары Бирюков И.Г.Подгорскийге жіберген жеделхатында: «Бөкей ордасына оралып, Уақытша Кеңестің төрағасы қызметін жалғастырыңыз», - деп тапсырма берген. Сонымен бірге осы мерзімде Бөкей ордасында Подгорский билігіне қарама-қарсы «Ханско-ставочный комитет» құрылды. Алайда бұл орган да халық мүддесін білдіре алмады, сол себепті оларға деген наразылық күшейді.

1917 жылы 21 наурызда Астрахан губерниялық комиссарына Бөкей ордасы халқының атынан Әбдірахман Ғайсин мынадай жеделхат жолдайды: «Бөкей ордасындағы Уақытша Кеңес үкіметінің төрағасы Подгорскийді қызметінен босатуыңызды Бөкей ордасының халқы атынан сұраймыз».

Осы себепті де 1917 жылы сәуірде өтетін қазақ съезінің кун тәртібіндегі мәселе Бөкей ордасының Уақытша үкімет комиссары және атқару комитетін сайлау болды. Халық наразылығын толастату мақсатында Подгорский қызметтен босатылып, 15 сәуірде съезд шақырылғанға дейін, Орда өкілдерінің келісімімен уақытша комиссар қызметіне Батырхайыр Ниязов сайланды. Осы кезден бастап Бақтыгерей Құлманов, Батырхайыр Ниязов, Уәлитхан Танашевтардың басшылығымен съезге Бөкей ордасы қисымдары болыстарының өкілдері қатысып, келелі мәселелер талқыланды.

Съездің жүйелі түрде өтуіне Астрахан губерниялық комиссары да мүдделі болып, оған өз атынан екі өкіл жібереді: «Денсаулығыма байланысты съездің ашылуына қатыса алмаймын, өз орныма кемскшім П.К.Коханов пен кеңесшім Абдул Каримовты жіберемін». Сөйтіп, 1917 жылы 21 сәуірде Хан ордасында бөкейлік барлық болыстар өкілдерінің бірінші съезі ашылады. Бөкей ордасының 167 өкілі қатысқан съезд жұмысын уақытша комиссар Батырхан Ниязов ашып, съезд төралқасын сайлауды ұсынды. Съездің шақырылуы мен өтуі жөнінде сол кезде Ордадағы "Ханско-ставочный комитет" мүшесі болған, кейін РК(б)П-ның Бөкейлік губкомының бірінші хатшылығына сайланған В.И.Варламов "В огне революции" деген естеліктер жинағында: «1917 жылы 21 сәуірде Бөкей ордасы қазақтарының I съезінде Бөкей ордасының Орталық Атқару комитетінің комиссары болып Уақытша үкіметінің мүшесі, кадет Бақтыгерей Құлманов сайланды», - деп жазады.

Бұл съезд, негізінен, Бөкей ордасының басқару жүйесін жетілдіруді мақсат етеді. Оның қаулысында Ішкі қырғыз Ордасын басқарған уақытша Совет таратылсын. Сондай-ақ бұрынғы барлық қисымдар мен округтер, болыстар басқарушылары тарасын дей келіп, «жалпы, тең, жасырын дауыс беру негізінде жергілікті өзін-өзі басқару басқармасы сайлансын және 14 адамнан Астрахан өлкесінің Қырғыз/қазақ халқын басқаратын Орталық атқару комитеті құрылсын» делінген. Мұнын өзі Бақтыгерей Құлманов және өзге де қазақ зиялыларының демократиялық принциптерді ұстана отырып, Бөкей даласында өзіндік басқару жүйесін құруды көздегенін көрсетеді. Сөйтіп, съезд өз мәжілісінде басқару ісін жүргізудің Орталық комитетін сайлайды. Сонымен қатар Бақтыгерей Құлмановты «қазақ халқының Астрахан өлкесіндегі комиссары» деген лауазымға тағайындайды, яғни оған билік жүргізуге құқық береді». Сөйтіп, ол ел басқару ісіне белсене араласа бастайды. Бақтыгерей Құлмановтың басшылығымен Орталық комитет ең өзекті жер мәселесін шешуге тырысады, земстволық басқармалар құрады, Бұхара көпшілік арасында үгіт-насихат жұмыстарын кеңінен өрістеткен «Ұран» газетін шығаруға атсалысады [7].

«Ұран»-1917 жылдың қыркүйек айынан 1918 жылдың мамыр айына дейін Бөкей ордасында шығып тұрған газет. Оның саяси бағыты аумалы-төкпелі кездің заман талабына сай, бағыты өзгермелі болған [6, 72-б].

Бақтыгерей Құлманов 1917 жылы 21-28 шілдеде Орынборда өткен бүкіл қазақ облыстарының құрылтай съезіне Бөкей облысынан делегат болып сайланады. Мұнда ол Х.Досмұхамедов, А.Байтұрсынов, С. Асфендияров сынды ұлт зиялыларымен бірге қазақ халқының алдында тұрған келесі мәселелер мемлекет билеу туралы, жер мәселесі, қазақ саяси партиясын құру мәселелерін тақылауға қатынасады.

Қай уақытта да тарих қоғамдық қозғалыстағы жеке тұлғалардың рөлі мен орнын жоққа шығармаған. Сол себептен болса керек, ІІ жалпықазақ съезін ұйымдастыру ісін қолға алған Ә.Бөкейханов, А.Байтұрсынов, М.Дулатов, А.Бірімжанов сынды тұлғалар Бақтыгерей Құлмановты қазақ зиялыларының арасында үлкен бедел иесі санап, съез жұмысына қатысуын өтініп, М.Шоқайұлы, Халел және Жанша Досмұхамедовтармен бірге шақыру қағазын жіберген.

1917 жылы 5-13 желтоқсанда Орынборда өткен ІІ жалпықазақ съезінде Бақтыгерей Құлманов съез төрағасы болып сайланып, оның жүргізуге құқық алады.

1918 жылы Қазақстанда орын алған әскери жағдай Алашорда үкіметінің екі орталығының байланысына кедергі келтіреді. Осындай жағдайды 1918 жылы 11-қыркүйекте Уфа қаласында орталық Алашорданың үкімет мәжілісі өтіп, онда соғыс жағдайы ескеріліп, батыс Алашордаға орталық үкіметтің барлық құқықтарын пайдаланып дербестік беру мәселесі талқыланады.

Қаймана қазақтың қамын ойлаған Бақтыгерей Құлманов сынды азаматтардың өмірі мен саяси қызметін кең көлемде зерттеп, халыққа таныту-бүгінгі күннің маңызды істерінің бірі. Расымен, тарихымызды, тарихи тұлғаларымызды естен шығармау, оларды танып білу-тарихи сананы қалыптастырудың бірден-бір қайнары. Тарихи сананы қалыптастыру арқылы біз тарихи жадымызды сақтап қаламыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1 Рысбеков Т. Тарихи тұлғалар:уақыт және өмір жолдары.-Алматы: «Абзал-Ай» баспасы, 2014.-528 бет.

2 Қамиева Н. Әбілхайыр ханның жетінші ұрпағы Бақтыгерей Құлмановтың тарихи бейнесі.// Сахара.-2020.-10 сәуір.-Б.3

3 Рысбеков Т. Тарихи тұлғалар:уақыт және өмір жолдары.-2 кітап.-Орал, 2017.-272 бет.

4 Тоқтарбай Е. Алғашқы ғылым кандидаты.//Түркістан.-201.-31 қазан.-Б. 1-5

5 Рысбеков Т. Таңдамалы шығармалар.-Нарын құмы-тарихтың шежіресі., 5 томдық.-Орал, Полиграфсервис. -2017. Т.2.-360 б.

6 Сүлейменова Д. Батыс Алашорда арыстары. Орал. «ШұғылаПринт» баспасы 2018.

7 Тоқтабай Е. Алаш-арман.// Егемен Қазақстан.-2020.-27 шілде.-Б.10

Использование 3D - технологий в школьной учебной деятельности

Халмуратов Темирлан Умарович

Курганбаев Мирас Дулатович

Студенты 1 курса педагогического института им. У.Султангазина г.

Костаная

Руководитель:

Калакова Гульсим Кабдулловна

преподаватель кафедры физики, математики и цифровых технологий

Педагогического института имени У. Султангазина, г. Костанай

Аннотация: В материале рассматривается важность современных подходов к обучению в свете быстрого развития технологий. Особое внимание уделяется использованию 3D-моделирования как инструмента для эффективного усвоения новой информации и визуализации идей. Авторы подчеркивают, что 3D-моделирование может стимулировать творческий потенциал учащихся, развивать критическое мышление и навыки решения проблем. В статье также рассматриваются различные этапы создания 3D-модели и основные понятия 3D-моделирования. Кроме того, представлен обзор популярных программ для 3D-моделирования. Цель статьи - помочь ученикам и преподавателям лучше понять возможности и преимущества 3D-моделирования в образовательном процессе.

В настоящее время происходит постоянное развитие в различных сферах, что позволяет человечеству адаптироваться к ускоренному темпу изменений. Примером этого служат достижения в медицине, такие как значительный прогресс в лечении онкологических заболеваний, разработка генной терапии и создание бионических протезов, которые способны полностью заменить утраченные конечности. Кроме того, следует обратить внимание на быстрое развитие нейросетей, которые интенсивно внедряются в повседневную жизнь и значительно облегчают доступ к информации, позволяя представлять её в различных форматах для более детального изучения.

Таким образом детям нашего поколения требуются современные подходы к обучению. Благодаря развитию новых технологий и появлению интерактивных досок и компьютеров, появляются и неограниченные возможности. С каждым годом ученики становятся более продвинутыми и эти технологии становятся для них обыденностью. С целью интеграции общего и дополнительного образования внедряют 3D-моделирование с использованием различных инструментов для активизации учебного процесса и создания тематических модулей который помогут ученикам проще усвоить информацию. Например, на уроках географии и геометрии 3D-моделирование позволяет визуализировать местность и геометрические фигуры. На уроках химии и

физики оно используется для воссоздания экспериментов и визуализации явлений.

Благодаря визуализации физических и химических явлений, ландшафта, геометрических объектов и т.д. ученики становятся заинтересованными в процесс усвоения новой информации, самым легким для них способом, что позволяет сконцентрировать всё их внимание на учебном процессе. В итоге визуализация создает ассоциации которые помогают детям закрепить в памяти новую информацию.

Во многих исследованиях 3D- моделирование используется как инструмент для более эффективного усвоения новой информации, а также для более удобного способа работы с ней. Однако 3D-моделирование может также помочь ребенку визуализировать собственные идеи. Для детей 3D-моделирование может стать увлекательным миром, в котором они могут его освоить с интересом и творческим подходом. Ученики могут применить свое воображение для полного воссоздания того, о чем они мечтали, но не могли визуально показать из-за ограничения в навыках. Однако с развитием технологий дети могут перенести все свои фантазии в 3D модель. Поэтому трехмерное моделирование представляет собой значимый инструмент для их развития, улучшающий не только эстетическое восприятие и воображение ребенка, но также развивает критическое мышление и навыки необходимые для решения проблем. Такой процесс не только стимулирует их творческий потенциал, но и обучает анализу и преобразованию информации в конкретные формы. В результате, трехмерное моделирование предоставляет не только технический опыт, но и средство для развития воображения, познания и самовыражения у детей.

Для того чтобы ребенок мог воплощать свои идеи в жизнь, ему необходимо освоить теоретический материал и основные понятия 3D-моделирования. 3D-моделирование - это процесс создания трехмерных моделей из более простых геометрических фигур на специализированном программном обеспечении. Эти модели могут быть воспроизведены на 3D-принтере или использованы для визуализации. Существуют различные виды 3D-моделирования, включая полигональное 3D-моделирование, скульптинг, сплайновое 3D-моделирование и параметрическое 3D-моделирование. Полигональное 3D-моделирование используется для создания трехмерной фигуры на основе плоской поверхности, размеченной сеткой. Сетка состоит из линий, называемых ребрами, которые пересекаются в точках, называемых вершинами. Ребра делят поверхность на отдельные полигоны, которые могут быть как простыми, так и составными фигурами. Этот метод моделирования подходит, если автор хочет, чтобы зритель увидел элементы, образующие 3D-фигуру.

Создание 3D-модели включает в себя несколько этапов. Сначала ребенку нужно понять, как создается пространственная полигональная модель, которая основана на простых геометрических фигурах и полигональной сетке. Затем производится расчет размеров и формы предмета с использованием методов

вращения, выдавливания и наращивания. После создания модели определяются материалы объекта и его текстура, что задает степень реалистичности модели. Затем выбирается освещение, учитывая тон, яркость, резкость и насыщенность теней. Заключительный этап - это 3D-визуализация и рендеринг, включающий уточнение настроек отображения модели, добавление специальных эффектов и корректировку параметров анимации. Определяются параметры визуализации, включая число кадров в секунду и формат конечного видео^[1].

После освоения ребенком теоретического материала, необходимо выбрать среду, где он сможет создать свою первую модель.

С каждым годом создается большое количество инструментов для 3D-моделирования, так как разработчики программного обеспечения стремятся удовлетворить потребности широкого круга пользователей, особенно детей которым необходим понятный и простой интерфейс. Среди них можно найти как платные, так и бесплатные программы. Рассмотрим наиболее популярные из них:

Tinkercad - это бесплатное веб-приложение для 3D-моделирования, популярное среди начинающих. Оно позволяет пользователям публиковать свои проекты под лицензией Creative Commons и предлагает продвинутое функции для опытных пользователей^[2].

Autodesk 3Ds Max - это профессиональное ПО для 3D-моделирования, доступное по подписке. Это сложная программа, но она предлагает обширный функционал и подходит для профессиональной работы^[3].

Autodesk Maya - это редактор 3D-графики, доступный на различных платформах. Он предлагает широкий спектр функций для 3D-анимации, моделирования и визуализации^[4].

3D Slash - это приложение для 3D-моделирования с оригинальным и интуитивно понятным интерфейсом. Он разработан для создания объектов, пригодных для 3D-печати^[5].

Blender - это профессиональное открытое ПО для создания 3D-графики. Оно предлагает инструменты для моделирования, скульптинга, анимации, симуляции, рендеринга, постобработки и монтажа видео со звуком, а также создания 2D-анимаций^[7].

Несмотря на то, что все программы подходят для 3D-моделирования, однако больше всего для учеников младших и средних классов рекомендуется начать обучения в программах 3D Slash и Tinkercad так как эти программы были созданы для начинающих 3D-моделлеров и максимально упрощены, из-за чего множество функций которые доступны в более профессиональных программах недоступны, но эти программы отлично подходят, чтобы познакомить ребенка с инструментами моделирования и научить его азам создания трехмерных моделей. Для учеников старших классов рекомендуется программа Blender для первого знакомства. Она является более сложной программой чем 3D Slash и Tinkercad, однако она обладает большим функционалом сравнимым с его прямым конкурентом 3Ds Max, из-за чего Blender является не таким простым в освоении, но благодаря доступности и

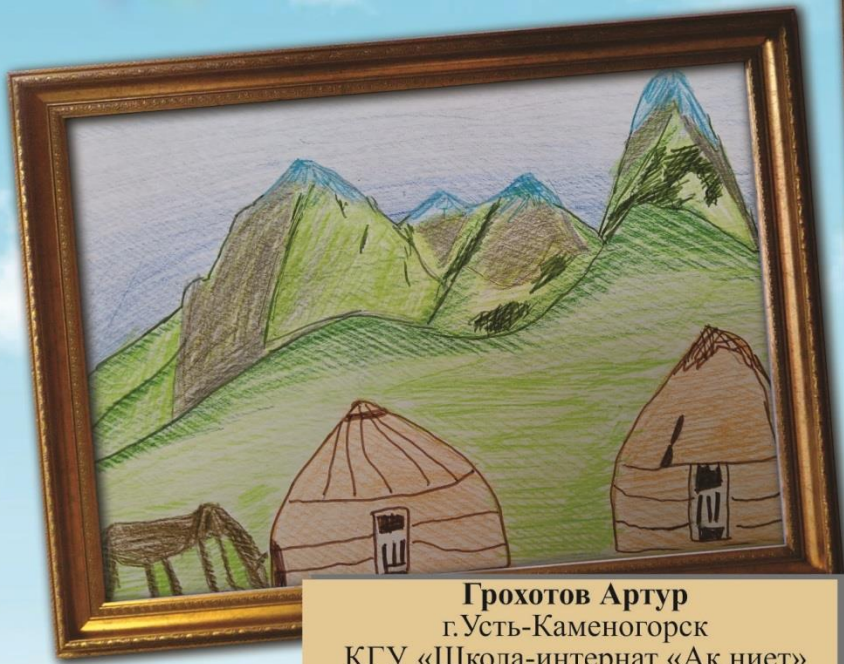

множеству обучающих ресурсов может стать легким в освоении и развитии профессиональной деятельности у детей старше 15 лет.

Литература:

1. Редакция сайта GeekBrains. 3D-моделирование: виды, принципы, инструменты. URL: <https://gb.ru/blog/3d-modelirovanie/>
2. Wikipedia. Tinkercad. URL: <https://en.m.wikipedia.org/wiki/Tinkercad>
3. Wikipedia. Autodesk 3Ds Max. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Autodesk_3ds_Max
4. Wikipedia. Autodesk Maya. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Autodesk_Maya
5. Wikipedia. 3D Slash. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/3D_Slash
6. Wikipedia. Blender. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Blender>

Шығармашылық мүйісі/Уголок творчества

Грохотов Артур
г. Усть-Каменогорск
КГУ «Школа-интернат «Ақ ниет»
Рук.: Ахметова Гульнара Саимбековна

Нурлыбек Иса
КГУ «Кабинет психолого-педагогической коррекции №1» г. Астана
Рук.: Байбусинова Айзада Оспановна

Максат Әли Жаслаңұлы
Астана қаласы әкімдігінің
«№1 психологиялық-педагогикалық
түзеу кабинеті»
жет.: Мажитова Ақжемис Сальковна

Дмитриев Лев
г. Усть-Каменогорск
КГУ «Школа-интернат «Ақ ниет»
Рук.: Ахметова Гульнара Саимбековна

Елубайқызы Айым
Астана қаласы әкімдігінің
«№1 психологиялық-педагогикалық
түзеу кабинеті»
жет.: Махметова Салима Болатовна

Уvaisов Имран Жасуланулы
г.Астана Ясли-сад №89 «Қыз Жібек»
Рук.: Кусаинова Дана Кенжетаевна

Далелбекова Айару Айдыңқызы
ШҚО, Өскемен қаласы
«Ахмер орта мектебі» КММ
Жет.: Орсаета Раиса Ануаровна

Ерғазы Айым
Астана қаласы әкімдігінің
«№1 психологиялық-педагогикалық
түзеу кабинеті»
жет.: Усинова Алмагуль Касымовна

Требования к содержанию и оформлению

Авторские права.

Высылая материалы, автор гарантирует, что

- по данной работе у автора нет обязательств перед третьими лицами, препятствующими размещению материалов;
- отправляя материал для публикации в журнале, Вы подтверждаете, что права на нее принадлежат Вам, и если возникнут проблемы с соблюдением авторских прав, то обязуетесь разрешать их самостоятельно;

Требования к содержанию и оформлению статей:

1. В структуру статьи должны входить: заглавие статьи; ФИО автора/ов; занимаемая должность; название учреждения; город/район; текст статьи; список литературы, который должен содержать лишь цитируемые в тексте работы.

2. Заглавие статьи должно быть информативным, лаконичным.

3. Статья предоставляется в редакцию журнала в электронном виде.

4. Объем статьи не должен превышать **4 страниц** формата А4, страницы должны быть целиком заполнены текстом. Шрифт 14 Times New Roman, интервал – 1,0. Поля: слева, справа, сверху, снизу – 2 см, включая таблицы, схемы, рисунки и список литературы.

5. Все формулы должны набираться в «Редакторе формул» в текстовом редакторе Word.

6. Все графики и диаграммы и прочие выстраиваемые объекты должны быть снабжены числовыми данными, обеспечивающими при необходимости их (графиков, диаграмм) достоверное воспроизведение, размер шрифта-12 пт.

7. Табличные сноски располагаются под таблицей.

8. Список литературы оформляется в конце статьи.

9. Статья сопровождается краткими аннотациями (5-7 предложений), содержащими информацию о тематике и проблематике статьи, цели ее написания.

10. Ответственность за содержание статьи несут авторы.

11. Редакционная коллегия оставляет за собой право публикации или отклонения статьи.

12. Материалы авторам не возвращаются.

13. Статьи, оформленные с нарушением требований, к регистрации не принимаются.

14. Фото не помещать в текст (сохранять отдельно в формате JPG с нумерацией от №1, №2). В тексте статьи указывать номер фото, выделяя жирным шрифтом.

15. В отдельном от статьи файле (Заявка) указываются сведения об авторе: ФИО, учёная степень, учёное звание, занимаемая должность, название учреждения, домашний адрес, контактные телефоны, e-mail.

16. Можно приложить качественную фотографию автора (в электронном виде).

17. Редакционная коллегия имеет право вернуть на доработку автору материалы при невыполнении предъявляемых требований, наличии орфографических, грамматических и стилистических ошибок, отрицательной рецензии.

18. Статья обязана сопровождаться Рецензией, с подписью автора и печатью учреждения, в которой работает рецензент (авторами рецензии могут быть, руководители МО, методисты, ППС института или вуза)

19. Материалы представляются на казахском или русском языках на электронный адрес ziat.journal@mail.ru

Требования к содержанию и оформлению методической разработки:

1. Представляемый материал (методическая разработка, конспекты) должен являться оригиналом, неопубликованным ранее в других печатных изданиях.

2. Первая страница должна содержать следующую информацию: заглавие, фамилию, имя автора, место работы (наименование организации) автора, далее следует текст.

3. В конце метод.разработки должен быть приведен список использованной литературы.

4. Материалы представляются на казахском или русском языках на электронный адрес ziat.journal@mail.ru в формате «Microsoft Word».

5. Объем текста не должен превышать **4 страниц** формата А4. Набор текста должен быть осуществлен с учетом соблюдения общепринятых стандартов (абзацные отступы, «одинарный» межстрочный интервал и тп.), тип шрифта «Times New Roman», шрифт 14, интервал – 1,0. Поля: слева, справа, сверху, снизу – 2 см.

6. Ответственность за содержание материала несут авторы.

7. Методические разработки, оформленные без соблюдения данных требований не принимаются к публикации.

8. При наличии редакционных замечаний материал так же возвращается автору на доработку.

Мазмұны мен рәсімделуіне қойылатын талаптар

Авторлық құқық.

материалды ұсынғанда, автор кепілдік береді

- осы жұмыс бойынша авторда материалдарды орналастыруға кедергі келтіретін үшінші тұлғалардың алдында міндеттемелер жоқ;
- журналға материалды жариялауға жібере отырып, сіз оған деген құқық Сізге тиесілі екенін растайсыз, егер авторлық құқықты сақтауда проблемалар туындаса, оларды өз бетінше шешуге міндеттенесіз;

Мақалалардың мазмұны мен рәсімделуіне қойылатын талаптар:

1. Мақала құрылымына: мақаланың атауы; автордың аты-жөні; атқаратын қызметі; мекеменің атауы; қала/аудан; мақала мәтіні; тек жұмыс мәтінінде дәйексөз келтірілетін әдебиеттер тізімі кіреді.
2. Мақаланың тақырыбы ақпаратқа толы, жинақы болуы керек.
3. Мақала журнал редакциясына электронды түрде ұсынылады.
4. Мақала көлемі А4 форматындағы 4 беттен аспауы тиіс, беттер толық мәтінмен толтырылуы тиіс. Қаріп 14 Times New Roman, интервал – 1,0. Өрістер: сол, оң, жоғарғы, төменгі – 2 см, кестелерді, сызбаларды, суреттерді және әдебиеттер тізімін қоса алғанда.
5. Барлық формулалар Word мәтіндік редакторында "Формулалар редакторында" терілуі тиіс.
6. Барлық кестелер мен диаграммалар және өзге де құрылатын объектілер сандық деректермен жабдықталуы тиіс, қаріп мөлшері-12 пт.
7. Кестелік сілтемелер кестенің астына орналастырылады.
8. Әдебиеттер тізімі мақала соңында рәсімделеді
9. Мақала тақырыбы мен мәселесі, оны жазу мақсаты туралы ақпаратты қамтитын қысқаша аннотациялармен (5-7 сөйлем) сүйемелденеді.
10. Мақала мазмұнына авторлар жауап береді.
12. Редакциялық алқа мақалаларды жариялау немесе қабылдамау құқығын өзіне қалдырады.
12. Материалдар авторларға қайтарылмайды.
13. Талаптар сай келмейтін мақалалар тіркеуге қабылданбайды.
14. Суретті мәтінге орналастырмау (№1, №2 нөмірленген JPG форматында жеке сақтау). Мақала мәтінінде Фото нөмірін жазып көрсеті қажет.
15. Мақаладан бөлек файлда (өтінім) автор туралы мәліметтер көрсетіледі: аты-жөні, оқу дәрежесі, оқу атағы, атқаратын қызметі, мекеменің атауы, мекен-жайы, байланыс телефондары, e-mail.
16. Автордың сапалы суретін (электронды түрде) қоса беруге болады.
17. Редакциялық алқа қойылатын талаптар орындалмаған, орфографиялық, грамматикалық және стилистикалық қателер, теріс рецензиялар болған кезде материалдарды авторға толықтыруға, өзгертуге қайтаруға құқылы.
18. Мақалаға рецензия жазылуы керек, онда рецензия жазған автордың қолы және рецензент жұмыс істейтін мекеменің мөрі қойылуы қажет (рецензияның авторлары ӘБ жетекшілері, әдіскерлер, институттың немесе ЖОО-ның профессор-оқытушылар құрамы болуы мүмкін).
19. Материалдар қазақ немесе орыс тілдерінде электронды мекен-жайға ұсынылады **ziat.journal@mail.ru**

Әдістемелік әзірлемелердің мазмұны мен рәсімделуіне қойылатын талаптар:

1. Ұсынылатын материал (әдістемелік әзірleme, конспектілер) бұрын басқа баспа басылымдарында жарияланбаған болуы тиіс.
2. Бірінші бетте мынадай ақпарат болуы тиіс: материал тақырыбы, тегі, аты, жұмыс орны (ұйымның атауы), әрі қарай мәтін жазылады.
3. Соңында пайдаланылған әдебиеттер тізімі келтірілуі тиіс.
4. Материалдар қазақ немесе орыс тілдерінде "Microsoft Word" форматында электронды мекен-жайға ұсынылады **ziat.journal@mail.ru**.
5. Мәтін көлемі А4 форматындағы **4 беттен** аспауы тиіс. Мәтін терімі жалпы қабылданған стандарттарды (абзацтық шегіністер, жоларалық "бір" интервал және т.б) сақтауды есепке ала отырып жүзеге асырылуы тиіс.), "Times New Roman" шрифтінің түрі, 14 шрифт, интервал – 1,0.
6. Материалдың мазмұнына авторлар жауапты
7. Осы талаптарды сақтамай рәсімделген әдістемелік әзірлемелер жарияланымға қабылданбайды.
8. Орталық қойылатын талаптар орындалмаған жағдайда, орфографиялық, грамматикалық және стилистикалық қателер, болған кезде материалдарды авторға толықтыруға, өзгертуге қайтаруға құқылы.